

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

BATI'DA İSLAMOFOBİ VE KİLİSE

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mustafa Arif AYIK

BURSA - 2013

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

BATI'DA İSLAMOFOBİ VE KİLİSE

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

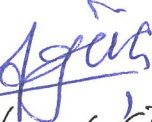
Mustafa Arif AYIK

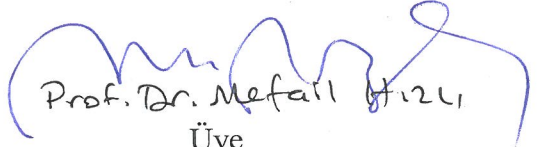
**Danışman:
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ**

BURSA - 2013

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda 701121088 numaralı M. Arif Ayık'ın hazırladığı "Batıda İslamofobi ve Kilise" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 16/04/2013 günü 16,00-17,00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet KÜS
Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Mefaili HIZLI
Üye
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fak.
İslam Tar. ve San.

Prof. Dr. Dr. Süleyman SAYAR
Üye
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

16.07.2013

ÖZET

Yazar	: Mustafa Arif AYIK
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: vii + 105
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2013
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

BATI'DA İSLAMOFOBİ VE KİLİSE

Batı'da görülen İslamofobi ve İslam karşıtlığının incelendiği bu çalışmada, önce İslamofobi'nin tanımı, bir kavram olarak ortaya çıkışı ve Anti-İslamizm ile ilişkisi ele alınmıştır. İslamofobi'nin tarihi arka planının ele alındığı birinci bölümde, Hıristiyanlığın kısa bir tarihçesi verildikten sonra, Hıristiyanlık ile İslam'ın karşılaşması ve Hıristiyanların İslam ve Müslümanlara bakışı ele alınmış; daha sonra Endülüs, Haçlı Seferleri, Misyonerlik, Oryantalizm, Sömürgecilik ve II. Vatikan Konsili gibi Hıristiyan-Müslüman ilişkilerine etki eden ve İslamofobi'nin kökenlerini oluşturan önemli tarihi olaylar incelenmiştir. İkinci bölümde ise İslamofobi'nin Anti-İslamizm'e dönüşmesi ve bunu tetikleyen sebepler ele alınmıştır. Bu çerçevede Batı ülkelerindeki Müslüman işgücü, İran İslam Devrimi, Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesi, 11 Eylül ve sonrasında meydana gelen olaylar ile bunların Batı-Müslüman ilişkilerine etkileri incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise, konu özetlenerek çalışma sonlandırılmıştır.

ABSTRACT

Yazar	: Mustafa Arif AYIK
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: vii + 105
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2013
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

Islamophobia in the West and Church

This thesis which studies Islamophobia seen in the West starts with the definition of the Islamophobia, its emergence as a notion and its relation with anti-Islamism. Chapter One deals with the background of the Islamophobia. In doing so, this chapter summarizes the history of Christianity, the history of Christian-Muslim encounters, and Christian view of Islam and Muslims. Then, some significant historical events, which affect Christian-Muslim relations and bring about the origin of Islamophobia, are studied, such as Andulusia, the crusades, missionaries, orientalism, colonialism and Vatican Council II. Chapter Two addresses the transformation of Islamophobia into anti-Islamism, and discusses Muslim labor force in the western world, Iranian Islamic revolution, the termination of cold war period, events during and after September 11. The Conclusion summarizes the thesis and arguments.

ÖNSÖZ

1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanan ve 11 Eylül 2001 tarihinden sonra popülerlik kazanan İslamofobi; İslam'a karşı kin, nefret ve düşmanlık besleme, Müslümanlardan nefret etme ve hoşlanmama şeklinde kendini gösteren irrasyonel bir korkudur.

Batı dünyasında görülen İslamofobi, tarihi bir arka plana sahiptir ve sosyal, siyasal, kültürel, dini vb. çok çeşitli köklerden beslenmektedir.

Batı Medeniyetinin temel unsurlarından birisi Hıristiyanlık olduğundan, Batı toplumlarında görülen İslamofobi ve İslam karşıtlığının arka planında, Kilise'nin temsil ettiği Hıristiyan kültürünün, Hıristiyan inanç ve değerlerini temsil eden din adamlarının tutum ve davranışlarının büyük pay sahibi olduğu bir gerçektir.

Bu çalışmada, İslam ve Hıristiyanlık gibi dünyanın iki büyük dininin mensuplarını karşı karşıya getiren ve özellikle Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Batı ülkelerinde birtakım huzursuzlukların ortaya çıkmasına sebep olan bu önemli konu, tarihi kökenlerine ağırlık verilerek incelenmiştir.

Önce İslamofobi'nin tanımı, bir kavram olarak ortaya çıkışı ve Anti-İslamizm ile ilişkisi ele alınmıştır. İslamofobi'nin tarihi arka planının ele alındığı birinci bölümde, Hıristiyanlığın kısa bir tarihçesi verildikten sonra, Hıristiyanlık ile İslam'ın karşılaşması ve Hıristiyanların İslam ve Müslümanlara bakışı ele alınmış; daha sonra Endülüs, Haçlı Seferleri, Misyonerlik, Oryantalizm, Sömürgecilik ve II. Vatikan Konsili gibi Hıristiyan-Müslüman ilişkilerine etki eden ve İslamofobi'nin kökenlerini oluşturan önemli tarihi olaylar incelenmiştir. İkinci bölümde ise İslamofobi'nin Anti-İslamizm'e dönüşmesi ve bunu tetikleyen sebepler ele alınmıştır. Bu çerçevede Batı ülkelerindeki Müslüman işgücü, İran İslam Devrimi, Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesi, 11 Eylül ve sonrasında meydana gelen olaylar ile bunların Batı-Müslüman ilişkilerine etkileri incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise, konu özetlenerek çalışma sonlandırılmıştır.

Bu çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen, tecrübe ve birikimlerini benimle paylaşan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet GÜÇ'e, katkılarından dolayı Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI ve Yrd. Doç. Dr. Süleyman SAYAR'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mustafa Arif AYIK

Bursa-2013

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
A. İSLAMOFOBİ’NİN TANIMI.....	1
B. İSLAMOFOBİNİN BİR KAVRAM OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI.....	4
C. İSLAMOFOBİ VE ANTI-İSLAMİZM İLİŞKİSİ.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ’NİN TARİHİ ARKA PLANI

A. HİRİSTİYANLIĞIN KISA TARİHÇESİ.....	10
1. Hz. İsa Döneminde Hıristiyanlık.....	12
2. Hz. İsa Sonrası Dönemde Hıristiyanlık.....	15
3. İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık.....	22
4. Konstantin Sonrası Hıristiyanlık.....	25
B- HİRİSTİYANLIK-İSLAM İLİŞKİLERİ.....	28
1. Hıristiyanlığın İslam ile Karşılaşması.....	28
2. Hıristiyanların İslam ve Müslümanlara Bakışı.....	30
a. İslam Topraklarında Yaşayan Hıristiyanlar ve İslam.....	33
b. Bizans Topraklarında Yaşayan Hıristiyanlar ve İslam.....	36
c. Batı Avrupa’da Yaşayan Hıristiyanlar ve İslam.....	37
3. Endülüs Tecrübesi ve Hıristiyan-Müslüman İlişkilerine Etkisi.....	40
4. Haçlı Seferleri ve Hıristiyan-Müslüman İlişkilerine Etkisi.....	46

5. Misyonerlik Faaliyetleri, Oryantalizm ve Sömürgeciliğin Hıristiyan Müslüman İlişkilerine Etkileri.....	50
a. Misyonerlik Faaliyetleri.....	52
b. Oryantalizm	56
c. Sömürgecilik.....	62
6. II. Vatikan Konsili ve Hıristiyan-Müslüman İlişkilerine Etkisi.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ'NİN ANTİ-İSLAMİZM'E DÖNÜŞMEŞİ

VE BUNU TETİKLEYEN SEBEPLER

A. BATI ÜLKELERİNDEKİ MÜSLÜMAN İŞGÜCÜ	80
B. İRAN İSLAM DEVRİMİ.....	82
C. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN SONA ERMESİ	84
D. 11 EYLÜL OLAYLARI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER	86
SONUÇ	96
BİBLİYOGRAFYA	100
ÖZGEÇMİŞ	105

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.tz.	: Adı geçen tez
A.Ü.İ.F.D.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.Ü.İ.F.D.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ö.	: Ölümü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

A. İSLAMOFOBİ'NİN TANIMI

“İslam” ve “fobi” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen İslamofobi; küresel bir olguyu ve problemi niteleyen bir kavramdır.¹ İslamofobi kavramının, özellikle 11 Eylül 2001 olaylarından sonra yaygın bir kullanıma kavuştuğu bir gerçektir.²

Fobi, “belirli nesne, durum ya da kimseler karşısında duyulan, yersiz, temelsiz, mantıkdışı ancak önlenemez korkuya verilen ad” şeklinde tarif edilmektedir.³ Bu durumda etimolojik anlamı “İslam korkusu” olan islamofobi; herhangi bir gerçekliğe dayanmadığı halde İslam’dan ve Müslümanlardan çekinme, korkma ve kaçma içgüdüsünü ifade etmektedir.⁴

İslamofobi kavramının, “yabancı düşmanlığı”nı ifade eden “Xenophobia” kavramının uzantısında geliştirilmiş olduğu açıktır. Bir şeye karşı duyulan korku, sürekli olduğunda ve giderilmediğinde –özellikle temelsiz ise- zamanla korkulan şeye karşı bir düşmanlığa dönüştüğünden, “yabancı korkusu” (Xenophobia) kavramı, “yabancı düşmanlığı” anlamında kullanılmaktadır.⁵

İslamofobi kavramı için de benzer bir durum söz konusudur. Aşağıda görüleceği gibi, daha çok önyargı, ayrımcılık, dışlanma, şiddet, ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi kavramlarla tanımlanan “İslamofobi”; tıpkı “Xenophobia” gibi etimolojik manasından farklı anlamlandırılmaktadır.⁶

---

¹ M. Ali Kirman, “İslamofobi’nin Kökenleri: Batılı Mı Doğulu Mu?”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 2010, C. 21, S. 1, s. 22.

² Tuba Er-Kemal Ataman, “İslamofobi ve Avrupa’da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine”, **UÜİFD**, C. XVII, S. 2, Bursa, 2008, s. 755.

³ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İst.,1999, 3. Basım s.355.

⁴ Özcan Hıdır, “Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm - Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiye Yayınları, Ankara, 2007, s.83.

⁵ Kadir Canatan, “İslamofobi ve Anti-İslamizm - Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiye Yayınları, Ankara, 2007, s. 26.

⁶ **Oxford Dictionary**, İslamofobi kavramını “İslam veya Müslümanlardan -özellikle siyasi bir güç olması bakımından- korku ya da nefret” şeklinde tarif ederken, aslında kelimenin kullanıcılar

Son yıllarda İslamofobi üzerine yapılmış çalışmalarla önemli bir literatür ortaya çıkmıştır. Fakat, üzerinde mutabık kalınmış bir tanımının yapılamamış olması sebebiyle, kavramsal belirsizlik söz konusudur.⁷ Ayrıca sosyal bilimlerde de ırkçılık ve ırksal ayrımcılık gibi tüm devletler ve organizasyonlarca kabul edilmiş bir kavramsallaştırmaya gidilememiştir.⁸

İngiltere’de ırkçılıkla mücadele eden bir kuruluş olan⁹ The Runnymede Trust, 1997 yılında hazırladığı, “Islamophobia: A Challenge for Us All” (İslamofobi: Hepimize Karşı Bir Meydan Okuma) isimli raporunda İslamofobi’yi, “İslam’a karşı temelsiz düşmanlık ve bundan dolayı Müslümanların bütününe veya çoğunluğuna karşı korku veya antipati” olarak tanımlamıştır.¹⁰

Raporda İslamofobi ile ilgili bir anlamda İslamofobi’nin unsurları olan- sekiz algı biçiminden bahsedilmiştir. Bunlar İslamofobik tavırlar içinde olan kimse veya kurumların algıları olup şöyle sıralanmaktadır:¹¹

1. İslam tek bir blok halinde, farklı ve değişime kapalı bir dindir.
2. İslam, diğer kültürlerle ortak değerleri olmayan ayrı bir dindir, “öteki”dir.
3. İslam, Batı nazarında aşağı, bayağı, barbar, irrasyonel, ilkel ve cinsiyet ayrımcılığı yapan bir dindir.
4. İslam düşman, acımasız, saldırgan, şiddet içeren, terörizme destek veren, medeniyetleri çatıştıran bir dindir.
5. İslam, dinî inançların siyasi ve askerî çıkarlar için kullanıldığı bir siyasi

---

açısından ne kadar anlam yüklü olduğunu da vurgulamaktadır. Zira “fobi” klinik psikolojide çoğunlukla rasyonel bir temele dayanmayan ve korku duyulan şey ile kişi arasında orantısız veya haddinden fazla- bir endişe ve korkuyu anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Fakat İslamofobi kavramı, zikredilen klinik psikolojik korkuların ötesinde İslam düşmanlığı ihtiva etmektedir. Diğer korkularda, sözgelimi korkulan hayvanların, yerlerin veya insanların temelde masum olduğu ve korkuyu duyan kişinin kendisinde bir psikolojik rahatsızlık olduğu kabul edilirken; İslamofobi’de İslam’ın ya da Müslümanların masum oldukları ve korku duyulması gereken olgular olmadığı gerçeği hep göz ardı edilmektedir. (Bkz. Ali Murat Yel, Avrupa ve İslam, Diyanet Aylık Dergi, Ekim 2012, S. 262, s.12).

⁷ Kirman, a.g.m., s. 25.

⁸ Er-Ataman, a.g.m., s. 755.

⁹ M.Zeki Aydın-Müşerref Yardım, “Belçika’da İslamofobi ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılıklar”, **C.Ü. İ. F. D.**, XII/1-2008, s.9.

¹⁰ İsmail H. Yavuzcan, “Almanya’da İslamofobi”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiye Yayınları, Ankara, 2007 s. 311.

¹¹ Nihat Uzun, **Avrupa’da İslamofobi İngiltere Örneği**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, 1. Basım, s.15.

ideolojidir.

6. Müslümanlar tarafından Batı kültürüyle ilgili yapılan eleştiriler hiçbir değer taşımaz, anında reddedilir.

7. İslam, ana akım (Sünnilik) dışında kalan Müslümanları da dışladığı için ayrımcı bir dindir.

8. İslam karşıtlığı doğal ve normal kabul edilir.

Anlaşıldığı kadarıyla raporda, Batı dünyasında İslam'ın farklı, öteki, aşağı, bayağı, barbar, irrasyonel, ilkel, düşman, acımasız, baskıcı, saldırgan, şiddet ve terör yanlısı gibi neredeyse bütün olumsuz sıfatlarla nitelendiği ve açıkça İslam karşıtlığı ve düşmanlığı yapıldığı, buradan hareketle de Müslümanlara karşı yapılacak ayrımcılık ve dışlama gibi uygulamalara meşru bir zemin oluşturulduğu vurgulanmaktadır.¹²

Aynı Komisyonun geliştirdiği kavramsal çerçeveye göre İslamofobi, dört boyutlu bir fenomen olarak nitelendirilmektedir.

İslamofobi'nin en derin boyutunu medya ve günlük konuşmalarda karşımıza çıkan önyargılar oluşturmaktadır. Kavramsal çerçeveye göre önyargılar kendi başına ve soyut şeyler olmayıp, ayrımcılık ve dışlanma gibi davranış boyutlarında ortaya çıkan ve gözle görünür olgular olarak tanımlanmaktadır. Ayrımcılık; iş alanları, eğitim ve sağlık gibi sektörlerde görülürken, dışlanma; siyaset ve yönetimde söz konusudur. Son olarak İslamofobi'nin bir başka boyutu daha var ki, bu boyut 11 Eylül'den sonra giderek önem kazanmıştır: Şiddet . Şiddet, vandalizm ve fiziksel saldırılar şeklinde karşımıza çıkabildiği gibi sözlü şiddet olarak da tezahür etmektedir.¹³

Yine, Merkezi İngiltere'de bulunan "Forum Against Islamophobia and Racism" (FAIR) adlı kuruma göre İslamofobi, İslam ve Müslümanlara karşı güdülen korku, kin veya düşmanlığı içermektedir.¹⁴

2004 yılında Budapeşte'de Avrupa Gençlik Merkezi'nde yapılan, Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinden gençlerin katıldığı uluslar arası bir seminerin Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan "Islamophobia and its Consequences on Young People/İslamofobi ve

---

¹² Kirman, a.g.m., s. 24.

¹³ Canatan, a.g.m., s. 24.

¹⁴ Yavuzcan, a.g.m., s. 311.

Gençlik Üzerindeki Etkileri ” adlı raporunda, İslamofobi hakkında şöyle bir yorum yer alır: “İslamofobi, İslam’a, Müslümanlara ve onlarla ilgili durumlara karşı duyulan korku ya da önyargılı görüştür. İster ırkçılık ve ayrımcılığın günlük formları halinde olsun, isterse daha saldırgan bir yapı alsın, İslamofobi, insan haklarının ihlali ve toplumsal birliğe bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.”¹⁵

Sınırları kesin çizgilerle belirlenmemiş ve uluslararası kimi organizasyonlarca resmi bir tarifi yapılmamış olsa da İslamofobi’yi, “bütün Müslümanlara ya da çoğunluğuna karşı duyulan ve sadece dille değil aynı zamanda çalışma hayatındaki veya hizmetlerden yararlanma hususundaki ayrımcılık, şiddet suçları, toplum hayatı ve uluslar arası ilişkilerden tecrit etme yoluyla ifade edilen korku ve düşmanlık hislerini anlatan bir kavram” şeklinde tarif etmek mümkündür.¹⁶

O halde, genel anlamda Batı dünyasında görülen İslamofobi, “İslam’a karşı kin, nefret ve düşmanlık besleme”, “Müslümanlardan nefret etme ve hoşlanmama” şeklinde “irrasyonel” bir korku olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle İslamofobi; İslam korkusuna dayalı Müslüman karşıtlığını, ayrımcılığını ve düşmanlığını ifade etmektedir.¹⁷

B. İSLAMOFOBİNİN BİR KAVRAM OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

İslamofobi, 11 Eylül 2001 tarihinden sonra popülerlik kazanan, ancak daha önce de kullanımda olan bir kavramdır. Tam olarak ne zaman, nerede ve kim tarafından, hangi amaç gözetilerek ortaya atıldığı kesin değildir. Fransızca “Islamophobie” sözcüğünün 1920’lerde ve daha sonra 1970’lerde bazı eserlerde kullanıldığı görülmüştür. Fakat bu kelime, İslam’ın içindeki bazı ihtilaf ve farklılıklarla ilgilidir; özellikle gelenek içinde doğup büyüyen bazı kimselerin geleneği reddi sadedinde kullanılmıştır. Kelimenin İngilizce’deki ilk kullanımının ise, Fransızca’dan tercüme edilerek, fakat kullanıldığı anlam ve bağlamı dışında, yani Gayr-i müslimlerin Müslümanlara karşı düşmanca tavırlarını ifade etme anlamında kullanıldığı düşünülmektedir.¹⁸

---

¹⁵ Er-Ataman, a.g.m., s. 755.

¹⁶ Uzun, a.g.e., s. 14.

¹⁷ Kirman, a.g.m., s. 22.

¹⁸ Uzun, a.g.e., s. 14.

Yetmişli yıllara kadar Batı'da geleneksel olarak var olagelen önyargılar tümüyle ortadan kalkmamışsa da "İslam karşıtlığı" marjinal bir kesim (özellikle aşırı sağ ve ırkçılar) tarafından ifade ediliyordu.

1979 yılında İran İslam Devrimi gerçekleştiğinden sonra Batı'da İslam hakkındaki önyargılar ve ırkçı tavırlar aktif bir şekilde yeniden su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Yani İran İslam Devrimi, Batı dünyasında anti-İslami tavırları harekete geçirmiştir.¹⁹

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, Komünizm'in tarih sahnesinden çekilmesi ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra tek kutuplu bir dünyanın ortaya çıkması neticesinde Batı dünyasında (başta ABD olmak üzere) bazı politikacıların ve düşünce kuruluşlarının yeni bir "düşman", sosyolojik ifadeyle "öteki" arayışına girdikleri ve bu bağlamda öteki olarak da İslam'ı seçtikleri bilinmektedir. Sözgelimi The New York Times gazetesi 1993 Eylül'ünde bu "düşman"ı şöyle duyurmuştur: "İslam köktendinciliği hızla küresel güvenlik ve barış için en önemli tehdit haline geliyor. 1930'lardaki Nazizm ve Faşizm, 1950'lerdeki Komünizm tehdidi kadar büyük bir tehlike bu..." .

Daha sonraki gelişmeler çerçevesinde bir tehditten ziyade bir problem olarak gerek medyada, gerek akademik çevrelerde İslamofobi kavramı ortaya atılmıştır. Örneğin Le Monde Gazetesi, 1994'te Avrupa'da tırmanan İslamofobi'ye karşı uyarıcı bir yazı yayınlamıştır. Özellikle Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" makalesi (1993), İslam'ı Batı için bir potansiyel düşman olarak lanse etmesinin ideolojik zemini olmuştur. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ise bu fobi, siyaset ve medya öncülüğünde Batı toplumunun bilinçaltına kazınmaya çalışılmıştır.²⁰

Soğuk savaşın bitişiyle, İslam dünyasında bir dini-siyasi uyanışın başlaması ve yine aynı dönemlerde Avrupa'da yaşayan Müslüman azınlıkların kendilerini daha görünür kılmaları, siyasi açıdan daha aktif hale gelmeleri ve haklarını daha yoğun bir şekilde aramaları, İslamofobi kavramının gittikçe yoğunluk kazanan bir oranda görünür olmasının nedenleri arasındadır.²¹

---

¹⁹ Canatan, a.g.m., s. 19.

²⁰ Kirman, a.g.m., s. 23.

²¹ Uzun, a.g.e., s. 18.

Genel kabule göre, İslamofobi kavramı -bugün kullandığımız anlamda- ilk defa 1997 yılında²², yukarıda geçen Runnymede Trust adlı kuruluşun yayınladığı raporda kullanılmıştır.²³ Bu çalışma sonrasında İslamofobi kelimesinin kullanımı iyice yaygınlaşmıştır. Sözgelimi, 1998 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun 54. oturumunda konuşan ırkçılık ile alakalı raportör Maurice Glèle-Ahnanhanzo: “Araplara karşı uygulanan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gittikçe İslamofobi tutumlarını almaktadır.” sözleriyle, İslamofobi kelimesini kayıtlara geçirmiştir.²⁴ 2000’lerden itibaren ise, İslamofobi teriminin Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlerin müzakere ve yayımlarında artarak kullanıldığı görülmüştür.²⁵

11 Eylül 2001 saldırıları sonrası artan şiddet ve terör olayları, zaten derin kökleri olan önyargı ve korkularda bir patlamaya neden olmuş ve bu çerçevede ortaya çıkan güvenlik kaygıları neticesinde kavramın kullanım alanı son derece genişlemiştir.²⁶

C. İSLAMOFOBİ VE ANTI-İSLAMİZM İLİŞKİSİ

Literatürde çoğu zaman eş anlamlı ve birbirinin yerine kullanılan; bazen aynı olgunun farklı dillerde ifadesi olarak karşımıza çıkan²⁷ “İslamofobi” ile “Anti-İslamizm” kavramlarının birbiriyle ilişkilerinin olduğu, ancak farklı anlamlar taşıdığı, birçok araştırmacının ısrarla üzerinde durduğu bir konudur.²⁸

²² Ancak, araştırmacı Hasan Gökmen, 1997’de Runnymede Trust’tun bu kullanımının ilk olmadığını; ilk kullanımın Dr. Hayati Bice’nin, 1 Eylül 1986 tarihinde Prof. Dr. Muhammed Nazif Şehrani ile yaptığı röportajda geçtiğini; bu röportajın 1987’de bir dergide yayımlandığını, ayrıca Şehrani’nin o dönemde İslamofobi terimini farklı platformlarda da dile getirdiğini ifade etmektedir.

(Bkz. Hasan Gökmen, “Avrupa’da Müslümanlar ve İslamofobi”, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2010, s.15).

²³ Farid Hafez, “Avusturya Özgürlük Partisi FPÖ’nün Sağcı Popülizminin Bir Aracı Olarak İslamofobi”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiye Yayınları, Ankara, 2007, s.359.

²⁴ Aydın - Yardım, a.g.m., s.9.

²⁵ Uzun, a.g.e., s. 19.

²⁶ Kirman, a.g.m., s. 24.

²⁷ Sözgelimi, Hollanda’da genellikle “anti-islamizm” (anti-islamisme) kavramı kullanılırken, İngiltere’de “islamofobi” (islamophobia) kavramı tercih edilmektedir. Fakat bu kavramların içeriğine bakılınca fazla bir fark olmadığı, Müslüman karşıtı tutum ve davranışların kastedildiği görülmektedir. (Bkz. **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiye Yayınları, Ankara, 2007, s. 24).

²⁸ Bkz. (**Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskiye Yayınları, Ankara, 2007, s.58, M. Ali Kirman, “İslamofobi’nin Kökenleri: Batılı Mı Doğulu Mu?”

Etimolojik anlamı “İslam karşıtlığı” olan “Anti- İslamizm”, “İslamofobi”nin bir sonucu olarak görülmektedir. Zira İslamofobi’de henüz İslam ve Müslümanlardan korkma ve şüphe etme durumu; Anti-İslamizm’de psiko-patolojik bir hal almakta ve “İslam karşıtlığı”na dönüşmektedir.²⁹

İslamofobi kavramına kıyasla daha az kullanılan Anti-İslamizm’in, “Yahudi karşıtlığı” anlamına gelen Antisemitizm olgusuyla benzerliği sebebiyle ortaya atıldığı düşünülmektedir.³⁰

İslamofobi, sosyolojik bir kavram olarak Batılı toplumların İslam karşısındaki korku, nefret, kınama, küçümseme gibi tutumlarını dile getirmektedir. Bu duyguların temelinde aile, sosyal çevre, eğitim ve medya gibi kurumlar aracılığıyla aktarılan ve yeniden üretilen tarihsel ve kültürel önyargılar yatmaktadır. Bu durumda İslamofobi’nin iki boyutunu birbirinden ayırt etmek mümkündür:

Tutum, kanaat ve davranışlarda görünür hale gelen “güncel” boyutu (ki bu güncel İslamofobi olarak adlandırılabilir) ve bu görünür olguları besleyen tarihsel ve kültürel kaynaklar yönü (bu boyut önyargılar ve basmakalıp yargılar olarak adlandırılabilir).³¹ “Anti-İslamizm” ise, özellikle medya ve siyaset alanında İslâm karşısında bilinçli, örgütlü ve kasıtlı bir düşmanlığı dillendirmektedir. Bu anlamda “Anti-İslamizm”, “İslamofobi”yi de kışkırtan ve öncelikle ele alınması gereken bir fenomendir.³²

Öteden beri Batı dünyasında bazı ideolojik ve siyasal gruplar özellikle İslam düşmanlığını körüklemektedir. Bu kesimler bir yandan tarihsel ve kültürel önyargılara başvururken diğer yandan da güncel dünyada yeni önyargıların yaratılmasına kaynaklık etmektedirler. İşte, bu bilinçli ve maksatlı çalışmalar anti-İslamizm” şeklinde tanımlanabilir.

İslamofobi kavramı, sosyolojik bir mahiyet arz ederken, Anti- İslamizm kavramı daha ideolojik ve politik bir tutuma işaret etmektedir. Nitekim Anti-İslamizm kavramının sonundaki “izm” takısı bir ideoloji izlenimi vermektedir. Aydınların ve siyasetçilerin

---

İslami Araştırmalar Dergisi, 2010, Cilt XXI, S. 1, s. 22, Nihat Uzun, **Avrupa’da İslamofobi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, 1. Basım, s.19.

²⁹ Hıdır, a.g.m., s.83.

³⁰ Canatan, a.g.m., s.27.

³¹ Canatan, a.g.m., s.42.

³² Canatan, a.g.m., s.11.

İslam'a ilişkin açıklamaları bir içerik analizine tabi tutulduğunda bu ideolojinin en az üç varsayıma ya da önermeye dayandığı söylenebilir:

Farklılık tezi: Söz konusu gruplara göre İslam “farklı” ve “başka” bir dindir. Bu farklılık ve başkalık, Batı dünyasında yaşayan Müslümanların “göçmen” ve “yabancı” kökenlerine atıfta bulunularak iyice pekiştirilmektedir. Bu teze göre Batı medeniyetinin temelleri Yunan, Roma, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Aydınlanma gibi kavramlarla ifade edilirken; İslam Batı medeniyetinin “dışında” ve ondan “farklı” ilan edilmektedir.

Eşdeğersizlik tezi: İslam'ın bazı yönlerden Batılı kültürel kaynaklardan farklı olduğu doğrudur. Anti-İslamistler bu farklılık tezine kültürleri ve dinleri hiyerarşik temelde inşa eden eşdeğersizlik tezini ekleyerek sadece İslam'ın farklı olduğunu söylemekle yetinmiyorlar, aynı zamanda İslam'ın Batılı değerler karşısında “aşağı” bir statüde ve değerde olduğunu iddia ediyorlar. Bu tez, kimi zaman “İslam geri bir kültürdür” söylemiyle, kimi zaman “İslam'da, demokrasi, laiklik ve insan hakları gibi modern değerler yoktur ” söylemiyle ifade edilmektedir.

İslam'ın farklı ve başka olduğunu ifade etmek, elbette bir kişiyi Anti-İslamist olarak nitelemek için yeterli değildir. Fakat eğer bir kişi İslâmî değerlerin “geri”, Batılı değerlerin ise “ileri” olduğunu veya ilkinin “aşağı”, ikincisinin ise “üstün” olduğunu dile getiriyorsa, Anti- İslamist bir tutuma sahip olduğu söylenebilir.

Çatışma tezi: Anti-İslamistler, ilk iki tezin uzantısında şöyle bir sonuca ulaşıyorlar: Eğer İslam “aşağı” ve “geri” bir din (kültür) ise, o halde “ileri” ve “üstün” olan Batı ile bağdaşması mümkün değildir. Bu noktada sadece küresel düzeyde değil, yerel ve ulusal düzeyde de Müslümanların Batılı bir ortamda birlikte yaşamaları söz konusu olamaz. Farklı ve eşdeğersiz değerler ve kurallar, insanları bir noktada çatışmaya zorlamaktadır. Nitekim Batı'da yaşayan Müslümanlar, geldikleri ülkelerden getirdikleri dinleri ve kültürleri sebebiyle modern toplumlara uyum sağlayamamaktadırlar. Dolayısıyla çatışma tezine bağlı olarak aşırı sağ ve ırkçı gruplar başta olmak üzere oldukça geniş bir kesim, bu çatışma durumundan kurtulmaları için Müslüman kökenli azınlıklara iki seçenek sunmaktadırlar: Ya uyum (asimilasyon anlamında) ya da geri dönüş.³³

---

³³ Canatan, a.g.m., s.43-44.

Kısaca İslamofobi, halk arasındaki Müslüman karşıtı korku, nefret ve aşağılama gibi duyguları ifade ederken, Anti-İslamizm aydın çevrelerin bilinçli İslam karşıtlığını ifade etmektedir. Bu bakımdan ilki sosyolojik, ikincisi ise ideolojik ve politik bir tavidir.³⁴

Anti-İslamizm ile İslamofobi arasında kronolojik ve nedensel bir bağ kurulacak olursa, ilk etkenin sebep, ikincisinin ise bir sonuç olduğu görülecektir. Eğer bilinçli, maksatlı ve organizeli olarak yürütülen Anti-İslamizm olmasaydı, bugün Batı dünyasında bu çapta bir İslamofobi olmayacaktı.³⁵

---

³⁴ Canatan, a.g.m., s.58.

³⁵ Canatan, a.g.m., s.59.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ’NİN TARİHİ ARKA PLANI

A. HİRİSTİYANLIĞIN KISA TARİHÇESİ

M.S. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu’nun denetimindeki Filistin bölgesinde ortaya çıkan Hıristiyanlık, mensuplarının sayısı bakımından, günümüzde dünyanın en büyük dinlerinden birisidir. Başlangıçta bu din, Yahudiliğin bünyesinden çıkan bir hareket iken, Hz. İsa’nın ölümünden kısa bir süre sonra yeni bir din haline gelmiştir.¹

Hıristiyanlık, İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir. Bu sebeple, bu dinin mensupları Batı dillerinde **Christian**, Türkçe’de **Hıristiyan** olarak adlandırılır. Hıristiyan terimi “**Masihçi**” anlamına gelmektedir.²

Hıristiyan Kutsal Kitabı Yeni Ahid'e göre, İsa Mesih, hem Tanrı’nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır. Tanrı insanlığı günahattan kurtarmak üzere “biricik oğlunu” yeryüzüne göndermiştir. İsa Mesih “İlahi planı” yürürlüğe koyacak şekilde insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarmıha gerilmiş, sonra da dirilerek Baba'nın yanındaki yerini almıştır. Hıristiyan inancının merkezinde bulunan bu doktrin, Hıristiyan teolojisi içerisinde yorumlanarak değişik görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Günümüzde Hıristiyanlık, Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden oluşan üç büyük mezheple daha küçük çaptaki birçok mezhep veya tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlere

---

¹ Ahmet Güç, **Dinlerde Mabet ve İbadet**, Düşünce Kitabevi Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 2011, s. 153.

² Şinasi Gündüz, **Hıristiyanlık**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2006, s. 13.

ayrılmış durumdadır.³ Bununla birlikte Hz. İsa ve onun getirdiğine inanılan mesaj, bütün Hıristiyanları birbirine bağlayan ortak bir bağ olarak varlığını sürdürmektedir.⁴

Hıristiyanlığın bünyesinde gelişip kurumsallaştığı Roma İmparatorluğu dinsel açıdan çoğulcu bir yapıya sahipti. Yunan ve Roma inançları ağırlıklı olarak revaçtaydı, M.Ö. 1. yüzyılda imparatora tazim ve ibadet, ona bağlılığın sembolü olarak imparatorlukça teşvik edilmekteydi.

Ayrıca imparatorluk bünyesinde etkin olan Ortadoğu kökenli olan ‘sır dinleri’ oldukça yaygındı. Sır dinleri bazı inançları birbirlerinden ödünç almış ve böylece zamanla ortak özellikler taşımaya başlamıştır. Bu ortak özelliklerin başında hiç şüphesiz ölen ve dirilen kurtarıcı tanrı motifi gelmekteydi. Sır dinleri mensupları kurtarıcı tanrının ölümüne ve yeniden dirilmesine iştirak ederek ölümsüzlüğe ulaşacaklarına inanmaktaydılar. Ölen-dirilen kurtarıcı tanrı motifi bağlamında ifade edilen bu sır dinleriyle Hıristiyanlığın inkarnasyon ya da tenleşme, teslis ve kefarete gibi temel doktrinlerinin karşılaştırılması ilginçtir.

Hz. İsa’nın yaşadığı dönemde Yahudilik içinde birçok mezhep hareketi dikkati çekmektedir. Bunların başında Yahudi inancının Helen kültürü ile karışmasını engellemeye çalışan Ortodoks Yahudi inanç ve uygulamalarının temsilcisi olan Ferisiler ile aristokrat sınıfı oluşturan, sadece yazılı geleneği otantik kabul eden ve Kudüs mabedinin kontrolünü elinde tutan Sadukiler gelmektedir. Ayrıca Roma idaresiyle uzlaşmayı hiçbir şekilde kabul etmeyen ve her fırsatta Roma’nın Filistin bölgesini işgaline karşı olan fanatik, isyancı bir grup olan Zelotlar ile Kumran bölgesinde yaşayan, her türlü şiddete karşı olan, cemaat içi disiplin kurallarına bağlı olan ve sabırsızlıkla Yahudileri yabancı işgal ve baskılardan kurtaracak olan Mesih’in gelmesini bekleyen Esseniler de Yahudilik içerisindeki mezheplerdendi. İdeal kral ve kurtarıcı anlamında bir Mesih beklentisinin, İsrailoğulları arasında görülmeden önce Mısır’da yaygın bir inanç olduğu bilinmektedir. İsrailoğulları’nın ilk iki kralı olan Saul ve Davud atanmak/takdis edilmek suretiyle krallığa yükseltilmişti. Baskı, zulüm ve işgale uğrayan sonraki nesiller sürgün döneminde Davud’u ideal kral olarak görerek onun soyundan gelecek ve İsrailoğulları’nı baskı ve zulümden

---

³ “Dinî topluluk veya ümmet” anlamına gelen “Kilise”, her şeyden önce, Hz. İsa’ya inanan Hıristiyan cemaatinin tamamını ifade etmektedir. (Bkz. Güç, a.g.e., s. 155).

⁴ Kürşat Demirci, “Hıristiyanlık”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1998, C. XXVII, s. 328.

kurtarıp Davud dönemindeki muhteşem krallığı tekrar kuracak Tanrı tarafından takdis edilmiş kurtarıcı bir kral/Mesih beklemeye başlamışlardı. İşte Hz. İsa, böyle bir dönemde ortaya çıktığı için taraftarlarınca bir Mesih olarak görülmüştür.⁵

1. Hz. İsa Döneminde Hıristiyanlık

Hz. İsa'nın kimliği konusunda mevcut kaynaklar, iki farklı İsa figürü ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, miladî takvimin başlarında Filistin bölgesinde yaşayan tarihi bir şahsiyet olan İsa'dır ki, bu figür araştırmacılarca genellikle “Tarihi İsa” diye isimlendirilir. Tarihi İsa, Yahudi toplumu içerisinde doğan, bir Yahudi olarak hayatını sürdüren ve toplumdaki inançsızlıklarla, ahlaki zafiyetlerle mücadele eden bir şahıs olarak dikkat çeker. Diğer figür ise Hıristiyan inancına konu olan, teslisin ikinci unsuru, İlahî Oğul İsa Mesih'tir. İlahî Oğul İsa Mesih, bedenleşen Kelâm olarak bir ilahî kurtarıcıdır.⁶

Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili, Hıristiyan geleneğine ait dini kaynakların dışında herhangi bir tarihi kaynak bulunmamaktadır. Hıristiyan Kutsal Kitabı Yeni Ahid'deki bilgilere göre İsa, Kudüs'ün güneyinde bulunan Beytlehem isimli kasabada dünyaya gelmiştir. Doğum günü belli değildir. İsa'nın annesi, Celile'nin Nasıra kasabasında yaşayan ve Davud'un soyundan olan Meryem'dir.⁷

Mucizevi bir şekilde babasız olarak dünyaya gelen İsa, kısa bir süre Mısır'da yaşadıkdan sonra⁸, çocukluğunu ve gençliğini Nasıra kasabasında geçirmiştir. M.S. 28 yıllarında Hz. Yahya tarafından Ürdün nehrinde vaftiz edilen Hz. İsa, Yahya'nın şehit edilmesinden sonra yaklaşık otuz yaşlarında tebliğ faaliyetlerine başlamıştır.⁹

Hz. İsa'nın halka yönelik temel mesajlarını üç ana noktada özetlemek mümkündür: Bunlardan ilki, insanları Tanrı'nın Krallığı'na davet etmektir. Bu davet, Tanrı'nın emir ve yasaklarına bağlanmak suretiyle ona iman etmeyi ve yaklaşan hesap gününe karşı hazırlıklı olmayı içermektedir. Temel mesajlardan ikincisi, Musa hukuku olarak da adlandırılan İlahî

⁵ Mahmut Aydın, “Hıristiyanlık”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, ed. Şinasi Gündüz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.77-78.

⁶ Gündüz, a.g.e., s. 17.

⁷ Xavier Jacob, **İsa Kimdir? İncil'e Göre**, Ohan Basımevi, 2. Baskı, İstanbul,1992, s. 18.

⁸ Ekrem Sarıçioğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Isparta 2002, s. 297.

⁹ Mahmut Aydın, a.g.e., s.85.

yasalara ya da haram ve helal kurallarına sıkı sıkıya bağlanmakla ilgilidir. Hz. İsa'nın mesajları arasında öne çıkan üçüncü husus ise, toplumda özellikle din adamları ve yöneticilerle ilişkili olarak görülen ahlaksızlıklara karşı mücadeledir. Kendisi, yaşadığı dönemde toplumsal yapıya egemen olan sosyokültürel çöküşe karşı bizzat tavır almış, hukukun ve ahlakın önemini vurgulamıştır.¹⁰

Hz. İsa'nın tebliğinde dikkat çeken noktalardan biri de muhatap olarak İsrailoğulları'nı seçmiş olmasıdır. Hatta Matta İncilinde Hz. İsa, kendisinin sadece Yahudilere gönderilmiş bir elçi olduğunu ifade ederek havarilerinden, Yahudiler dışındaki diğer milletlere öğretide bulunmamalarını istediğinin altı çizilmektedir. "Ben İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim." (Matta 15/24); "...diğer uluslara ait yerlere gitmeyin. Samiriyelilere ait kentlerin hiçbirine uğramayın. Bunun yerine sadece İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gidin." (Matta 10/5-6).¹¹ Ancak, Yeni Ahit metinlerinde çarmıh olayı sonrasında Hz. İsa'nın, öğrencilerini uluslara gitmeleri konusunda yönlendirdiği belirtilmektedir ki, bu açıkça Hıristiyanlığın teşekkülü sonrasında Pavlusçu anlayış doğrultusunda Hıristiyan inancının yalnızca İsrailoğulları'na değil, aynı zamanda diğer halklara da yönelik bir inanç olarak algılandığı bir döneme işaret etmektedir.¹²

Hz. İsa mesajlarıyla insanları uyarıyor, arkasına takılan kitlelerle birlikte seyahatler ediyor, delileri, felçlileri ve saralıları tedavi ediyordu. Özellikle hastalıklar konusundaki olağan üstü başarıları, bütün Suriye bölgesinde duyulmuştu. Her geçen gün Hz. İsa'nın cemaati artıyordu. Hıristiyanların bu şekilde çoğalması, iki önemli kitleyle karşı karşıya gelmelerine sebep oldu. Yahudiler, din adına Hıristiyanlığa karşı çıkıyorlardı. Filistin'i işgal altında tutan Romalılar ise, sayıları gittikçe artan Hıristiyanlardan askerî ve siyasî yönden kendilerine zarar gelir endişesiyle korkuyorlardı.¹³

Hz. İsa'nın Cumartesi yasağına rağmen hastaları tedavi etmesi, şeriatın zaruret hallerinde yumuşatılabileceğine işaret etmesi, geleneksel Yahudiliğe karşı gelmek demektir. Hz. İsa şekilsel dindarlık aleyhinde konuşuyor, Yahudi Meclisi görüşlerine pek itibar

---

¹⁰ Gündüz, a.g.e., s. 20.

¹¹ Mahmut Aydın, a.g.e., s.85.

¹² Gündüz, a.g.e., s. 24.

¹³ Mehmet Aydın, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007, s.18.

etmiyordu. Etrafına toplanan kalabalıklara vaaz ediyor, yeni yorumlar yapıyordu. Bu davranışlar idareci çevrede hoşnutsuzluk yarattı. Henüz tebliğe başlayalı yaklaşık üç sene kadar olmuştu ki, tutuklanarak daha fazla güçlenmesinin önüne geçilmek istendi. Rivayetlere göre, Havarilerinden biri olan **Yahuda İskariyot**' un yardımıyla yakalandı ve Yahudi Yüksek Mahkemesinde¹⁴ yargılanarak idama mahkum edildi. Hükümün infazı için, Roma Valisi Pontius Pilatus'a teslim edildi.

İncillerin tasvirine göre, kendisi gibi idam cezasına çarptırılmış iki kişi ile birlikte çarmıha gerilerek idam edildi. İsa'nın cesedi, annesi ve havarileri tarafından teslim alınarak cuma günü akşam öncesi gömüldü. Cumartesi gününü sükunetle geçiren annesi ve Havariler, Pazar günü sabah erkenden kabir ziyaretine gittiklerinde, kabrin açılmış, üzerine sarılmış kefen bezlerinin etrafa atılmış ve cesedin de olmadığını gördüler. Endişe ile cesedi ararken, İsa kendilerine göründü ve Allah'ın yanına çıkacağını söyledi. Daha sonraki günlerde de Hz. İsa yakınlarına ve Havarilerine görünmeye, mesajlar vermeye devam etti.¹⁵

Bu olaydan sonra Hz. İsa, başta Hıristiyanlığın mimarı olarak kabul edilen Pavlus olmak üzere, onun fikirleri doğrultusunda tesis edilen ilk Hıristiyan toplumu tarafından gökten yeryüzüne beşeri bir hayat sürmek ve sahip olduğu kurtarıcı özelliğiyle kendine inananları kurtarmak için gelen "Oğul Tanrı" olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu genel kanı etrafında da asli günah, insan neslinin suçluluğu, Yahudi tarihi boyunca bu günah ve suçluluğun ortadan kaldırılması için Tanrı tarafından çeşitli İlahî müdahalelerin olduğu, ancak bu müdahalelerin her seferinde başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Tanrı'nın kendisiyle aynı cevhere sahip olan İsa'yı bakire Meryem aracılığıyla dünyaya gönderdiği, onun insanların günahlarına kefarete olarak çarmıhta canını verdiği, üçüncü günde ölümden dirildiği ve göklere yükseldiği gibi dogmalaştırılmış inanç esasları geliştirilerek günümüz Hıristiyanlığının temelleri atılmıştır. İşte Hz. İsa sonrası dönemde yaşanan tüm bu gelişmeler, bir İsrailoğulları Peygamberi olan Hz. İsa'yı kendisine ibadet edilen tanrısal bir varlığa dönüştürmüştür. Çünkü hayatı boyunca Hz. İsa, insanları sadece ve sadece Tanrı'ya

---

¹⁴ Yahudi Yüksek Mahkemesinin asıl adı, "sanhedrin"dir. Yunanca "synedrion" (konsil-konsey)kelimesinden gelen sanhedrin, Hz. İsa zamanında Kudüs'te bulunan en yüksek hukuk kurumunu ve Yahudi konsilini ifade eder. (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 332).

¹⁵ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.306.

iman ederek onun buyruklarına teslim olmaya çağırırken Hz. İsa'nın tanrısallaştırılmasına giden yolu hazırlayan ve bu şekilde de günümüz Hıristiyanlığının mimarı olan Pavlus ise, insanları Hz. İsa'ya iman etmeye çağırmıştır. Yani Hz. İsa'nın mesajının temel vurgusu Tanrı ve onun iradesine teslimiyet iken, Pavlus'un ve dolayısıyla onun fikirleri etrafında şekillenen günümüz Hıristiyanlığının misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla yaymaya çalıştığı mesajın temel vurgusu ise, Hz. İsa'nın şahsında bedenleşen İlahî Oğul Rab Mesih'tir.¹⁶

2. Hz. İsa Sonrası Dönemde Hıristiyanlık

Kısa süren tebliğ dönemi içerisinde Hz. İsa'ya inanan ve yakın çevresinde yer alan birçok insan olmuştu. Ancak Hz. İsa'nın elçi diye adlandırdığı¹⁷ ve en mahrem konuları görüştüğü esas kadrosu Havarilerdi.¹⁸ Sayıları on iki olan Havarilerin isimleri Hıristiyan kaynaklarda şöyle geçmektedir:

Petrus adını verdiği Simun, onun kardeşi Andreas, Yakup, Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakup, yurtsever diye tanınan Simun, Yakup oğlu Yahuda ve Hz. İsa'ya ihanet eden Yahuda İskariot.¹⁹

Çarmıh olayından sonra Havariler açısından oldukça sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Havariler, Hz. İsa'nın kardeşi Havari Yakup öncülüğünde²⁰ Yahudilere yönelik tebliğlerine devam etmişlerdir. Ancak hem Roma yönetimi, hem de Yahudiler isyankar, fitneci ve sapkın olarak nitelendirdikleri Hz. İsa bağlılarına karşı olumsuz tutum içindeydiler. Özellikle etkili vaazlarıyla dikkat çeken İstefanos'un öldürülmesinden sonra, Kudüs'te Hz. İsa yanlılarına karşı baskı ve zulümler yoğunlaşmıştı.²¹ Bunun üzerine Hz. İsa yanlılarının bir kısmı, Kudüs'te barınamayacaklarını anlamış, önce Yahudiye ve Samiriye çevresine, daha sonra Finike, Kıbrıs ve Antakya gibi bölgelere dağılmışlardır.²² Bu merkezler arasında özellikle Antakya oldukça önemlidir. Zira burada oluşan ve günümüz

¹⁶ Aydın, Mahmut, a.g.e., s.86.

¹⁷ Bkz. Luka 6/12-16, Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2009

¹⁸ Mehmet Aydın, a.g.e., s.18.

¹⁹ Bkz. Luka 6/12-16, Matta 10/1-4, Markos 3/13-19.

²⁰ Sarıçioğlu, a.g.e., s.322.

²¹ W. Ward Gasque, "Kilise Büyüyor: Kudüs'ten Roma'ya", **The History of Christianity-Hıristiyanlık Tarihi**, (çev. Sibel Sel-Levent Kınran), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s.59.

²² Bkz. Elçilerin İşleri, 8/1-40; 11/19.

araştırmacılarınca “Helenistik İsa Cemaati” olarak tanımlanan bir topluluk, günümüz Hıristiyanlığının şekillenmesi açısından önemli bir işlev üstlenmiştir.²³

Hiç şüphesiz Hıristiyanlık açısından Hz. İsa'dan sonraki dönemde ortaya çıkan en önemli figür Pavlus'tur. Hıristiyanlığın ilk önemli teologu ve şekillendiricisi olan Pavlus, yaklaşık olarak M.S. 10 yıllarında günümüz Türkiye sınırları içinde yer alan Tarsus'ta doğan ve aslen Yahudi olan bir Roma vatandaşıdır.

Tutucu bir Ferisi olan ve gençlik çağlarında Hıristiyanlara duyduğu nefretle dikkat çeken Pavlus; İstefanos'un taşlanması olayına da katılmış ve daha sonra başkahn tarafından Şam'daki Hıristiyanları tutuklamakla görevlendirilmiştir.²⁴

Ancak Şam'a yaklaştığı sırada bir vizyon geçiren Pavlus'a, gökte gözükken Hz. İsa hitap etmiş ve onu, mesajı tüm uluslara yaymak üzere görevlendirmiştir.²⁵

Pavlus'un Şam yolunda geçirdiği bu vizyon elçilik görevinin başlangıcıdır. Kendi ifadesiyle o ana kadar tanrısal yasaya bağlı sıkı bir Ferisi olan Pavlus, geçirdiği bu vizyonla “İsa Mesih'in Peygamberi” olmuştur.²⁶ Arabistan'a gidip tekrar Şam'a dönmüş, üç yıl sonra da Kudüs'e gidip Havarilerden Petrus ve Hz. İsa'nın kardeşi Yakup ile tanışmıştır.²⁷

Hıristiyanlığı kabul edişinden sonra Pavlus'un üzerinde durduğu iki temel konu vardır: Yahudi geleneğinin ilgası ve Hz. İsa'nın mesihliği. Pavlus mesihlik inancını kabul ederek evrenselci bir doktrini benimsemiştir. Kilise tarihinde Pavlus'un önemi, İsrailoğulları'na has bir dinden evrensel mesajı olan bir dine geçişteki bu noktada yatmaktadır. Pavlus'la birlikte kilise evrenselci bir mesajı benimsemiştir. Hıristiyanlığın Gentile (Yahudi olmayan) topraklarında hızla yayılmasına vesile olan teolojik doktrin budur.²⁸

Hıristiyanlığı daha ziyade Yahudi olmayanların arasında yaydığı için Pavlus'a “Yabancıların Havarisi” denilmiştir. Pavlus'un kendine özgü fikirleriyle Hıristiyanlık adına

---

²³ Gündüz, a.g.e., s.25.

²⁴ Michael A. Smith, “Pavlus”, **The History of Christianity-Hıristiyanlık Tarihi**, (çev. Sibel Sel-Levent Kınran), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s.62.

²⁵ Bkz. Elçilerin İşleri,26/12-18.

²⁶ Mahmut Aydın, a.g.e., s.87.

²⁷ Bkz. Galatyalılar'a Mektup, 1/17-19.

²⁸ Demirci, a.g.e., s. 332.

sürdüğü faaliyetler, Yahudi- Hıristiyan grupla²⁹ aralarında birtakım ihtilafların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sözgelimi Pavlus, Yahudiler dışındakilerin Hıristiyanlığa girişlerinde Yahudi töresine uymak zorunda olmadıklarını ileri sürüyordu. Halbuki Yahudi- Hıristiyanlar, Hıristiyanlığın mesajlarıyla birlikte Yahudi töresine de sıkıca bağlıydılar. Nitekim sünnet olmak, bunlardan biriydi.

Bu tür anlaşmazlıkların çözülmesi için Kudüs'te tarihin ilk Havariler toplantısı yapılmıştı. 52 yılında yapılan bu toplantıda konunun tam olarak çözülemediği anlaşılmaktadır. Ancak daha sonraki gelişmeler, Pavlus'un görüşlerine, Havarilerin önde gelenlerinden Petrus ve Yakub'un da katıldığını göstermektedir.³⁰

Pavlus bu doktrini yaymak için yıllarca süren seyahatler yapmış ve farklı topluluklara mektuplar göndermiştir. İlk seyahatine Kıbrıs'tan başlamış, Anadolu'da çeşitli yerleri dolaşarak Kudüs'e gelmiştir. İkinci seyahati Suriye'den başlayarak Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'ı içine alacak şekilde devam etmiş ve Antakya'da sona ermiştir. Üçüncü seyahatini ise Efes'e ve burayı merkez alarak Balkanlar'a yapmıştır.³¹

Pavlus, bu yoğun misyonerlik faaliyetleriyle Roma vatandaşları arasında gittikçe artan sayıda insanı etkilemeyi başarmıştır. Onun bu başarısı Roma idarecilerini rahatsız etmiştir. Ayrıca Pavlus, Yahudi yasasına karşı takındığı olumsuz tutumdan dolayı Yahudi dini liderleri tarafından da şiddetli şekilde eleştirilmektedir. Hem Yahudi dini otoritelerinin hem de taraftar toplamada gösterdiği üstün başarıdan dolayı Roma idarecilerinin tepkilerini üzerine çeken Pavlus, 57 yıllarında Kudüs'te bulunduğu bir sırada, Yahudiler tarafından linç edilmek üzereyken Romalı idareciler tarafından kurtarılmış ve tutuklanarak yargılanmak üzere Roma'ya gönderilmiştir.³²

---

²⁹ Öncülüğünü Yakub'un yaptığı ve kendilerine Yahudi-Hıristiyanlar adı verilen cemaat, gelişemeyerek kısa bir süre sonra tarihten silinmişti. Önderliğini Pavlus'un yaptığı cemaat ise, misyon ağırlığını putperestlere vermiş ve Pavlus'un görüşleri putperestler arasında süratle yayılmıştı. Onun görüşlerini benimseyen bu grup, gelişerek bugünkü dünya Hıristiyanlığını meydana getirmiştir (Bkz. Güç, a.g.e., s.166).

³⁰ Mehmet Aydın, a.g.e., s.19.

³¹ Pavlus'un bu seyahatleri için Bkz. Elçilerin işleri, 13-14, 15/36; 18/22, 18/ 23; 21/26.

³² Mahmut Aydın, a.g.e., s.89.

Hıristiyan kaynaklarında net bir bilgi olamamakla birlikte, Roma'da yargılanıp serbest bırakılan Pavlus'un, Neron'un 64 yılında yaptığı katliamlar sırasında öldürülmüş olabileceği düşünülmektedir.³³

Hıristiyanlığın gelişmesi ve yayılması sürecinde ilk yüzyılların oldukça kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. İlk Hıristiyanlar Yahudi olduğundan yeni mesajı yaymak için güney Filistin başta olmak üzere imparatorluk içindeki mevcut sinagoglardan yararlanmışlardır.³⁴ Pavlus'la birlikte putperest dünyaya açılan Hıristiyanlık, farklı bir döneme girmiş, Putperestler bu yeni dine, Yahudilerden daha fazla ilgi duymuştur.³⁵

Pavlus ve diğer Havarilerin gayretleriyle, daha ilk yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun birçok bölgesine ulaşan Hıristiyanlık, hızlı bir yayılma süreci yaşamıştır. Öyle ki, III. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Hıristiyan öğretisiyle karşılaşmamış bir bölge hemen hemen kalmamıştır. Hıristiyan misyonerler aracılığıyla Suriye, Anadolu, kuzey Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz sahilleri büyük oranda Hıristiyanlaştırılmıştır.³⁶

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda çok hızlı bir şekilde yayılmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bunlardan biri, İtalya'dan Hindistan'a kadar en azından şehirlerde ortak bir dil ve kültürün olmasıdır. Doğuda Büyük İskender ve ondan sonraki krallar, Grekçe'yi resmi dil haline getirmişlerdi. Pavlus ve diğer ilk Hıristiyanların, mesajlarını iletmek için Grekçe'yi kullanmaları kendileri için büyük bir avantaj olmuştur.³⁷

Ayrıca Hıristiyanlığın, Allah, sonsuz hayat, ruhun ölmezliği, adalet gibi kavramlardan söz etmesi ve getirdiği prensipleri uygulamanın kolaylığı da, yayılışını kolaylaştırmıştır.³⁸

Gerçekten de zemin Hıristiyanlık için uygundu. Çünkü Greko-Romen politeizmi artık ruhları tatmin etmiyordu. Putperest dünya gözle görünür bir güvensizlik içindeydi, eski alışkanlıklar ve gelenekler önemini yitiriyordu ve bu konuda duyarlı kişiler toplumun ahlaki ve dini çöküş içinde olduğunu düşünüyordu. Birçoğu yeni popüler olmuş Doğu sır

---

³³ Smith, a.g.e., s.63.

³⁴ Gasque, a.g.e., s. 67.

³⁵ Sarıçioğlu, a.g.e., s.327.

³⁶ Gündüz, a.g.e., s. 36.

³⁷ Gasque, a.g.e., s. 66.

³⁸ Zekiye Sönmez, **İslamın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadasında Hıristiyanlık**, Ankara Üni. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s.23.

dinlerine sığınmaya çalışırken, diğerleri de kaçıışı şiddet içeren oyun ve eğlencelerde buluyorlardı. Böylesine tatminsiz ve huzursuz bir ortam, insanları Hıristiyanlığın mesajını dinlemeye hazır hale getirmişti.³⁹ Putperestler, kendi aralarında bilmediği, görmediği sevgi bağlarını, yardımlaşmayı, Hıristiyanlıkta buluyordu. Ezilenler ve yoksullar, özledikleri kardeşlik ve adaleti, Hıristiyanlığın getireceğine inanıyorlardı. Dindar ruhlar karşılarında Yahudi özelliğinden kurtulmuş bir monoteizm bulmuşlardı.⁴⁰

Öte yandan milâttan önce III. yüzyıldan beri Avrupa'daki halklar arasında yaygınlaşan Doğu'nun sıır dinleri, yeniden dirilen Hz. İsa motifini kullanan Hıristiyanlığın benimsenmesini kolaylaştırıyordu.

Hıristiyanlık'taki kurtuluş doktrini, ezilen sınıfların ilgisini çekiyordu.⁴¹ Bu sebeple Hıristiyanlık, özellikle toplumun orta ve alt kesimlerindeki sahipsiz, yoksul, köle, sanatkar, tüccar ve kadınlar arasında taraftar bulmuştur.⁴² Bununla birlikte, sayıları az da olsa, üst sınıflardan Hıristiyanlığı kabul edenlerin, Roma vatandaşı olma avantajlarını kullanarak yeni dinin yayılmasında önemli katkıları olmuştur.⁴³

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nda hızla yayılırken, Hıristiyanlar bazı sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Onlar, bir taraftan kendi içlerindeki birtakım problemlerle uğraşırken, diğer taraftan putperestlerin ve zaman zaman Roma yönetiminin baskılarına maruz kalmışlardır. Bu bağlamda putperestler, kendi tanrılarını kabul etmeyen Hıristiyanları ateist olarak nitelendirmiş ve onlara cephe almışlardır.⁴⁴

Roma İmparatorluğu yetkilileri ise, başlangıçta Hıristiyanları fazla dikkate almamışlardı. Zaten Hıristiyanların çoğu kanunlara saygılı ve dürüst kimselerdi. Buna rağmen artan sayıları, çok geçmeden hükümet yetkililerini onlara karşı tavır almaya zorladı.⁴⁵

Bütün dinlere ve inançlara hoşgörülle yaklaşan Roma İmparatorluğu⁴⁶, Hıristiyanlığı Yahudiliğin farklı bir yorumu olarak görmüş ve ilk otuz yıl boyunca, aynen

---

³⁹ Gasque, a.g.e., s. 68.

⁴⁰ Aydın, Mehmet, a.g.e., s. 20.

⁴¹ Demirci, a.g.e., s. 332.

⁴² Sönmez, a.g.t., s. 23.

⁴³ Demirci, a.g.e., s.332.

⁴⁴ Sönmez, a.g.t., s. 23.

⁴⁵ Güç, a.g.e., s.167.

⁴⁶ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.331.

Yahudilik gibi, Hıristiyanlık da Roma yasasının korumasından yararlanmıştı. Ancak Yahudilik ve Hıristiyanlık birbirinden uzaklaşmaya başlayınca, Hıristiyanlar Yahudilere tanınan özel haklardan yoksun kaldılar. Sözelimi, Yahudiler imparatora tapınma yükümlülüğünün dışında tutuluyordu. Hıristiyanlar da yalnızca bir Tanrı'ya inandıkları ve sadece İsa Mesih'e hizmet ettiklerinden bu ayrıcalıktan yararlanmak istemişlerdi.⁴⁷ Ancak Hıristiyanlığı yasal bir din olarak kabul etmeyen Roma imparatorluğu, Yahudilerin yararlandığı haklardan onları yararlandırmadığı gibi, Hıristiyanlığın yayılmasına ve misyonerlerin faaliyetlerine de izin vermiyordu.

Hıristiyanlar, Roma idarecileri tarafından gizlice gayri ahlaki ayinler yapmakla, küçük çocukları katletmekle, yakın akraba zinası işlemekle ve yamyamlıkla suçlanarak devamlı surette baskı altında tutuluyorlardı.⁴⁸

Kardeşlik ve eşitlik gibi söylemlerle halkın karşısına çıkan Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun sosyal yapısını tehdit edici olarak algılanıyordu. Romalıların, Hıristiyanlara baskı yapmasında, imparatorlukta bulunan fanatik Yahudilerin Hıristiyanlar aleyhindeki faaliyetlerinin de rolü vardı.⁴⁹

Zaman zaman Hıristiyanların, kendi inançlarının hakimiyetini sağlama düşüncesiyle Roma yönetimine isyan etmeleri de, baskıya uğramalarına sebep olmuştur.

Hıristiyanlığın açıktan açığa Roma düzeninin ideolojik olarak dayandığı politeizmin karşısında yer alıp imparatorun tanrısal özelliğini kabullenmemesi, en büyük problemlerden biriydi.⁵⁰ O günlerde insanların, Roma İmparatoruna, sanki bir ilahmış gibi tapınma törenleri vardı. Bu törenler, bir kimsenin hükümete bağlılığının işareti sayılıyordu. Hıristiyanlar ise Hz. İsa'nın otoritesinin daha üstün olduğunu iddia ediyor ve insan olan İmparatora ilahi nitelik atfeden faaliyetlere katılmayı reddediyorlardı.

Hıristiyanlık tarihinin ilk üç asrı Roma hükümetinin Hıristiyanlara yapmış olduğu acımasız zulüm ve işkencelerle geçti. Bu dönemde pek çok Hıristiyan, inancından dolayı ölüme mahkum edildi.⁵¹ Baskı ve zulümler karşısında hayatta kalma mücadelesi veren

---

⁴⁷ Gasque, "İnancın Sorgulanması", a.g.e., s.82.

⁴⁸ Mahmut Aydın, a.g.e., s.90.

⁴⁹ Sönmez, a.g.t., s. 24.

⁵⁰ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 21.

⁵¹ Güç, a.g.e., s. 167.

Hıristiyanlık, bazen çok gizli, bazen açık, bazen de hem açık hem gizli şekilde Roma İmparatorluğu içinde yayılmaya devam etmiştir.⁵²

Hıristiyanlar ilk büyük zulmü Neron'un tahtta bulunduğu süre içinde (54-68) görmüşlerdir. Neron, 64 yılında Roma'nın büyük bölümünün yanmasına neden olan yangını kendisinin çıkardığı yolundaki söylentiler üzerine, suçu Hıristiyanlara atmaya çalışmış,⁵³ onları kanlı Roma arenalarında canlı canlı aslanların önüne atarak onlara zulmetmiştir.⁵⁴

Hıristiyanlara yönelik baskı ve zulümler Neron'dan sonra da devam etmiştir. Hıristiyan Kutsal Kitabının son bölümü olan Vahiy, İmparator Domitianus döneminde(81-96)Batı Anadolu'da Hıristiyanlara yapılan zulümlere işaret etmektedir. İmparator Traianus ve Vali Plinius(111-113) arasında geçen ve bir bölümü günümüze kadar ulaşan mektuplarda, Hıristiyanlığı seçenlerin idam edildiğini gösteren ifadeler mevcuttur.

Hıristiyanlar'dan nefret eden İmparator Marcus Aurelius döneminde (161-180) çok sayıda Hıristiyan hem Roma'da hem de Galya (Fransa) ve Afrika eyaletlerinde öldürülmüştür.⁵⁵

Hıristiyanların o zamana kadar karşı karşıya kaldığı en şiddetli zulüm, 250 yılında İmparator Decius'un (249- 251) kışkırtmasıyla başladı. İmparator, tüm vatandaşlarının geleneksel Roma tanrılarına adaklar sunması için yazılı emir verdi. Adak sunanlara emre uyduklarına dair belge veriliyordu. İtaat etmeyenler veya belge temin edemeyenler öldürülüyordu.

Bazı Hıristiyanlar hayatını kurtarmak için emre boyun eğdi. Bazıları da gerekli belgeyi almak için ilgili memurlara rüşvet vermek zorunda kaldı.⁵⁶ Ancak çok sayıda Hıristiyan tutuklandı veya öldürüldü. Bunların arasında Roma, Antakya ve Kudüs Piskoposları da vardı.

---

⁵² Mehmet Aydın, a.g.e., s. 21.

⁵³ Gasque, a.g.e., s.83.

⁵⁴ Mahmut Aydın, a.g.e., s.90.

⁵⁵ Gasque, a.g.e., s.83-84.

⁵⁶ Güç, a.g.e., s. 168.

İki yıl içinde Decius, kuzeyden gelen Gotlar'la yaptığı savaşta öldü. Yerine geçen İmparator Gallus (251-253) Hıristiyanlık karşıtı harekete devam etmekle birlikte zulümler Decius dönemindeki kadar yaygın değildi.

Birkaç yıl sonra, İmparator Valerianus (253-260) döneminin sonlarına doğru zulümler yeni bir vahşet dalgasıyla canlandı. Bu defa kilise önderleri seçilerek sürgün ve tutuklama tehditleri altında eski tanrılara tapınmaları emredildi. Hıristiyanlar'ın toplanmaları ve mezarlıklarını ziyaret etmeleri yasaklandı. Nihayet kilise önderleri için ölüm; inancı terk etmeyen diğer Hıristiyanlar için de malına haciz konması, kölelik ve hatta ölüm gibi ağır cezalar içeren bir emir çıkarıldı. Ancak, Pers işgaliyle bu uygulamalar sona erdi.

Bu arada Hıristiyanlık, İmparator Diocletianus'un (284-305) ailesine kadar ulaşmıştı. Karısı, kızı, köle ve hizmetçilerinin çoğu iman etmişlerdi ve önemli mevkilerdeki birçok kişi de iman etme konusunda ılımlıydılar. Diocletianus, Hıristiyanlığa karşı değişik yoğunlukta şiddet içeren dört bildiri yayınladı. 303'te yayınlanan bildirimler tüm kilise binalarının yıkılmasını, Hıristiyan kitaplarına el konulmasını, Hıristiyanların hükümetten ve ordudan atılmasını ve kilise önderlerinin tutuklanmasını emrediyordu. 304'te yayınlanan diğer bir bildiriyle Hıristiyanlar'a putperest tanrılara adaklar sunmaları emredildi. Roma'da kilise mallarına el kondu ve birçok Hıristiyan inancından ötürü öldürüldü. Anadolu, Filistin, Suriye ve Mısır'daki Hıristiyanlar şiddete maruz kaldı.⁵⁷ Diocletianus'un baskı ve zulümleri iki yıl kadar sürdü.⁵⁸

3. İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık

Diocletianus 'dan sonra tahta çıkan Galerius döneminde de Hıristiyanlar, aynı şekilde şiddetli zulümlere maruz kaldılar.⁵⁹

---

⁵⁷ Gasque, a.g.e., s. 90.

⁵⁸ İslam müfessirleri de Kur'an'ın Kehf suresinde sözü edilen Mağara Ehliyle (Ashab-ı Kehf) ilgili anlatılan olayların Dakyanus (Diocletianus) zamanında meydana geldiği kanaatindedir. Nevşehir dolaylarındaki yeraltı şehirlerinde rastlanan kilise kalıntıları da, o dönemlerde inananların buldukları çözüm yollarının tarihi kalıntılarıdır (Bkz. Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 331).

⁵⁹ Demirci, a.g.e., s.332.

Bundan sonra Roma İmparatorluğunda iç karışıklıklar baş gösterdi. İmparator olmak isteyen generaller arasında sık sık çatışmalar oluyordu Nihayet Konstantin, rakiplerini yenerek imparator oldu. Annesi bir Hıristiyan olan Konstantin⁶⁰ sayesinde Hıristiyanlar bir rahatlama dönemine girmiştir. Konstantin, 313 yılında yayınladığı Milan Fermanıyla Hıristiyanlığı meşru bir din olarak resmen tanımış ve çok geçmeden Hıristiyanlık, İmparatorluğun en önemli dini haline gelmiştir.⁶¹

Konstantin, topraklarında hızla yayılan ve güçlü bir hale gelen Hıristiyanlığı, imparatorluğun geleceği açısından bir fırsat olarak görüyordu. İç karışıkların yanı sıra özellikle kuzeyden güneye doğru inmeye başlayan Germanik kabilelerin tehdidi, ancak imparatorluğu birleştirecek bir güçle önlenebilirdi.

İşte bu noktada putperestliğe savaş açan Hıristiyanlığın önemi tartışılmazdı.⁶² Konstantin bu düşünceyle Hıristiyanları kazanacak uygulamalara imza atıyordu. Pazar gününü tatil ilan etmiş, din adamlarına dokunulmazlık getirmiş ve Kilise'yi armağanlara boğmuştu.⁶³

Hıristiyanlığı devlet himayesine alan Konstantin'le başlayan bu yeni dönem, Hıristiyanlık için çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Üç asır sonra Hıristiyanlık, alenen yayılma ve propaganda imkanı bulmuştu. Artık Hıristiyanlar ibadet ve ayinlerini gizlice evlerde değil, kiliselerde yapmaya başlamışlardır.⁶⁴

Konstantin'den önce gayri resmi olarak yer yer kilise binaları bulunsa da, kilisenin, Hıristiyanlara ait ibadet yeri olarak tanınıp yayılması, Konstantin'le başlamıştır. O, başa geçtikten kısa bir süre sonra, kiliselerin onarılmasını ve yıkılmış olanların yerine yenilerinin yapılmasını sağlamıştır.

Hıristiyanların birçoğu tarafından benimsenen anlayışa göre kiliseler, Hıristiyanlığın bütün dünyaya yayıldığı yerlerdir. Bu anlayıştan hareketle Konstantin, daha

---

⁶⁰ Gelenek icabı vaftizini hayatının son dönemine kadar geciktirmiş olsa da, Konstantin'in Hıristiyan olan ve Hıristiyanlığı devlet himayesine alan ilk Roma imparatoru olduğuna inanılır. (Bkz. Richard A. Todd, "Constantinus Ve Hıristiyan İmparatorluğu", **The History of Christianity-Hıristiyanlık Tarihi**, çev. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s.142 - Demirci, a.g.e., s.332.

⁶¹ Güç, a.g.e., s.168.

⁶² Demirci, a.g.e., s.333.

⁶³ Bkz. Richard A. Todd, a.g.e., s.142.

⁶⁴ Mehmet Aydın, a.g.e., s.22.

sonra Jüstinyen'in Ayasofya'yı inşa ettirdiği yerde, büyük bir kilise yaptırmıştır. Ayrıca Kudüs'te Mezar Kilisesi⁶⁵, Roma'da Kurtarıcı Kilisesi ve Petrus'un öldürüldüğü Neron'un sirk meydanında eski St.Petrus-Bazilikası inşa edilmiştir. İmparator onu, Roma Devleti tarafından öldürülen Hıristiyanların hatırasına yaptırmış ve bununla Roma Piskoposlarının putperest devlete karşı zaferlerini ifade etmek istemiştir.⁶⁶

Ancak, Milan Fermanıyla sağlanan hürriyet ortamı, farklı görüşlerin su yüzüne çıkmasına sebep olmuş; yaşanan iç çekişme ve kavgalar, Roma imparatorlarının Hıristiyanlara yönelik baskı ve zulüm dönemlerinde bile görülmedik ölçüde Hıristiyanlığın varlığını tehdit etme noktasına gelmiştir.⁶⁷

Bunun üzerine Konstantin, Hıristiyanlar arasındaki görüş ayrılıklarını gidermek amacıyla 325'te İznik'te bir konsil toplamıştır. Başkanlığını bizzat Konstantin'in yaptığı⁶⁸ Hıristiyanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olan ve ilk Ökümenik (Genel) Konsil olarak kabul edilen bu konsilde büyük tartışmalar olmuştur. Sonunda, Oğul'un (İsa), Baba ile aynı cevherden olduğuna karar verilmiş; İsa'nın Tanrı olmadığını, sadece tanrısal kuvvetlerle donatılmış ve Tanrı tarafından oğul kabul edilmiş bir yaratık olduğunu ileri süren⁶⁹ Arius, afaroz edilmiş ve onun fikirleri reddedilmiştir.⁷⁰

Konstantin'in, dogma ve esaslar bakımından Hıristiyan Kilisesinin temelini atıldığı bu ilk Ökümenik Konsili toplaması; Hıristiyanlığın gelişmesi ve Roma Devletinin Hıristiyanlaştırılmasına verdiği en büyük katkılardan biridir. Böylece o, kiliseye resmen mensup olmamakla beraber, kilise ve devleti birleştirmekle ve devletin bu iş için ilk adımı atmasını sağlamakla, kendisinden sonrakilere örnek olmuştur. Aynı zamanda o, hem Hıristiyanlara düşünce ve ibadet özgürlüğü vermiş, hem de doğru inancın destekleyicisi ve

---

⁶⁵ Konstantin'in Hıristiyanlığa katkılarından biri de, Batı'daki insanların Kutsal Topraklar'a yeniden ilgi duymalarını sağlamasıdır. Bar Kokhba'daki ikinci Yahudi ayaklanmasının (132- 135) başarısızlığa uğramasından sonra Kudüs bir putperest şehri haline gelmişti. Konstantin ve annesi Helena, Kudüs'ü bir Hıristiyan şehrine dönüştürdüler. İsa Mesih'in geleneksel mezarı İmparator Hadrianus'un inşa ettirdiği Venüs Tapmağı'nın altında bulundu ve Helena, Mesih'in çarmıha gerildiği 'gerçek haç' olduğuna inanılan bir haçı ortaya çıkardı. Böylece Konstantin ve Helena sayesinde kutsal yerleri ziyaret edenlerin sayısı gittikçe arttı (Bkz. Todd, a.g.e., s.142).

⁶⁶ Güç, a.g.e., s. 170.

⁶⁷ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 91.

⁶⁸ Bkz. Todd, a.g.e., s.145.

⁶⁹ Sarıkcıoğlu, a.g.e., s. 335.

⁷⁰ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 24.

koruyucusu olduğunu göstermiştir.⁷¹ Konstantin'in düşüncelerinden biri de, Doğuda Roma'ya alternatif başka bir merkez kurmaktı.

Daha önce İmparator Diocletianus, Roma İmparatorluğunu, Doğu ve Batı diye ikiye ayırmıştı. Batı bölümündeki Roma şehri, tüm imparatorluğun ve Hıristiyanlığın önemli bir merkeziydi. Doğu bölümünde ise Antakya, İskenderiye gibi diğer önemli Hıristiyanlık merkezleri vardı.

Konstantin, hükümet merkezini Roma'dan, asırlarca Konstantinopol (Konstantin'in Şehri) diye anılan Bizans'a (İstanbul'a) taşımış ve İstanbul'daki piskoposluk makamını da kendisine bağlamıştır.⁷² Bundan sonra her iki merkez arasında Hıristiyanlığın önderliği konusunda rekabet yaşanmaya başlamıştır.

Bu rekabet, iki merkezin birbirleriyle olan ilişkilerini tamamen kestiği 1054 yılına kadar devam etmiş, bundan sonra biri Roma Katolik Kilisesi, diğeri de Doğu Ortodoks Kilisesi diye anılmıştır.⁷³

4. Konstantin Sonrası Hıristiyanlık

Görüldüğü gibi Hıristiyanlık, Roma imparatoru Konstantin'in saltanatı döneminde yayınladığı Milan Fermanı ile Roma imparatorluğu vatandaşlarının serbestçe kabul edebilecekleri bir din hüviyetine kavuşmuştu. Ancak Hıristiyanlık, Konstantin döneminde Roma imparatorluğunun resmi devlet dini olamamıştı. Bunun için İmparator I.Theodosius'u beklemek gerekecekti.⁷⁴

Bunun en önemli sebeplerinden biri imparatorluk halkının çoğunun, özellikle de ordu ve asillerin putperest oluşlarıydı. Bu durum Konstantin'i dikkatli davranmaya zorluyor, mümkün olduğu kadar dengeli bir politika izliyordu. Nitekim, yayınladığı Milan Fermanı, hem putperest hem de Hıristiyan halka hoşgörü sağlıyordu. Ancak Konstantin'in oğulları putperestlik karşısında babalarından daha cesur bir tavır sergilediler. 341'de

---

⁷¹ Güç, a.g.e., s. 171.

⁷² Sarıkcıoğlu, a.g.e., s. 333.

⁷³ Güç, a.g.e., s. 171-172.

⁷⁴ Mehmet Aydın, a.g.e., s.22.

çıkarılan bir yasa putperest mezhepleri yasaklarken, 356'da yayınlanan bir ferman da putperest tapınaklarının kapatılmasını öngörüyordu.

Gratianus ve I.Theodosius dönemleri, putperestliğin kaderini belirledi. Hem Gratianus hem de Theodosius, Hıristiyan inancını büyük bir güçle desteklediler ve putperest uygulamalarına bir bir son verdiler.

379'dan 395'e kadar saltanat süren Theodosius, geleceği öğrenmek amacıyla kurban adamayı yasakladı. Özel tapınakların yıkılması veya Hıristiyan kiliselerine dönüştürülmesi yolundaki istekler kabul gördü ve çoğu yok edildi. Ortaya çıkan Putperest- Hıristiyan anlaşmazlığının ardından Theodosius, İskenderiye'deki tüm tapınakların yıkılmasını emretti.

Nihayet Theodosius bütün adakları yasakladı ve tüm tapınakları kapattı. Hatta bireysel putperest tapınma bile yasaklandı.⁷⁵ Putperestlik devlete ihanet olarak ilan edildi. Bu suretle, putperest kültürleri çabucak günlük hayattan silindi.⁷⁶ Böylece Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun yegane resmi dini oldu.

Konstantin'den Papa Gregory(ö.604)'ye kadar geçen süre, Hıristiyanlığın hızla yayıldığı bir dönem olarak bilinir. Bu süreç aynı zamanda, çoğu mezhep çatışmalarına yönelik Hıristiyanlık içi birtakım gelişmelerin de habercisidir.

Barbar akınları sonucunda imparatorluğun batı topraklarının tehlikeye girmesi üzerine IV. yüzyıldan itibaren Roma'nın Doğu ve Batı olarak iki bölüme ayrılması bir anlamda Hıristiyanlığın kaderini de belirlemiştir. Bu tarihten sonra Batı'daki Hıristiyanlık Latin kökenine bağlı kalıp Avrupa coğrafyasını şekillendirmiş; Doğu Hıristiyanlığı ise İstanbul merkez olmak üzere Grek mirasına sahip çıkarak Anadolu coğrafyasındaki Hıristiyanlığı oluşturmuştur. IV. yüzyıl aynı zamanda, devlet himayesinden faydalanan mahalli kiliselerin entelektüel açıdan gelişmesine ve mezhep kavgalarına yol açacak gruplaşmalara da kaynaklık etmiştir.

V. yüzyıla gelindiğinde Avrupa Hıristiyanlığı'nın kaderi açısından son derece önemli bir dizi olay yaşanmıştır. III. yüzyıldan beri zaman zaman kuzeyden gelen barbar kabileleri, 476 yılında Batı Roma imparatorluğunu yıkmışlar ve Hıristiyanlığın yetki

---

⁷⁵ Bkz. Todd, a.g.e., s.146-152.

⁷⁶ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 334.

merkezinin dağılmasına sebep olmuşlardır. Bununla birlikte kilisenin yeni merkezler bulma ve kendini koruma amacıyla barbar kabileleri Hıristiyanlaştırma çabaları, misyon faaliyetinin kuzeydeki işgalci halklar arasına kaymasına yol açmıştır.

Sonuçta V. yüzyıldan itibaren kuzeyli kabileler hızla Hıristiyan olmuştur. Böylece Hıristiyan nüfusun çok az olduğu kuzey topraklarında üç ulus Hıristiyanlık'la tanışmıştır. Bunlar, uzun bir zamandan beri Roma İmparatorluğu'nun etki alanı dışında kalan ve Rahip Patrick'in sayesinde Hıristiyan olan Keltler; Fransa'daki Alman kökenli Frank kabileleri ve daha kuzeydeki İngilizler'dir. Öte yandan aynı dönemde Kuzey Afrika'daki Berberi kabileleri de Hıristiyanlığı benimsemişlerdir.⁷⁷

Nitekim Theodosios, sadece putperestlikle mücadele etmekle kalmamış, Ariusçuluk gibi heretik akımlara da cephe alarak imparatorluk topraklarında Hıristiyanlığı homojen bir duruma getirmek istemiştir. Aynı sistem, torunu II. Theodosios döneminde de sürmüştür. Konstantin'den başlayarak II. Theodosios'un 450 yılındaki ölümüne kadar geçen süre içinde gerek Batı gerekse Doğu Roma topraklarında Hıristiyanlığın resmiyete kavuşması ile ortaya çıkan çok sayıda mezhebe karşı mücadeleler, temel problemlerden biri olmuştur.⁷⁸

Bu şekilde Hıristiyanlığın Roma imparatorluğunun tek meşru ve resmi dini olmasından sonra imparatorluğun siyasi ve askeri desteğini de arkasına alan misyonerler; bir taraftan Hıristiyanlığı batıda, kuzeyde ve güneyde yaymaya çalışırken, diğer taraftan da Roma siyasi iradesiyle adeta özdeş sayılan Hıristiyanlık yorumunun (resmi Roma Kilisesi'nce temsil edilen anlayışın) dışında görülen akımlara ve kiliselere karşı mücadele etmişlerdir.⁷⁹

Kilise, Hıristiyan olmayanları Hıristiyanlaştırarak egemenlik alanını genişletmek için Hıristiyan olmayan halklara yönelik her türlü baskı ve zulmü yapmaktan da geri durmamıştır. Zira bu dönemde, Kiliseden ayrılmaları engellemek için, ayrılıkçılara karşı geliştirilen “**Kilise dışında kurtuluş yoktur**” dogmasının alanı sadece heretik ve ayrılıkçı

---

⁷⁷ Demirci, a.g.e., s.333.

⁷⁸ Demirci, a.g.e., s.333.

⁷⁹ Gündüz, a.g.e., s.37.

Hıristiyanları değil, aynı zamanda Hıristiyanlık dışındaki tüm dinsel geleneklerin taraftarlarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir.⁸⁰

Hıristiyanlık, baskı döneminde Roma makamlarından beklediği toleransı, kendi devlet dini olunca, farklı görüş ve dinlere karşı göstermemiştir.⁸¹

Bu uygulamada siyasi etkenler de önemli rol oynamıştır. Zira diğer din mensuplarının Hıristiyan olmaksızın kesinlikle kurtuluşa eremeyecekleri ileri sürülerek onların, her türlü vasıta kullanılarak Hıristiyan yapılması gündeme gelmiştir. Onların bu şekilde Hıristiyan yapılmasıyla da Roma kültür ve medeniyetinin tüm dünyaya yayılması söz konusu olacaktır. Dışlayıcı tutum içinde yayılmasını sürdüren Hıristiyanlık, Ortadoğu, Anadolu ve Balkanlarda çok kısa bir sürede yayılmış, ancak VII. yüzyılda İslam'ın ortaya çıkmasıyla yayılma alanını Avrupa, Afrika ve Asya'ya çevirmiştir.⁸²

B- HIRİSTİYANLIK-İSLAM İLİŞKİLERİ

1. Hıristiyanlığın İslam ile Karşılaşması

Hıristiyan Müslüman ilişkilerinin tarihi seyrine baktığımızda iki temel tavır dikkat çekmektedir. Birincisi, İslam'ın ortaya çıktığı dönemlerde tabii olarak başlayan Müslüman Hıristiyan ilişkilerinin, Hıristiyanlık açısından tehdit teşkil etmemesi nedeniyle olumlu bir havada başlamış ve devam etmiş olmasıdır. İkincisi ise, daha sonraki dönemlerde İslam'ın hızla yayılması, Hıristiyanları rahatsız eder duruma gelmesi ve dolayısıyla ilişkilerin politik boyut kazanmasıyla olumsuz bir havaya bürünmesidir.⁸³

İslam'ın tarih sahnesine çıktığı VII. yüzyılda, Hıristiyanlık Avrupa'nın ortalarından Arap Yarımadası'na, Mısır ve Habeşistan topraklarına kadar yayılmış bir dindi. İslam ve

---

⁸⁰ Nitekim Hıristiyanlığın, Roma İmparatorluğunun resmi dini olmasından sonra Hıristiyanlar, Roma'nın siyasi desteğini Yahudilere karşı da kullanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda sinagoglar yakılmış ve Yahudiler zorla Hıristiyanlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuçta aynı ortak kökene sahip olan bu iki dinsel gelenek, tamamen birbirlerinden ayrılmış, birbirlerine karşı XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürecek olan düşmanca bir tutum içine girmişlerdir.(Bkz. Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga**, Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, Ankara, 2001, s. 31).

⁸¹ Ö. Faruk Harman, "Hıristiyanların İslama Bakışı", **Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri**, ed. Ö. Faruk Harman, Ensar Neşriyat, 2. Basım, İstanbul 2005, s. 106.

⁸² Mahmut Aydın, a.g.e., s. 91.

⁸³ Ali İsra Güngör, "Müslüman-Hıristiyan Diyaloguna Güncel Yaklaşımlar", **Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları**, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara-2004, s. 333.

Hız. Muhammed hakkında ilk bilgi sahibi olan Hıristiyanlar, doğuda yaşayan Hıristiyanlardı ve bunlar farklı etnik ve mezhebi gruplardan oluşuyordu. Katolik kilisesinin ve Avrupa'da yaşayan Hıristiyan toplulukların İslam ve Hız. Muhammed hakkında ilk bilgilere ulaşması ise birkaç yüzyıl alacaktı.⁸⁴

Hıristiyanların Müslümanlarla ilk ilişkileri, Hız. Muhammed'in İslâm'ı tebliğ ettiği dönemlere kadar geriye gitmektedir. Bu çerçevede, Arapça konuşan Necran'lı Hıristiyanların, 631 yılında Medine'ye gelerek Hız. Muhammed'le tartışmalarını, ilk Hıristiyan-Müslüman diyalogu olarak değerlendirmek mümkündür.⁸⁵

İslam'dan önce de Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlar mevcuttu ve Müslümanlar onlarla ilk defa Mekke'de karşılaşmışlardı. Sayıları çok az olan Mekke Hıristiyanları köleler, çeşitli el sanatlarıyla geçimlerini sağlayan Bizanslılar ve özellikle Habeşistanlılardan oluşuyordu. O dönemde Hıristiyanlar, orta Arabistan'dan çok, Yarımada'nın güney ve kuzey bölgelerinde yaşıyorlardı. Kuzeyde merkeze yakın bölgelerde yaşayan Benu Tağlib, Benu Bekr, Benu Tayy, Benu Temim ve Benu Kuda kabilelerinde Hıristiyanlar mevcuttu.

Hıristiyan Arap kabilesi olan Benu Gassan, Yarımada'nın kuzey-batısında, bugünkü Suriye ve Filistin bölgelerinde, Benu Lahm ise kuzey-doğu'da Mezopotamya'da bulunuyordu. Yarımada'nın güneyindeki Necran bölgesinde de Hıristiyanlar mevcuttu.⁸⁶

İslam'ın gelişine kadar Hıristiyanlık geniş topraklara yayılmış olmasına rağmen kendi iç dünyasında büyük çalkantı ve sarsıntılar geçirmekteydi. İman esasları ve doktrininde birlik sağlayamamış, insanı ilah kabul etmenin getirdiği izah güçlükleri içinde kavram kargaşası ve teslisin tevhitte bağdaştırılma çabaları, Hız. İsa'nın tabiatı ve şahsiyetiyle ilgili farklı görüşler, çeşitli fırka ve mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Görüş farklılıkları sebebiyle heretik (ayrılıkçı) sayılan ve ana bünyeden atılan cemaatler, Bizans sınırları dışında, özellikle Suriye, Mısır ve Habeşistan'da varlıklarını sürdürmekteydi.⁸⁷

---

⁸⁴ İbrahim Kalın, **İslam ve Batı**, İSAM Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2008, s. 39.

⁸⁵ Baki Adam, **Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler**, Pınar Yay. 1. Basım, İstanbul, 2002, s.148.

⁸⁶ Ö. Faruk Harman, "Hıristiyanların İslama Bakışı", **Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri**, (ed. Ö. Faruk Harman,) Ensar Neşriyat, 2. Basım, İstanbul 2005, s. 105.

⁸⁷ Ö. Faruk Harman, "Giriş", **Asrımızda Hıristiyan Müslüman Münasebetleri**, s. 11.

Nitekim, V. yüzyılda İstanbul patriği Nestoryus, İsa'nın ilahi ve insani tabiatı arasında aşırı bir ayırımı gitmekle suçlanmış, bundan dolayı da 431'deki Efes Konsilinde heretik olarak ilan edilerek Kiliseden kovulmuş ve sürgüne gönderilmişti. Ancak onun fikirleri özellikle Suriye ve diğer doğu bölgelerindeki pek çok Hıristiyan'ı etkilediği için ayrı bir kilise olan Diyofizit Nesturi Kilisesi ortaya çıkmıştı. Bu olaydan kısa bir süre sonra ise Nestorius'un görüşlerine bir reaksiyon olarak İsa'nın insani tabiatı ihmal edilerek onun ilahi tabiatını ön plana çıkararak yeni bir görüş ortaya çıkmıştı. Monofisitizm olarak bilinen ve 451 yılında düzenlenen Kadıköy konsilinde Eutyces tarafından ileri sürülen bu görüş de heretik olarak ilan edilmiş ve reddedilmişti. Ancak söz konusu bu görüş özellikle Suriye ve Mısır bölgesinde taraftar bulmuş, sonuçta ayrı bir kilise olan Monofizit Yakubi Kilisesi ortaya çıkmıştı.⁸⁸

İşte Müslümanlar, ilk defa Bizans'tan kopmuş ve onunla çekişmeli olan, Bizans Kilisesince heretik sayılan, fakat teslisi ve çarmıha gerilmeyi savunan bu Hıristiyanlarla karşılaşmışlardı.⁸⁹

2. Hıristiyanların İslam ve Müslümanlara Bakışı

İslam hızlı bir şekilde yayılıyordu. 633-650 yılları arasında Filistin, Suriye ve Mezopotamya İslam topraklarına katılmıştı. Müslümanlarla, fethettikleri topraklarda yaşayan Hıristiyanlar arasında ilk dönemlerde dostane ilişkiler söz konusuydu. Müslümanlar adaletli bir yönetim sergiliyor, farklı din mensuplarına karşı oldukça hoşgörülü davranıyorlardı. Nitekim Hıristiyanlar, Hıristiyan yöneticilerin egemenliği altında bile bulamadıkları hoşgörüyü, ibadet ve dini yaşayış için gerekli elverişli şartları, İslam topraklarında bulmuşlardı. Müslümanlar Hıristiyanları, Ehl-i Kitab içinde kendilerine daha yakın görüyorlar, devlet kademelerinde dahi onlara görev veriyorlardı. Emevi (658-750) ve Abbasi (750-1500) halifeleri, onları doktor, mütercim hatta idareci olarak görevlendirmişlerdi.⁹⁰ Bu sebeple, İslam'ın egemenliği altındaki topraklarda yaşayan Hıristiyanların, İslam'a ve Hz. Peygamber'e bakışları, İslam'ı daha sonra tanıyan Bizans ve Batı Hıristiyanlarına göre çok daha yumuşak olmuştur.⁹¹

---

⁸⁸ Mahmut Aydın, **Monologdan Diyaloga**, Ankara Okulu yayınları, 1. Basım, Ankara, 2001, s. 34.

⁸⁹ Harman, a.g.e., s.11.

⁹⁰ Harman, a.g.e., s. 107.

⁹¹ Harman, a.e., s. 12.

Nitekim, ilk dönemlerde bazı Hıristiyanlar, Eski-Ahit'in Yaratılış kitabında Tanrının Hz. İsmail'e yönelik vaadiyle ilgili "Cariyenin oğlundan da bir millet yaratacağım, çünkü o da senin soyun."⁹² ifadesine dayanarak, İslam toplumunu söz konusu bu vaadin bir ürünü olarak görmüşlerdir. Ermeni Piskoposu Sebeos, 661 yılında kaleme aldığı bir yazıda, Hz. Peygamber hakkında şunları söylemektedir: "Bilge bir kişiliğe sahip olan ve Musa yasasını çok iyi bilen Muhammed, Araplara İbrahim'in Tanrısını öğretmiştir". Yine 670 yıllarında Müslümanlarla ilgili yazılar kaleme alan isimsiz bir Nesturi rahibi de, İsmaililer diye adlandırdığı Arap Müslümanların, İbrahim peygamberi izlemelerinin bir sonucu olarak fetihlerde bulduklarını; söz konusu bu insanların aslında yeni bir şey yapmayıp sadece çöle yani Arabistan bölgesine giden, orada Tanrıya ibadet için bir mabet yapan, bu mabette Tanrıya ibadet eden ve kurban sunan İbrahim'in geleneğini izlediklerini ifade etmektedir.

Ancak Müslümanların gittikçe artan fetihlerinin ve buna paralel olarak da İslam'ın Hıristiyan bölgelerinde çok hızlı bir şekilde yayılmasının sonucu olarak, İslam'a yönelik bu ılımlı Hıristiyan yaklaşımı, yerini son derece olumsuz anlayış, söylem ve tutumlara bırakmıştır.⁹³

Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında gerilim ve tartışmalar, İslam'ın Yunanca konuşan (buna Süryanice ve Kıptice konuşanlar da dahil) Hıristiyanların topraklarına girmesiyle başlamıştır. Yunanca konuşan Doğulu Hıristiyan teologlar, İslam'la ilk karşılaştıklarında onu, Hıristiyanlığa ait ayrılıkçı bir hareket olarak görmüşlerdir. Fakat, İslam'ı daha yakından tanıyınca, onun, zannettiklerinden farklı bir inanç yapısına sahip olduğunu fark etmişlerdir.⁹⁴

Hıristiyan teologlar, İslam'ın kendini, kendinden önceki Yahudi ve Hıristiyan mesajlarının tamamlayıcısı ve düzelticisi olarak görmesini, Hıristiyanlığın temel doktrinleri olan inkarnasyon ve teslis doktrinleri ile Hz. İsa'nın tüm insanların günahlarına kefaretilik olarak çarpmış gerildiği inancını reddetmesini ve bunları savunanları kafir saymasını, teolojik bir problem olarak görmüş ve Hıristiyanlığı İslam'a karşı savunmaya çalışmışlardır.

---

⁹² Bkz. Yaratılış, 21/13.

⁹³ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 36.

⁹⁴ Abdullah Tümsel, "Dinler Arası Diyalog Süreci ve Etkenleri", **Diyanet İlmî Dergi**, C. XXXVI, S. 2 Nisan-Mayıs-Haziran 2000, s. 110.

Ayrıca Müslümanların gittikçe artan fetihleri de siyasi bir problem olarak Hıristiyanları, bu yeni dinsel gelenek hakkında daha düşmanca bir tavır sergilemeye götürmüştür. Son olarak ise Müslümanların tesis ettiği medeniyetin çok kısa bir sürede zirve noktaya ulaşmasıyla İslam dini, Hıristiyanlar için aynı zamanda üstesinden gelinmesi gereken kültürel bir problem de olmaya başlamıştır. Kısaca Hz. Peygamberin vefatından yaklaşık 50 yıl gibi kısa bir süre sonra İslam, Hıristiyanlık için teolojik, siyasi ve kültürel bir problem haline gelmiştir. Bunun üzerine Hıristiyanlar söz konusu bu problemlere çözüm bulmak yerine, İslam'ın ve onun temel unsurları olan Kur'an ve Hz. Muhammed'in imajını tahrip etmeyi tercih etmişler, böylece asırlarca sürececek korkunç bir polemik ve karalama geleneğini başlatmışlardır.⁹⁵

Bunu yaparken de, İslam'a hücum etmekten geri durmamışlar, Hz. Muhammed'i olumsuz sıfatlarla tanımlamaya kalkmışlar ve ona bir takım ahlaki zayıflıklar isnat etmekten çekinmemişlerdir. Batı Hıristiyanlığı ise, ilk dönemlerde henüz İslam'dan ve Müslümanlardan habersizdir. Çünkü, VIII. yüzyılın başlarında İspanya'nın, IX. yüzyılda da Sicilya'nın fetihlerine kadar Batılı Hıristiyanlar Müslümanlarla yakın temasa geçmemişlerdir. Bu yüzden, Doğulu Ortodoks ve Monofizit ilahiyatçıların çalışmaları onları ilgilendirmemiştir. IX. yüzyıldan itibaren, bu bölgelerde ve Akdeniz'in güney kıyılarında kültürce kendilerinden çok daha üstün olan ve büyük bir askeri güce sahip olan Müslümanlarla karşılaşınca, İslam'ın ve Müslümanların kendileri için büyük bir tehlike olduğunu anlamışlardır. Müslümanlar, onlar için bir korku vasıtası olmuştur. Hz. Muhammed'in adından bozulma "Mahound" kelimesi, Hıristiyan halk arasında şeytanla bir tutulmuştur. Daha sonra Haçlı Seferleri sırasında, Hıristiyan bilginler İslam'ı daha yakından tanıma imkanı bulmuşlardır. Fakat bu bilgilenme neticesinde, genel olarak, İslam'ı olduğu gibi Avrupa'ya sunmanın yerine, çarpıtılmış bir İslam ve Müslüman imajı sunmayı tercih etmişlerdir.⁹⁶

Montgomery Watt'a göre bunun sebebi, Hıristiyan bilginlerin İslam kültürü karşısında bir aşağılık kompleksine kapılmış olmalarıdır. Onlar, İslam'ı yanlış olarak sunmak suretiyle, onun, Hıristiyanlık'tan aşağı bir din olduğunu göstermek istemişlerdir. Watt'a göre, Batılı Hıristiyan bilginlerin takdim ettiği İslam imajı şu şekildedir:

---

⁹⁵ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 36-37.

⁹⁶ Baki Adam, **Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler**, Pınar Yay. 1. Basım, İst. 2002, s. 149.

İslam inancı, çok sayıda asılsız iddialar içermekte ve hakikat, bile bile çarpıtılmaktadır. İslam, kılıçla yayılmış bir şiddet dinidir. Hz. Muhammed şehvet düşkünü, sahte bir din kurucusudur. O, ya şeytanın bir temsilcisi veya şeytana alet olan biridir.⁹⁷

Görüldüğü gibi, İslam toprakları dışında yaşayan Hıristiyanlar, bir taraftan dini taassup, diğer taraftan da siyasi mücadeleler sebebiyle, İslam'a ve Müslümanlara karşı oldukça katı, menfi ve saldırgan bir tavır sergilemişlerdir.

Daha önceleri Hıristiyanlığın yaygın olduğu birçok ülkenin İslam yurdu haline gelmesi, hatta Hıristiyanlığın kendi kutsal mekanı Filistin'i dahi koruyamayıp İslam'a teslim etmesi; özellikle Hıristiyan din adamlarını, İslam ve Müslümanlar hakkında tamamen olumsuz söylem ve davranışlara sevk etmiştir.⁹⁸

Hem Bizanslı yazarlar hem de Batı Hıristiyanları, vatandaşlarını İslam'dan nefret ettirmek için, İslam, Hz. Muhammed ve Kur'an'a karşı oldukça küstah ve saldırgan davranmışlar, akla ve hayale gelmedik iftira ve isnatlarla İslam'ı ve Hz. Muhammed'i karalamaya çalışmışlardır.⁹⁹

a. İslam Topraklarında Yaşayan Hıristiyanlar ve İslam

Müslümanlar ve İslam topraklarında yaşayan Hıristiyanlar, erken dönemlerden itibaren, birbirlerine karşı kendi dinlerini savunmuşlar, karşı tarafı tenkit ederek haklı olduklarını ispat etmeye çalışmışlardır. Bu süreç önceleri karşılıklı tartışmalar, sonra mektuplaşmalar ve nihayet reddiyeler yazmak suretiyle devam etmiştir. Bu eserlerin ilk örnekleri, Hıristiyanlarca yazılmış olanlardır. Müslümanların bu saha ile ilgili çalışmaları ise daha sonra, IX. asırda ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰

VIII ve IX. yüzyıllar, İslam karşıtı teolojik polemiklerin yoğunlaştığı özellikle apolojetik (Hıristiyanlığı savunan ve İncil'in ispatı ile uğraşan) eserlerin ortaya çıkmaya

---

⁹⁷ Montgomery Watt, **Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık**, çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul 2012, s. 21.

⁹⁸ Suat Yıldırım, "Kiliseyi İslam İle Diyalog İstemeğe Sevk Eden Sebepler", **Asrımızda Hıristiyan - Müslüman Münasebetleri**, (ed. Ö. Faruk Harman), Ensar Neşriyat, 2. Basım, İstanbul 2005, s. 17-18

Kilise ve Hıristiyan din adamlarının İslam'a karşı olumsuz tutumlarının sebeplerinden biri de, Kilisenin Tanrı ile birey ve toplum arasında zorunlu bir aracı olarak gördüğü din adamları sınıfını İslam'ın reddetmesidir. Bkz. Kalın, a.g.e., s. 43.

⁹⁹ Harman, a.g.e., s. 12.

¹⁰⁰ Harman, a.g.e., s. 107-108.

başladığı bir dönemdir. Hiç kuşkusuz bu dönemin en önemli siması, kilise babalarının sonuncusu olarak kabul edilen Yuhanna ed- Dimeşki(John of Damascus, 675-753)'dir.¹⁰¹

Diğer aile büyükleri gibi uzun süre Emevi devletinin idari mekanizmasında görev yapan Dimeşki, istifa edip Manastır hayatını tercih etmiş ve büyük bir Hıristiyan ilahiyatçısı olmuştur. Batı Hıristiyanlarının sadece ortaçağda değil aynı zamanda günümüzde dahi İslam ve Müslümanlarla ilgili başvurdukları ilk temel kaynaklar olan “Heresiler Üzerine” ve “Ortodoks İnanıcı Üzerine” adlı eserler, ona aittir.¹⁰²

Dimeşki, İslam karşıtı polemik literatürünün ilk örneklerinden olan Heresiler Üzerine adlı eserinin “İsmailî Sapıklık” başlığı altında İslam’a reddiye olarak yazdığı bölümünde, İslam’ı heretik bir Hıristiyan fırkası olarak takdim etmeye çalışmıştır.¹⁰³ Ona göre Hz. Muhammed, şans eseri Eski ve Yeni Ahitle karşılaşmış, böylece onları okuma fırsatı bulmuş ve daha sonra da Ariusçu bir rahip olan Bahira’nın yardımıyla heretik bir Hıristiyan mezhebi olan İslam’ı kurmuştur.

Dimeşki eserlerinde, hücumlarını daha çok Hz. Muhammed’in öğretisinde noksan olarak kabul ettiği noktalar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda o, Kur’an’ın Tanrı tarafından değil de rahip Bahira tarafından Hz. Muhammed’e öğretildiğini ileri sürmüştü; Hıristiyan peygamberlik anlayışını temel alarak Hz. Muhammed’ in gelecekte haber vermediği ve mucizeler göstermediğinden dolayı bir peygamber olamayacağını iddia etmiştir.¹⁰⁴

Polemik ve apolojetik metotları çok iyi uygulayan Dimeşki, eserlerinde Müslümanlarla tartışan Hıristiyanlara da yol göstermiş ve Müslümanların soruları karşısında nasıl bir tavır takınılacağını açıklamıştır. Dimeşki’ nin bu açıklamaları, İslami kültürünün mükemmel olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü, Kur’an’ın Hz. İsa’ya bakışını, kendi inançları açısından doğru bulmakta ve Müslümanları, Hıristiyanlığı yanlış anlamakla itham etmektedir.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ Özcan Hıdır, “Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm-Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, (ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır), Eskiye Yayınları, Ankara, 2007, s.83.

¹⁰² Mahmut Aydın, a.g.e., s. 37-38.

¹⁰³ Hıdır, a.g.e., s. 84.

¹⁰⁴ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 38-39.

¹⁰⁵ Mehmet Aydın, **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2012, s.28.

Emevi döneminin sona erip Abbasi döneminin başlamasından sonra da İslam'la ve Müslümanlarla ilgili pek çok Hıristiyan din adamı apolojetik türü yazılar yazmaya devam etmişlerdir. Bu dönemde bu tarz eserler kaleme alan en önemli Hıristiyan din adamları Theodore Ebu Qurra ve Timothy'dir. Harran bölgesinin Melkit piskoposu olan Theodore Ebu Qurra (740-825), kendisini Yuhanna ed- Dimeşki'nin öğrencisi olarak görmüştür. O, eserlerinde yeni Eflatuncu felsefeyi kullanarak İslam'a karşı Hıristiyanlığı rasyonel argümanlarla savunmaya çalışmıştır. Bu çerçevede o, önce İslam'ı tamamen reddetme yoluna gitmiş ve daha sonra da İsa Mesih'in oğulluğunu ifade eden inkarnasyon ve Teslis doktrinlerini savunmaya çalışmıştır. Hz. Muhammed'den de, tıpkı Yuhanna ed- Dimeşki gibi "Ariusçu bir rahip olan Bahira tarafından yetiştirilmiş sahte bir peygamber olarak" bahsetmiştir.¹⁰⁶

Theodore Ebu Qurra, Yuhanna ed- Dimeşki'nin teolojik delillerini daha da geliştirmiş ve bu fikirler daha sonraki dönemlerde Müslüman- Hıristiyan tartışmalarının güç kaynağını oluşturmuştur. Theodore Ebu Qurra'nın üzerinde durduğu en önemli konu ise, Hz. Peygamber'in İncil'de haber verilmemiş olduğu meselesidir.¹⁰⁷

Irak bölgesinin Nesturi patriği olan Timothy'nin (MS. 727-823) ünü ise onun Abbasi halifesi el-Mehdi ile Tanrı'nın tabiatı ve sıfatları ile İsa Mesih'in konumu konusunda yaptığı kelami tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Bu tartışmalarda halife el-Mehdi, söz konusu konulardaki İslami görüşü Timothy'e sunduktan sonra ona, bu konular hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Timothy de görüşlerini açıklarken sadece Hıristiyan öğretilerine dayanarak Hıristiyan öğretisini savunmakla kalmamış aynı zamanda Kur'an ayetlerini kendince yorumlayarak onları kendi argümanları için delil olarak kullanmaya çalışmıştır. Timothy'nin Hz. Muhammed ile ilgili görüşleri ise, mahiyet itibariyle Yuhanna ed- Dimeşki ve Theodore Ebu Qurra'dan farklılık arz etmektedir. Çünkü Timothy, Hz. Peygamberin "Tanrı aşıklarının ve peygamberlerin yolundan yürüdüğünü" dile getirmiş; peygamber olmasa da en azından onların yolundan giden birisi olduğunu ima ederek diğerlerine nazaran Hz. Muhammed'e yönelik daha olumlu bir tutum içinde olduğunu göstermiştir.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 39-40.

¹⁰⁷ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 29.

¹⁰⁸ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 40-41.

Görüldüğü gibi, Müslüman bir ülkede yaşayan bu yazarlar, genelde İslam'ın dini değerini kabul etmelerine rağmen, Hıristiyanlığın ve Hıristiyan nasslarının doğruluğunu ve üstünlüğünü iddia eden ve ispata çalışan eserler kaleme almışlardır. Onlar Teslis'i, Allah'ın isim ve sıfatları, İlahi kelamın Hz. İsa'ya hululü ile onun ilahlaşmasını da ilahı kelamın lafızlara dönüşerek Kur'an'ı oluşturmasıyla açıklamaya, dolayısıyla da Hıristiyan inançlarının doğruluğunu ispata çalışmışlardır.

b. Bizans Topraklarında Yaşayan Hıristiyanlar ve İslam

Aynı dönemlerde İslam'a düşman olan ve Müslümanlarla devamlı savaş halinde bulunan Bizans'da yaşayan Hıristiyan yazarlar ise, İslam'a karşı çok daha küstah ve saldırganlardı. İslam hakkında doğru ve sağlam bilgileri olmayan bu yazarlar İslam'a, Hz. Muhammed'e ve Kur'an-ı Kerim'e karşı, objektiflik ve ilmilikle bağdaşmayan, tamamıyla sübjektif ve düşmanca saldırılarda bulunmuşlardır.¹⁰⁹

Bunlardan biri, 284 yılından 813 yılına kadarki dünya olaylarını kaydeden Bizanslı tarihçi Theophanes'tir. Theophanes, Hz. Muhammed'in bir epilepsi hastası olduğunu, eşi Hz. Hatice ile bazı problemleri olduğundan sık sık Filistin ve Mısır bölgelerine seyahat ettiğini, buralarda karşılaştığı Yahudi ve Hıristiyanlardan bazı bilgiler öğrendiğini ve daha sonra da heretik bir Hıristiyan rahibinin bu bilgilerin düzenli bir hale getirilmesinde kendisine yardımcı olduğunu, bütün bunların ardından da onun kendisini bir peygamber olarak görmeye başladığını iddia etmiştir.

Theophanes'in başlattığı bu aşırı polemikçi tutum IX. yüzyılın ortalarında Müslümanların yazdığı iki mektubu cevaplandırmak için imparator III. Michael tarafından saraya çağrılan Bizanslı Nicetas tarafından daha da ileri bir safhaya taşınmıştır. Nicetas, bu mektuplara cevap vermek için "Arap Muhammed'in Uydurduğu Kitabın Reddi" adlı bir eser kaleme almıştır. Adından da anlaşılacağı üzere bu kitap doğrudan Kur'an'ı hedef almaktadır.¹¹⁰ Nitekim o, Kur'an'ın vahiy olmayıp şeytani ilham mahsulü olduğunu, kutsal

---

Ancak Timothy'nin Hz. Peygamberle ilgili bu ifadeyi, dönemin halifesi el-Mehdi'nin huzurunda söylediği göz önüne alındığında; çok da olumlu bir ifade olmadığı söylenebilir. Çünkü Timothy bu ifadeyi kullanmak suretiyle, hem Hz. Muhammed'i bir peygamber olarak kabul etmediğini gösterip Hıristiyan anlayışından vazgeçmediğini; hem de onun peygamberlerin yolundan yürüdüğünü söyleyip, halifenin tepkisini çekmek istemediğini göstermiştir (Bkz. Mahmut Aydın, a.g.e., s. 42).

¹⁰⁹ Harman, a.g.e., s. 110.

¹¹⁰ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 42.

yazılara (Kitab-ı Mukaddes) zıt bilgiler ihtiva ettiğini, kompozisyonundaki düzensizliğin de bunu gösterdiğini ileri sürmüştür.¹¹¹

Nicetas, Hz Peygamberi de bir sahtekar ve yalancı olarak nitelendirmiş ve güya, onu bir çeşit psiko-analize tabi tutarak, onun misyonunun ilahi olduğunu insanlara kabul ettirmekten başka hiçbir şey düşünmediğini, bu düşüncesini gerçekleştirmek için her yola baş vurduğunu ileri sürmüştür. Hatta eserde Hz. Peygamber bir katil olarak lanse edilmiş ve onun hayatının bir döneminde Maniheizm'e tabi olduğu dahi ileri sürülmüştür.¹¹²

Nicetas 'a göre, Hz.Muhammed sahte peygamber, Kur'an sahte kitap, İslam da sahte ve batıl bir dindir. Ona göre, Hz. Muhammed ve Müslümanlar Tanrı'ya değil, şeytana tapmaktadırlar.¹¹³

Daha sonraki Bizans tarihçileri de Nicetas'ın yolunu izleyerek hem İslam'ı hem de Hz. Muhammed'i karalamaya çalışmışlardır. Bizanslı Hıristiyan yazarların İslam ve Hz. Peygamber hakkında bu tarz bir karalama kampanyası içinde olmalarının temel nedeninin siyasi ve dini olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, o dönemde Müslüman ordular Bizans İmparatorluğunun sahip olduğu toprakları tek tek fethederek başkent İstanbul'u tehdit eder duruma gelmişlerdi. Ayrıca gittikçe artan sayıda Hıristiyan da, dinlerini terk ederek İslam'a girmektedir. İşte hem İslam ve hem de Hz. Muhammed bu şekilde karalanmak suretiyle bu iki tehdidin önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹¹⁴

c. Batı Avrupa'da Yaşayan Hıristiyanlar ve İslam

Ortaçağ Batı Avrupasında İslam'a karşı tavır, Bizans'ta olduğu gibiydi. Batı Avrupalı Hıristiyanlar, Müslümanların Endülüs'ü alıp Fransa içlerine yaptıkları akınlar sebebiyle, VIII. yüzyılın başlarından itibaren Müslümanlarla temas halindeydiler.¹¹⁵ Fakat 1100 yıllarından önce Batı- Hıristiyanları İslam hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyorlardı. Sınırlı olan sahih bilgi kaynaklarına ulaşma imkanına sahih Avrupalı

---

¹¹¹ Harman, a.g.e., s. 110.

¹¹² Mahmut Aydın, a.g.e., s. 42.

¹¹³ Harman, a.g.e., s. 110.

¹¹⁴ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 43.

¹¹⁵ Harman, a.g.e., s. 113.

yazarlar ise, Ortaçağ boyunca İslam, Hz. Peygamber ve Müslümanlar ile ilgili genelde subjektif bilgi ve belgeleri objektif olanlara tercih edip görüşlerine yansıtıyorlardı.¹¹⁶

İslam'ın ve Kur'an'ın Batı'lı Hıristiyan ilim ve din adamları tarafından incelenmesi, ancak XII. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir.

İslam dünyasına karşı Haçlı Seferlerinin de başladığı bu dönemde, bir taraftan İslam'ı tanımak için çeşitli faaliyetler olmuş, diğer taraftan da Hıristiyanlığı savunan ve İslam'ı reddeden eserler yazılmıştır. Sözelimi **Robert de Ketton**, 1141 yılında Kur'an'ı ilk defa Latinceye çevirmiştir.

Oldukça kötü ve çok kere Kur'an'ın orijinal manasını aktarmaktan tamamen uzak olan bu tercüme, Batı'da asırlarca kullanılmış ve bilinen en eski İtalyanca, Almanca ve Hollandaca tercümelere esas teşkil etmiştir. Bu tercümenin ardından İslam ve Kur'an'a karşı bir dizi reddiye kaleme alınmıştır.

Pierre le Venerable ise, İslam doktrinini özetleyen; Kur'an'ı uğursuz bir yazı, Hz. Muhammed'i de çok sefil ve dinsiz olarak gösteren bir eser kaleme almıştır. İslam'a ve Hz. Muhammed'e karşı çok haksız saldırılarda bulunan bu eser de, Ortaçağ'da, İslam'a ve Müslümanlara karşı yapılan polemik ve saldırıların en büyük kaynağı olmuştur.

İslam Dinine ve Hz. Muhammed'in şahsına karşı yapılan bu saldırılar, hiç bir mesnedi olmayan birtakım efsaneler, daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve böylece İslam Dini ve Hz. Muhammed karalanmaya çalışılmıştır.¹¹⁷ Bu dönemde kaleme alınan eserlerdeki İslam imajı hiç de iç açıcı değildir. İslam, özünde şiddete dayalı, kılıç yoluyla yayılmış, irrasyonel, takipçilerinin dünyevi ve şehvi arzularını kamçılayan, kendisi dışındaki bütün dinleri yok etmeyi hedefleyen bir din; Müslümanlar ise şehvet düşkünü, zalim, barbar ve putperest olarak gösterilmiştir. Bilgisizlik, taassup ve kötü niyetin neticesi olan bu iftiralar, Ortaçağ Hıristiyan dünyasında İslam ve Müslümanlarla ilgili son derece olumsuz bir algının oluşmasına sebep olmuş ve maalesef zihinlerde yerleşerek şu veya bu şekilde günümüze kadar gelmiştir.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Hıdır, a.g.e., s. 84.

¹¹⁷ Harman, a.g.e., s. 113-114.

¹¹⁸ Hıdır, a.g.e., s. 85.

Tarafsız bir tarihçi bugün bu hususların hiçbirisini kabul etmez. Bununla birlikte, bu çok çirkin tahrifleri düzeltmek için bilginlerin iki yüzyılı aşkın süredir gayret göstermelerine rağmen bu çarpıtılmış imaj, bu yüzyılda bile Batının İslam anlayışını etkilemeye devam etmektedir.¹¹⁹

Görüldüğü gibi Hıristiyan din bilginleri ve yazarlar eserlerinde, Hz. Muhammed'in yeni bir din getiren bir peygamber olarak ortaya çıkmasını kabullenememişler, onun son peygamber olarak tarihteki yerini almasını; kiliseye ve kilisenin şekillendirdiği doktrinlere karşı "heretik" bir başkaldırı saymışlardır.¹²⁰

Bu çerçevede onlar saldırılarını öncelikle Hz. Muhammed'e yöneltmişlerdir. Çünkü onlar, şayet Hz. Muhammed'in bir peygamber değil de, Hıristiyan rahipler tarafından yetiştirilen bir sapkın olduğunu ispat edebilirlerse, İslam'ın başarısız olup çökeceğine inanıyorlardı.

Hatta İslam'ın doğuşu, Hıristiyan dünyası tarafından bir komplo teorisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu teoriye göre Katolik Kilisesinden uzaklaştırılan bir papaz, kiliseden öç almak üzere Arap Yarımadasına gitmiş ve orada Muhammed adlı birini bularak, ona Yahudi ve Hıristiyan gelenekleri üzerine bilgiler vermiş ve böylece yeni bir din icat etmiştir. Dolayısıyla İslam, Hıristiyanlığı yıkmak üzere uydurulmuş bir dindir. Bu dinin kitabında Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili bilgilerin bulunması rastlantı değildir. İslam, hem Yahudiliği hem de Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak üzere, yine bu kaynaklara dayalı olarak kurgulanmış bir dindir. Bu dinin görünürdeki peygamberi Hz. Muhammed olmakla birlikte, görünmeyen lideri Katolik kilisesinin görevden uzaklaştırdığı bir papazdır.¹²¹

Yine söz konusu bu yazarlar tüm gayretleriyle Hz. Muhammed'i hem Hıristiyanların hem de Müslümanların gözünde küçük düşürmek için, onu sapık, sahtekar ve şehvet düşkünü gibi en kötü vasıflarla tasvir etmeye çalışmışlardır. Öyle ki, Hz.

---

¹¹⁹ Watt, a.g.e., s. 22.

¹²⁰ Hıdır, a.g.e., s. 86.

Orta Çağda bir kısım Batılı yazarların, Hz. Peygamber'in "tarihi ve siyasi bir şahsiyet", "ruhani bir lider", "zeki bir gözlemci" olarak algılanmasına herhangi bir itirazlarının olmadığı, ancak onun yeni bir din/teoloji getiren bir peygamber olarak ortaya çıkmasını hazmedemedikleri açık bir şekilde kendi eserlerinde görülmektedir (Bkz. Hıdır, a.e., s.86).

¹²¹ Kadir Canatan, "İslamofobi ve Anti-İslamizm-Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, (ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır), Eskiye Yayınları, Ankara, 2007, s. 21.

Peygamberin bu şekilde tahrip edilen imajı edebiyat kitaplarına dahi girmiştir. Örneğin, ünlü İtalyan şair Dante, İlahi Komedi adlı şiir kitabında Hz. Peygamber'i Hz. Ali ile birlikte cehennem en alt tabakalarından birinde azap çekiyor şekilde tasvir etmektedir.

Annemarie Schimmel'e göre Dante'nin bu tasviri, gerçekte sadece ve sadece "dünyada Hıristiyanlıktan sonra nasıl İslam gibi başka büyük bir dinin ortaya çıkabileceğini anlayamayan" Hıristiyan görüşünün yansımasıdır.¹²²

3. Endülüs Tecrübesi ve Hıristiyan-Müslüman İlişkilerine Etkisi

İspanya'nın fethi, ilk dönem İslam fetihlerinin son halkasını teşkil eder. İslam tarihinde Endülüs adıyla yerini alan bu ülkede Müslümanların siyasi varlığı 711 yılından 1492 yılına kadar tam 781 sene, başka bir deyişle yaklaşık sekiz asır sürmüştür.¹²³

Endülüs İslam tarihinin ana dönemlerini şöyle ifade edebiliriz: 711-715 yılları, fetihler dönemidir. 715-756 yılları, "Valiler Dönemi" olarak anılır. Bu dönemde Arap Müslümanlar Güney Avrupa'ya dağınık bir şekilde yerleşmeye başlamışlardır. 756 yılında kurulan Endülüs Emevi Devleti, 1031 yılına kadar Güney İspanya'ya hakim olmuştur. 1031-1090 yıllarına rastlayan "mülûkü't-tavâif" (küçük devletler) döneminde, yirmiden fazla devletçik kurulmuştur. Bu dönem, Endülüs'ün siyasi birliğinin zayıfladığı, iç çatışmaların ve toprak kaybının başladığı dönemdir. Dönemin önemli kayıplarından biri, 1086 yılında Gırnata'nın düşmesidir. Rakiplerini yenerek güçlü bir merkezi yönetim kuran Murabıtlar, 1090-1147 yılları arasında Endülüs'e hakim olmuşlardır. Onları, 1146-1248 yılları arasında hüküm süren Muvahhidler takip etmiştir.

Endülüs'ün son Müslüman devleti Gırnata Sultanlığı, 1231- 1492 yılları arasında uzun bir süre hüküm sürmüş, fakat bu hakimiyet, eski siyasi ve kültürel gücünü yitirmiş, küçülmüş ve üretken olmayan bir nitelikte olmuştur.¹²⁴

Endülüs tarihi, Müslüman hakimiyetinin gücü bakımından dört döneme ayrılmaktadır :

1- Üstünlük dönemi,

¹²² Mahmut Aydın, a.g.e., s. 44.

¹²³ Mehmet Özdemir, Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar, A.Ü.İ.F.D., 1997, C. XXXVI, s. 233.

¹²⁴ Kalın, a.g.e., s.79-80.

- 2- Savunma ve yıpranma dönemi,
- 3- Gerileme ve yıkılış dönemi
- 4- İmha dönemi¹²⁵

Yeni fetihlerle sürekli büyüyen ilk İslam devleti, konumu itibariyle daha merkezi olması düşüncesiyle başkentini Medine'den Şam'a taşımıştı. İslam'ın en büyük yayılmasının gerçekleştiği VII. asırda kuzey Afrika'da ilerleyen Müslümanlar, Libya'yı ve Tunus'u ele geçirerek Tunus'taki Kayrevan bölgesini Batı'ya yayılmanın üssü haline getirdi.¹²⁶

700 senesinde Kuzey Afrika valiliğine getirilen Musa bin Nusayr, "Kartaca" şehrinin batı bölgesinde hakimiyet kurmuş olan Bizanslıları buradan çıkarmış ve fetihlerini ilerleterek Atlantik Okyanusunun kıyılarına kadar uzanan bölgeleri hakimiyeti altına almıştı. İspanya'da hüküm süren Vizigot krallığının içine düştüğü hanedan çekişmelerini fırsat bilerek, Tarık b. Ziyad komutasında çoğu Berberi askerlerden oluşan 7000 kişilik bir orduyu, 711 yılında İspanya'ya doğru yola çıkardı. Tarık, daha sonra kendi adı ile anılarak onu ölümsüzleştirecek olan devasa kayalıklarla dolu "Cebel-i Tarık" bölgesinde karaya çıktı.

Arkadan gelen takviye kuvvetlerle birlikte sayısı 12000 olan bir ordu ile "Janda" adlı küçük göl kıyısında ve "Barbeta" nehrinin tam ağzında İspanya kralı Rodrik'in, 25.000 askerden oluşan ordusu ile karşı karşıya geldi. İspanyol ordusu tam bir bozguna uğradı.

İslam orduları kazandıkları zaferin coşkusuyla dönemin başkenti Toledo (Tuleytula)'ya doğru yürüyüşe geçtiler ve dört aylık bir zaman dilimi içinde Archidona, Granada, Elvira, Toledo ve Müslümanlara "Kurtuba" adı ile asırlarca başkentlik yapmış olan Kordova şehirlerini yani İspanya'nın yarısını ele geçirdiler.

Müslümanlar İspanya'da durmadılar ve ilerlemelerini Puvatya ile Tours şehirlerine ulaşana kadar sürdürdüler.

---

¹²⁵ Özdemir, a.g.m., s. 233.

¹²⁶ Tuba Er-Kemal Ataman, "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", U.Ü.İ.F.D., 2008, C. XVII, S. 2, s. 749.

Burada Charles Martel'le 732 yılında yapılan savaş, kuzeye doğru ilerleyişlerinin hızını kesmiş olsa da, Fransa'ya doğru yürüyüşleri devam etti.¹²⁷

Nitekim 732 yılı sona ermeden, Güney Fransa'nın büyük bir bölümü İslam hakimiyetine girmiş ve Müslümanlar bugünkü Paris'in 100 km. kadar yakınına ulaşmışlardı.¹²⁸

750 yılında, İslam devletinin idaresi, Emevi hanedanından Abbasilere geçti. Devlet merkezi, Şam'dan, doğuda Abbasiler'in yeni şehri olan Bağdad'a nakledildi. Bütün aile fertlerinin idamı üzerine Marakeş'e davet edilen I. Abdurrahman, Abbasi casuslarının kendisini yakalamak için Marakeş'e varmalarından çok önce İspanya'ya ulaştı.

I. Abdurrahman, 756'da Kurtuba Emevi hanedanının ilk hükümdarı oldu. Müslüman İspanya, bu suretle Abbasiler idaresindeki devletin bir vilayeti olmaktan çıktı ve müstakil bir İslam devleti haline geldi. Bununla beraber İslam dünyası ile ekonomik ve kültürel bağlarını koparmadı. Ülkede birlik sağlandı. Fakat 750'den hemen sonra Narbonne, 801'de de Barselona şehri Müslümanların elinden çıktı. İspanya İslam devletinin etki alanı, sadece Toledo, Saragossa ve Merida isimli üç şehirle sınırlandı.¹²⁹ Buna rağmen Endülüs Emevi Devleti X. yüzyıla gelindiğinde bölgesinin en güçlü devleti konumundaydı. Bu yüzyılda III. Abdurrahman ve II. Hakem gibi Endülüslü sultanlar Endülüs'e en ihtişamlı dönemleri yaşatmışlardır.¹³⁰

Ancak daha sonra Endülüs İslam devleti melikler arasında bölünmeye başladı.

1031 yılına gelindiği zaman ülkede yaklaşık otuza yakın mahalli hükümdar vardı.¹³¹

Böylece siyasi gücü, yakaladığı refah seviyesi ve sağladığı medeni gelişmeyle gözleri kamaştıran ve değil yıkılacağına, zayıflayacağına bile kimsenin ihtimal vermediği bu devlet; yirmi senelik bir sürede çökme noktasına geldi ve çöktü.¹³²

---

¹²⁷ Hüseyin Yaşar, **Bati'nın Kur'an Algısı**, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2010, s. 36.

¹²⁸ Özdemir, a.g.m., s. 234.

¹²⁹ Montgomery Watt, **İslam Avrupa'da**, çev. Hulusi Yavuz, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17-18.

¹³⁰ Özdemir, a.g.m., s. 234.

¹³¹ Watt, a.g.e., s. 18.

¹³² Özdemir, a.g.m., s. 235.

Müslümanlar, İspanya'ya girdikleri 711 senesinden 732 senesine kadar yürüttükleri askeri hamlelerle, İspanya ile birlikte Güney Fransa'nın büyük bir bölümünü de hakimiyetleri altına almışlardı.

732 senesinden 810 senesine kadar olan müteakip zaman diliminde ise, iç çekişmeler yüzünden dışa dönük mücadeleyi terk etmek zorunda kaldılar; bu da, sonunda kendilerine, hem Güney Fransa, hem de kuzey İspanya topraklarını kaybettirdi.

Fetih yıllarında Müslümanların mutlak hakimiyeti altına giren İspanya, bu son gelişmelerle, kuzeyi Hıristiyanların, güneyi ise Müslümanların egemenliğinde iki bölgeye ayrılmış oldu. Bundan böyle bu topraklar iki taraf arasında tam sekiz asır sürecek bir mücadele alanına dönüşmüştü.¹³³

Endülüs'te Müslümanların Emevi devleti kurulduktan sonra Hıristiyanlara karşı yürüttüğü askeri hareketin neredeyse tamamı, esas itibariyle elde edilen toprakları korumaya yönelikti. Buna karşılık Hıristiyan tarafı ise, kaybedilen toprakları geri almanın peşindeydi. Buna bağlı olarak fetihle uğradığı ağır mağlubiyetin ardından 718 yılında Covadonga'da kazandığı ilk zaferle başlayıp, İspanya'daki son Müslüman kalesi olan Gırnata'nın 1492'de düşüşüne kadar yaklaşık sekiz asır süren Endülüs'ü geri alma mücadelesi yürütmüştür ki, İspanyol tarihinde bu mücadele "reconquista" olarak bilinmektedir. Reconquista, XI. Yüzyıl sonlarına kadar, esas itibariyle İspanyol Hıristiyanların Endülüslülere karşı yürüttüğü "kaybedilen toprakları geri alma" mücadelesi iken, XII. Yüzyıl başlarından itibaren haçlı savaşlarının bir parçası haline gelmiştir. Bu dönüşüm, bir taraftan İspanya Hıristiyanlarını "Hıristiyan topraklarını inançsızlardan arındırma" ve "inançsızlara karşı kutsal savaş" sloganları ile Müslümanlara karşı daha fazla bileyip keskinleştirirken diğer taraftan Hıristiyan idaresi altında yaşayan Müslümanların ve Yahudilerin giderek artan ölçüde baskı ve şiddete maruz kalmaları neticesini doğurmuştur.¹³⁴

1031 senesindeki çöküşle Endülüs için artık siyasi ve askeri anlamda üstünlük dönemi sona erdi. Zira Emevi Devleti'nin çöküşü neticesinde, ülke bir bölünme süreci yaşadı. Bu bölünme, İspanya'da daha önce Müslümanlar lehine olan güç dengesinin

¹³³ Mehmet Özdemir, "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", *A.Ü.İ.F.D.* 1996, C. XXXV, s. 245.

¹³⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs Tecrübesinde Şiddet", *Dini Araştırmalar*, 2004, C. VII, S. 20, s. 153.

bozulmasına ve Hıristiyan İspanya lehine dönmesine sebep oldu. Endülüs Müslümanları bundan sonra esas itibariyle elde olanı muhafaza etmekle meşgul oldular.

Ne var ki, ilerleyen zaman, onların bunu da başaramayacaklarını ortaya koydu. Kuzeydeki İspanyol krallıklarından kaynaklanan siyasi, askeri ve ekonomik baskılar, ülkedeki olumsuz etkilerini iyice hissettirmeye başladı.

Daha XI. yüzyılın sonlarında gerçekleşebilecek topyekün bir Hıristiyan işgali, Kuzey Afrika'dan yardıma gelen önce Murabıtlar'ın, sonra da Muvahhidler'in gayretleriyle önlenebildi.

Murabıtlar'ın ve Muvahhidler'in Endülüs'e geçişleri, Hıristiyan işgalini geciktirmekle beraber, 1031 senesinde Emevi Devleti'nin çöküşüyle içine düşülen bölünme olgusunu ortadan kaldıramadı. Bu durum Hıristiyan İspanya'yı yeniden harekete geçirdi ve Muvahhidler idaresinin Endülüs'deki gücünü yitirdiği 1227 senesinden 1250 senesine kadar geçen 23 senelik süre zarfında; Kurtuba, İşbiliye, Belensiye, Ceyyân, Tudela, Sarakusta, Maride, Mursiye gibi İslam şehirleri birbiri ardına Hıristiyan egemenliğine geçti. Müslümanların elinde sadece Gırnata ve civarı kaldı. Böylece, bir zamanlar Paris önlerine kadar uzanan İslam hakimiyetinin Avrupa'daki sınırları, şimdi sadece Gırnata topraklarını içine almaktaydı. Bu hakimiyet, bütün olumsuz gelişmelere rağmen 1492 senesine kadar iki buçuk asır daha devam edecektir, ancak bunda Gırnata sultanlarının takip ettikleri başarılı siyaset yanında, Hıristiyan İspanya nezdinde Gırnata'nın işgalinin tali derecede bir mesele konumuna düşmüş olmasının da rolü bulunduğunu unutmamak gerekir. Nitekim birinci derecede önemli meselelerini hallettikten sonra, Hıristiyan İspanya için Gırnata'yı işgal etmek ve bu suretle Müslümanların Endülüs'deki siyasi varlıklarına son vermek, hiç de zor olmamıştır. Böylece İspanya, yani Endülüs, 1492 senesinde tıpkı 711 senesi öncesinde olduğu gibi tamamen Hıristiyan hakimiyetine girmiştir.¹³⁵

1492 senesinde siyasi hakimiyetlerini kaybetmelerine rağmen, Endülüs Müslümanlarının büyük çoğunluğu, Hıristiyan idareciler tarafından canlarına, mallarına ve dini yaşantılarına dokunulmayacağı şeklinde kendilerine verilen taahhütlere güvenip, Hıristiyan hakimiyetinde de olsa, kendi topraklarında kalmayı tercih ettiler.

---

¹³⁵ Mehmet Özdemir, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", *A.Ü.İ.F.D.*, 1997, C. XXXVI, s. 235.

Ne var ki, işgalin üzerinden daha beş sene bile geçmeden bu Müslümanlar, tarihte benzerine ender rastlanan bir imha hamlesiyle karşı karşıya kaldılar.¹³⁶

Reconquistanın askeri hedefi bitmiş, dini cephesi başlamıştır. Kendisinden başka her hangi bir dinin varlığına tahammül edemeyen İspanyol kilisesi, siyasiler üzerindeki nüfuzunu kullanarak, Hıristiyan hakimiyetinde kalan Endülüs Müslümanlarına karşı Hıristiyanlaştırma kampanyası başlatmıştır. Engizisyon mahkemeleri, baskı, işkence ve katliam bu kampanyanın ayrılmaz birer parçası olmuştur. Ancak, bütün bunlar, Müslümanları dinlerinden koparmak ve kilisenin istediği ölçüde Hıristiyan yapmak için yeterli olmamıştır. Bu durum, Hıristiyan İspanya'yı, bir asırdır tatbik etmekte olduğu imha siyasetinin son adımını atmaya, yani Endülüs Müslümanlarını 1609 senesinde İspanya'dan sürmeye sevk etmiştir. Böylece, 1492'de Yahudiler için kullanılan sürgün mekanizması, bu sefer Müslümanlar için harekete geçirilmiş ve bu suretle en az yarım milyon insan, kendi öz yurtlarından kovulmuşlardır.¹³⁷

Endülüs İslam devletlerinin çalkantılı siyasi tarihi, çok dinli zengin bir kültür ve medeniyet tecrübesinin yaşanmasına engel olmamıştır. Tersine, farklı siyasi güçler arasındaki barışçıl rekabetin kültürel gelişmeyi teşvik ettiği bile söylenebilir. Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların katkılarıyla oluşan bu din ve medeniyet tecrübesine “convivencia” adının verilmesi oldukça manidardır. Zira “convivencia”, “bir arada yaşama” tecrübesi demektir. Bu tecrübeyi, Orta Çağların “erime potası” olarak görmek mümkündür: Farklı din ve kültürler, en güçlü yanlarını ortaya koyarak bir bütünün parçası haline gelmişler; farklılıklar bir çatışma gerekçesi değil, iyi ve güzel olanda yarış için bir zemin oluşturmuşlardır.

Endülüs medeniyetinin ürettiği “convivencia” tecrübesi, kültürel çoğulculuğa dayalı, bir arada yaşama tecrübesinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Toledo şehrinde kilise, cami ve havralar bulunmakta, bu dinlerin mensupları özellikle felsefe ve bilim alanlarında fikir alışverişi yapmaktaydı. Yahudiler özellikle Müslüman idaresindeki topraklarda büyük özgürlüklere sahiptiler. Ticaret, bilim, dil ve diplomasi konusundaki yetenekleriyle temayüz eden Yahudiler, Müslümanlarla Vizigotlar arasındaki en önemli köprüydü.

---

¹³⁶ Özdemir, a.g.m., s. 236.

¹³⁷ Özdemir, a.g.m., s. 253-254.

Arapça, pek çok Yahudi düşünürün yazı diliydi. Musa b. Meymun (Moses Maimonides) gibi ünlü Yahudi ilahiyatçıları, eserlerini önce Arapça, sonra İbranice kaleme almaktaydı. Latince, İbranice, Arapça ve İspanyolca arasındaki geçişgenlikler, pek çok alanda görülmekteydi.

Toledo şehrindeki “Toledo Tercüme Okulu” nda Arapçadan Latinceye yapılan tercüme, önce Orta Çağ, daha sonra Rönesans düşüncesinin teşekkülünü doğrudan etkilemiştir.¹³⁸

1492 yılında başlayıp 1609 yılında Endülüs Müslümanlarının İspanya’dan sürülmesiyle sonuçlanan olaylar, İslam ve Avrupa tarihi açısından son derece önemlidir. İspanya’da yaşayan Müslüman ve Yahudilerin, “reconquista” çerçevesinde Avrupa’dan kovulmaları; sadece İslam’ın Avrupa’daki tarihini sona erdirmemiş; aynı zamanda Avrupa tarihinin gördüğü en kapsamlı bir arada yaşama tecrübesi olan “convivencia” nın da trajik bir şekilde tarihe gömülmesine sebep olmuştur.¹³⁹

Neticede ne kendi kimliğine sahip çıkmak isteyen bir Müslüman ne de ayakta duran bir cami bırakılmıştır. Kısacası, sekiz asır İspanya’nın kaderinde söz sahibi olan Müslümanlar, sanki bu ülkeye hiç ayak basmamışlardı.¹⁴⁰

Endülüs’te Halifelerin, emirlerin, bilim ve sanat adamlarının geride bırakmak zorunda kaldığı muazzam eserler, Katolik din mensupları marifetiyle yakılmıştır. Bu olay, Avrupalı aydınlar tarafından “gece ülkelerinin¹⁴¹ en aptalca kültür yağmacılığı” olarak nitelendirilmiştir.¹⁴²

4. Haçlı Seferleri ve Hıristiyan-Müslüman İlişkilerine Etkisi

VII. yüzyılda ortaya çıkan İslam, VIII. yüzyıldan itibaren hızla yayılmış ve çok geniş bir coğrafi alana hükmetmeye başlamıştır. Emevi ordularının Güney Avrupa’ya ilk olarak 711 yılında ayak basması, bu sürecin hızı hakkında bir fikir verebilir.

---

¹³⁸ Kalın, a.g.e., s. 80.

¹³⁹ Kalın, a.e., s. 82.

¹⁴⁰ Özdemir, a.g.m. s. 236.

¹⁴¹ İslam’ın altın çağında, İslam dünyası için gündüz ülkeleri, Avrupa ülkeleri için gece ülkeleri deniliyordu.

¹⁴² Er-Ataman, a.g.m., s. 750.

Emeviler ve Abbasiler döneminde İslam dünyasının sınırları Kuzey Afrika, Mezopotamya, İran ve Horasan bölgelerine ulaşırken, kısa bir süre sonra Müslümanlar Anadolu ve Balkanları aşarak Avrupa'nın kapısına dayanmışlardır.¹⁴³

Ortaya çıkış yıllarından itibaren İslam'ın bu meydan okumasına Hıristiyan dünyası, genelde teolojik ve pratik olmak üzere iki yoldan karşı koymaya çalışmıştır. Teolojik olarak karşı koyma, İslam ve Hz. Peygamber hakkında asılsız bilgilerin yayılması ve Hıristiyan inancının savunulmaya çalışılması şeklinde tezahür ederken; pratik olarak karşı koyma ise, tarihte “Haçlı Seferleri (Savaşları)” olarak kendisini göstermiştir.¹⁴⁴

Müslümanların hızlı ilerleyişi, Batı Hıristiyan dünyasında büyük infiallere yol açmış, kıyametin yaklaştığı inancını güçlendirmiştir. Daha önce Hıristiyan devletlerin himayesi altında olan toprakların Müslüman idaresine geçmesi, Katolik kilisesinin Avrupa'daki yöneticiler üzerinde baskı uygulamasına fırsat vermiştir. İslam'ın bir “kılıç dini” olduğu, yani şiddet yoluyla yayıldığı inancı bu dönemde Avrupa'da ikna edici bir söylem haline gelmiştir. Haçlı seferlerinin düzenlenmesinde “güneyden gelen İslam tehdidi” etkin bir şekilde kullanılmıştır.¹⁴⁵

Kiliseler ve din adamları Haçlı savaşlarını “dini-kutsal savaşlar” olarak isimlendirmiş ve bu savaşlara katılanların günahlarından kurtulacakları ve ölenlerin de şehit olacakları propagandasını yapmış ve böylece dini motiflerle halkı Haçlı seferlerine katılmaya çağırmıştır.¹⁴⁶

Fakat Haçlı seferlerinin sadece dini gerekçelerle yapıldığını söylemek mümkün değildir. Papa'nın dini otoritesini siyasi bir güç haline getirme kaygısının yanı sıra, başka etkenlerin de süreçte önemli bir rol oynadığının altını çizmek gerekir.

Bunların başında Batı ve Doğu Hıristiyan topluluklarını birleştirme çabası gelir. Yüzyıllardır ayrı din ve siyasi otoritelere bağlı olan Hıristiyan cemaatlerinin birleşmesi, Avrupa devletleri için tarihi bir fırsat olabilirdi. Papa, Avrupa'nın dini birliğini sağlama konusunda imparator ve derebeylerin tam desteğine sahipti. Zira dini birlik, Avrupa'nın siyasi sınırlarını Arap Yarımadası'na kadar genişletebilirdi.

---

¹⁴³ Kalın, a.g.e., s. 43.

¹⁴⁴ Hıdır, a.g.e., s. 86.

¹⁴⁵ Kalın, a.g.e., s. 44.

¹⁴⁶ Hıdır, a.g.e., s. 87.

Bu manada Haçlı seferlerinin Avrupa tarihindeki asıl misyonu, Papa, derebeyi ve kralların hedeflediği bir “birleşik Avrupa” yaratmaktır. “Doğu'dan gelen tehlike” olarak İslam, bu süreci doğuran değil, tetikleyen bir etken olmuştur.¹⁴⁷

Haçlı Seferleri'nin en büyük sebebi, İspanya'dan Suriye'ye kadar bütün Akdeniz'i kontrol altında bulunduran ve hiçbir sınır tanımadan hakimiyetini doğu ve batı istikametlerinde durmadan genişleten İslam'ın, asırlarca en büyük düşman sayılmasıdır. Hatta bu yüzden Avrupalı'lar, 1100 tarihinden sonra dahi, hala dünyanın yarısından fazlasına Müslümanların hakim olduklarını zannediyorlardı. Birçok Avrupalı, Müslümanların kültürel bakımdan da herkesten üstün olduklarını biliyordu. İspanya, Sicilya veya başka yerlerde Müslümanlara rastlayanlar, Müslümanların İslam dininin üstünlüğüne olan sağlam inançlarına şahit oluyorlardı. Kısaca, Avrupalıların Müslümanlara karşı olan bu tavrı, derin bir korkudan ibaretti.¹⁴⁸

Müslümanlara yönelik birbiri peşi sıra toplam sekiz haçlı seferi düzenlenmiştir. Haçlı seferlerinin ilki 1095 yılında Papa II. Urban'ın Hıristiyanları haçın etrafında toplanarak Hz. İsa'nın yaşadığı ve tebliğ faaliyetinde bulunduğu Kudüs ve civarını Müslümanların elinden kurtarmaya çağırmasıyla başlamıştır.¹⁴⁹ Fransa Clermont'ta gerçekleşen bu toplantıdaki konuşmasında dini argümanlar kullanan Papa, Kudüs'ün de içinde bulunduğu kutsal toprakların Hıristiyanlara ait olduğunu, Hz. İsa'nın burada doğup vaftiz edildiğini, ilk kilisenin burada kurulduğunu ve Tanrı'nın Krallığını yeniden tesis etmek için bu toprakların mutlaka Hıristiyan idaresine geçmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁰

Papanın coşkulu konuşmasından sonra Piskopos Adhemar, Papa'dan, bezden yapılmış bir haç almış ve sağ omzuna dikmiş ve bu haç, Haçlı Seferleri'ne katılanların sembolü haline gelmiştir.

Papa II. Urban daha sonra bütün Fransa'yı dolaşarak halkı haçlı seferlerine yönlendirmiş ve diğer Avrupa ülkelerindeki halkları seferber etmeleri için de bütün kilise

---

¹⁴⁷ Kalın, a.g.e., s. 64-65.

¹⁴⁸ Watt, **İslam Avrupa'da**, s. 114-115.

¹⁴⁹ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 44.

¹⁵⁰ Kalın, a.g.e., s.63-64.

kurumunu harekete geçirmiştir. Her bir köy, kasaba ve şehirde rahipler, Haçlı Seferleri için halkın askere alınmasında aktif olarak görev almışlardır.¹⁵¹

Görüldüğü üzere Batı-Hıristiyanlığının Müslümanlara yönelik başlattığı haçlı seferlerinde din adamları, dini argümanları çok kullanmışlar ve Hıristiyan halkı dini kullanarak motive etmişlerdir. Haçlı seferlerinin sahip olduğu bu dini özellik beklenenden fazla sayıda Hıristiyanın bu savaflara katılmasını sağlamıştır.

Bu seferlere katılan Hıristiyan askerler Müslümanlarla savaşmak ve onları öldürmekle tamamen dini bir görev yaptıklarını düşünüyorlardı. Nitekim, ilk haçlı seferinde Hıristiyan askerleri Kudüs'ü ele geçirincede oradaki Müslümanları tamamen katletmişlerdir. Çünkü onlar ne kadar fazla Müslüman katlederlerse o kadar fazla sevap elde edeceklerine ve dolayısıyla da kurtuluşa erip cennete o kadar kolay gireceklerine inandırılmışlardı.¹⁵²

1095-1099 yılları arasında yapılan ve bütün seferlerin en başarılısı sayılan ilk seferde, Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmiş, Suriye ve Filistin'de "Latin Devletleri"ni kurmuşlardı. İkinci sefer 1147-1149 yılları arasında yapılmıştı. En büyük ordunun katıldığı bu sefer, Haçlılar açısından hiçbir netice vermemiştir.¹⁵³ 1169 yılında Selahaddin-i Eyyubi ortaya çıkmış, Hıristiyanları birçok defa yenilgiye uğratarak 1187 yılında Kudüs'ü geri almayı başarmıştır. Üçüncü Haçlı Seferi, Kudüs'ü tekrar Hıristiyan hakimiyeti altına almak için 1189-92 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Haçlı ordusu, iki yıllık bir kuşatmadan sonra, 1191'de Akka'yı ele geçirmiş, fakat hiçbir ilerleme kaydedememiştir. Hıristiyanlar, dar bir sahil şeridi ile yetinmek zorunda kalmışlardır.¹⁵⁴ Dördüncü sefer 1201-1204 yılları arasında gerçekleşmiştir. Haçlılar bu sefer sırasında İstanbul'u yağmalamışlardır. 1217-1221 yılları arasındaki beşinci sefer, Mısır'a karşı yapılmıştır. Haçlılar yenilerek Müslümanlarla anlaşma imzalamak zorunda kalmışlardır. 1228-1229 yıllarına rastlayan altıncı sefer, Alman İmparatoru II. Frederik'in Kudüs'ü kısa bir süreliğine hakimiyeti altına almasıyla sonuçlansa da, bu uzun sürmemiş ve Kudüs tekrar Müslüman idaresine geçmiştir. Yedinci ve sekizinci Haçlı seferleri sırasıyla 1248-1254 ve 1270 yıllarında

---

¹⁵¹ Asaf Hüseyin, **Batının İslamla Kavgası**, çev. Mesut Karaşahan, Pınar Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2006, s.26-27.

¹⁵² Mahmut Aydın, a.g.e., s. 45.

¹⁵³ Kalın, a.g.e., s. 65.

¹⁵⁴ Watt, a.g.e., s. 112.

gerçekleşmiştir. Her iki seferde de Haçlılar büyük yenilgiler almışlardır. Avrupalı Hıristiyanlar artık yorulmuştur. Böylece Haçlı seferleri, bir sembol olarak tarihe geçmiştir.¹⁵⁵

Tamamen dini amaçlarla yola çıkan haçlı ordularının, önlerine gelen yerleri yakıp yıkmaları ve ellerine geçirdikleri Müslüman şehirlerdeki halkı, çoluk çocuk yaşlı-genç demeden katletmeleri, zaten iyi olmayan Müslüman-Hıristiyan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyerek daha da kötüleştirmiştir.

Çünkü söz konusu bu haçlı seferleri sayesinde Batı-Hıristiyan dünyasının Müslümanlara karşı ne denli hoşgörüsüz olduğu somut olarak ortaya çıkmıştır. Batı-Hıristiyanlığının bu olumsuz tutumu, Müslümanların Hıristiyanlara ve dolayısıyla da Hıristiyanlığa karşı olan güvensizliklerini had safhaya ulaştırmıştır. Bu nedenle Müslümanlar haçlı seferlerinden sonra her zaman, hatta günümüzde dahi Batı- Hıristiyan dünyasına karşı daima şüpheli bir tutum takınarak oradan gelecek olumlu yaklaşımları dahi şüpheliyle karşılamalarına sebebiyet vermiştir. Haçlı seferlerinden sonra Batı-Hıristiyan dünyasının kendilerini yok etmek için mücadele ettiğini gören Müslümanlar, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu, fetihlerine hız vererek Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemişlerdir. Bizzat Hıristiyan tarihçiler bu durumu şöyle dile getirmişlerdir:

Haçlı seferleri Doğu-Hıristiyanlığı Müslümanlardan kurtarmak ve Kudüs'ü tekrar ele geçirerek Hıristiyanların hac ibadetlerini kolaylıkla yapmaları için başlatılmıştı. Ancak, Haçlı seferleri sona erdiğinde tüm Doğu- Hıristiyanlığı Müslümanların idaresi altına girmişti. Papa II. Urban, Clermont'ta büyük vaazını yaptığında Türkler Boğazı (İstanbul'u) tehdit etmekle idi. Papa II. Pius son haçlı seferi için vaazda bulunduğu anda ise, Türkler Tuna'yı geçmekteydiler.¹⁵⁶

5. Misyonerlik Faaliyetleri, Oryantalizm ve Sömürgeciliğin Hıristiyan Müslüman İlişkilerine Etkileri

İslam'ın gelişine kadar, dünyada Hıristiyanlık rakipsiz evrensel dini ve siyasi bir güçtü. Hıristiyanlığı benimseyen Roma İmparatorluğu'nun parçalanarak yeni imparatorluklar doğmasına rağmen; her bir imparatorluğun meşruiyet ve güç kaynağı

---

¹⁵⁵ Kalın, a.g.e., s. 65-66.

¹⁵⁶ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 47.

yine Hıristiyanlıktı. Yani bugünkü moda deyimle İslam'ın yayılışına kadar Hıristiyanlık küresel güçtü. Yahudilikten sonra semavi-evrensel bir din iddiasıyla örgütlü bir kilise ve rahiplik sistemi ile kendisini kurumsallaştırmıştı.¹⁵⁷

VII. yüzyıldan 1571 İnebahtı savaşına kadar İslam; ister Arap, ister Kuzey Afrikalı ve isterse Osmanlı şeklinde görünsün, Hıristiyan Avrupa'ya karşı devamlı bir tehlike unsuru olmuştur.¹⁵⁸

İslamiyet'in hızlı yayılışı karşısında Hıristiyan dünyası Avrupa kıtasının içine kapanmak zorunda kaldı ve Akdeniz havzasıyla irtibatını, Müslümanlarla iş birliğine dayalı olarak yürütebildi. Bu durumdan büyük rahatsızlık duyan papalık, Avrupa'daki iktidarları devamlı tahrik ederek bir taraftan İber yarımadasındaki Endülüs'ü Müslüman hakimiyetinden kurtarmaya gayret etmekte, diğer taraftan Kudüs'ün de içinde bulunduğu Ortadoğu, Mısır, Kuzey Afrika ve Anadolu'daki İslami idareleri ortadan kaldırmak için her yolu denemekteydi.¹⁵⁹

Dini saltanat ve sömürge hayallerinin önüne dikilen bu Müslüman engelini aşmak için Hıristiyan din adamları, İslam'ın Peygamberini sahte, Kur'an'ı da onun tarafından yazılmış kitap; İslam'ı şiddet yanlısı, kadın düşkün, maneviyattan uzak bir din şeklinde karalamaya çalıştılar. İslam aleyhindeki bu karalamaların etkisiyle ve Hıristiyan din adamlarının yönlendirmesiyle Haçlılar ortaya çıktı ve Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu'nun karşılaşmaları, Filistin, Mısır ve Anadolu'daki savaş alanlarında gerçekleşti.

Batılı Hıristiyanların Kudüs'ü ve öteki kutsal yerleri Müslümanların elinden alma bahanesi ile düzenledikleri Haçlı savaşları, 1095-1270 yılları arasındaki sekiz ana sefer ile sınırlı kalmayıp, 1291'den sonra düzenlenen bir dizi küçük seferle devam etti.¹⁶⁰

Görünüşe göre dini, gerçekte ise birer sömürgecilik savaşı olan haçlı seferleri, haçlı ordularının yenilgiyle sona erince Hıristiyan Batılılar, İslam ülkelerini yeniden işgal etme ümitlerini hiçbir zaman kaybetmediler. Emellerini gerçekleştirebilmek için her devirde

---

¹⁵⁷ İbrahim Berk, "Sömürgeciliğin Üçlü Sacayağı: Misyonerlik, Oryantalizm ve Reformizm", **II. Din Şûrası Tebliğ Ve Müzakereleri (23 - 27 Kasım 1998)**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2003, s. 311.

¹⁵⁸ Bayram Ali Çetinkaya, "Misyonerlerin Epistemolojik Kaynağı Olarak Oryantalizm", **İslâmî Araştırmalar**, 20(4), 2007, s. 404.

¹⁵⁹ Ahmet Kavas, "Sömürgecilik", **DİA**, İstanbul, 2009, XXXVII, 394-395.

¹⁶⁰ Berk, a.g.m., s. 311.

farklı yöntemler kullandılar. Nitekim Hıristiyanlığı yaymaya yönelik misyonerlik faaliyetleri ve düşman olarak tanımladıkları Müslümanların güçlerinin nereden kaynaklandığını anlamak amacıyla geliştirdikleri Oryantalizm; Batının yüzyıllardır kurduğu hayallerini gerçekleştirme yollarından iki tanesidir. Arkasında Kilisenin olduğu misyonerlik faaliyetleri ve oryantalizmin, sömürgecilikle çok yakın ilişkileri söz konusudur.¹⁶¹

a. Misyonerlik Faaliyetleri

Misyonerlik, evrensel dinler ve özellikle Hıristiyanlık bağlamında dinin yayılması amacıyla yapılan sistematik faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.

İslam geleneğinde dinin insanlara duyurulması ve tanıtılmasına “tebliğ” ve “davet”, bu faaliyeti üstlenen kişiye “tebliğci” denilmektedir. Ancak Hıristiyanlık’taki misyon ve misyonerlikle İslam’daki tebliğ ve davet anlayışı arasında derin farklılıklar bulunmaktadır. İslami tebliğ ve davette yalnızca doğruların insanlara duyurulması hedeflenirken,¹⁶² misyonerlikte amaç, insanların vaftiz edilip Hıristiyanlaştırılmasıdır.¹⁶³ Dolayısıyla misyonerlik, sadece Hıristiyan inancının ifade edilip duyurulmasını amaçlayan sıradan bir tebliğ olayı değil, “ne yapıp edip insanların Hıristiyanlığa kazandırılması” faaliyetidir.¹⁶⁴

Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinin ilk örneklerine VIII. yüzyıldan itibaren rastlanır. Endülüs’te, kocası Vali Abdülaziz b. Musa b. Nusayr’ı (713-716) Hıristiyanlaştırmaya çalışan Egilon (Ümmü Asım), Müslümanlara yönelik çalışma yapan ilk Batılı Hıristiyan misyoner sayılır.

“Fransa keşişi” olarak da adlandırılan Clunylı Abbot Hugh ise, bir diğer ilk dönem misyoneridir. XI. yüzyılda Papa VII. Gregory’nin Kuzey Afrika Müslümanlarına yönelik gizli bir misyonerlik çalışması yürüttüğü de bilinmektedir. Haçlı seferleri sırasında misyonerlik faaliyetlerindeki artış dikkati çekmektedir.¹⁶⁵

---

¹⁶¹ Mustafa Es-Sibâ’î, **Oryantalizm ve Oryantalistler - Yararları, Zararları-**, çev. Mücteba Uğur, Beyan Yayınları, İstanbul 1993, s. 39-40.

¹⁶² Bkz. Maide 5/67, Nahl 16/125.

¹⁶³ Bkz. Matta, 28/19-20.

¹⁶⁴ Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, **DİA**, XXX, İstanbul, 2005, 193.

¹⁶⁵ Gündüz, “Misyonerlik”, **DİA**, XXX, 196.

Bu dönemde bir Hıristiyan mistik olan Aziz Francis Assisi(1182-1226), Hıristiyanları Müslümanlarla savaşmak yerine onların yaşadığı bölgelere göç ederek onlarla beraber yaşamaya ve bu şekilde de onlara İsa Mesih'i ve Hıristiyan inancını anlatmaya çağırmıştı. Ancak bu dönemde Hıristiyan Batı son derece güçsüz ve Müslüman Doğu da son derece güçlü olduğundan onun bu çağrısı özellikle Hıristiyanlar arasında pek fazla etkili olmamıştı.¹⁶⁶

Aslında XIII. yüzyılda Ortaçağ Batısı, Haçlı seferine hiç gerek olmadığını düşünenlerle daha fazla sayıda ve daha güçlü Haçlı seferleri düzenleme gereğine inananlar şeklinde iki kampa bölünmüştü. Her türlü mücadelede amaç, İslam'ın inanç ilkelerini çürütmektir. Bu sebeple İslam'ı daha derinden tanımak, bunun için de dil bilmek gerekiyordu. Roger Bacon, Raymond Lull gibi kilise mensuplarının 1250'lerden beri sınırlı fakat ısrarlı bir biçimde talep ettikleri dil okulları, 1312'de Viyana Konsili'nde karara bağlandı. Paris, Oxford, Bologna, Avignon, Roman Curia ve Salamanca' da Arapça, Grekçe, İbranice ve Süryanice kürsülerinin kurulması kararlaştırıldı. Fakat bu kararın hayata geçirilmesi için uzunca bir süre beklenmesi gerekecekti.¹⁶⁷

Ayrıca Lull, İslam'a karşı Hıristiyan öğretilerini savunan eserlerin yazılmasını ve Müslümanlar arasında misyonerlik faaliyetlerini yürütecek cesur ve inançlı kişilerin yetiştirilmesini de öneriyordu. Şüphesiz bu tarihte yapılan misyon çalışmaları sadece Ortadoğu ile sınırlı kalmadı; pek çok misyonerin İran, Hindistan ve Asya içlerine gittiği bilinmektedir. Hıristiyanların Ortaçağ'da İslam ülkelerine yönelik faaliyetlerinde iki temel özellik dikkati çekmekteydi. Öncelikle Müslümanların her yönden güçlü olduğu bu dönemde Hıristiyanlar, Müslümanları Hıristiyanlaştırmaya yönelik çabalardan çok, İslam'a karşı kendi cemaatlerini bir arada tutabilmek ve Müslümanların otoritesi altında yaşayan farklı Hıristiyan gruplarını kendi kiliselerine çekmek yönünde faaliyetler yürüttüler. Bir diğer faaliyet olarak da, çeşitli İslam ülkelerine seyahatler yapan belirli Hıristiyan tarikatlarına mensup keşişler ve seyyahlar, İslam'a karşı mücadele edebilmek amacıyla İslam'ı ve kendilerine göre İslam dininin eleştirilebilecek zayıf yönlerini öğrenmeye çalıştılar. Mesela Ortaçağ'da İslam ülkelerine seyahatler yapan Felix Fabri ve Piloti gibi Hıristiyan seyyahlar, bu çerçevede faaliyet göstermişlerdir. Bunlardan Piloti,

---

¹⁶⁶ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 60.

¹⁶⁷ Yücel Bulut, "Oryantalizm", **DİA**, XXXIII, İstanbul, 2007, 429.

Müslümanların Hıristiyanlaştırıldıkları takdirde çok iyi Hıristiyan olacaklarını, zira onların adalet ve ihsana büyük önem verdiklerini vurgulamıştır.¹⁶⁸

Haçlı seferlerinde, baş aktör olarak, Kudüs kapılarına dayanan din adamları, hem yaşadıkları hezimetten ders aldıklarından, hem de Rönesans ve Reformasyon sürecinde ülke içinde kaybettikleri etkin rollerini başka coğrafyalarda kazanmak için ve dinlerini yayma inancıyla, bu defa misyoner olarak kıtalara ve İslam'ın henüz yeni girdiği coğrafyalara açıldılar.¹⁶⁹

1453'te, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesini Hıristiyan Batı asla unutmamıştı. Misyonerler, bütün Anadolu'yu Hıristiyanlığa kazandırmaya azmetmişlerdi.

Din değiştirme noktasında başarılı olamaları bile, Hıristiyan misyonerlerinin bu girişimi gerçekleştirdikleri ve halkın duyarlılığını yok ettikleri bir gerçektir.¹⁷⁰

Nitekim misyonerler, Hıristiyanlığı yayma amacı ile gittikleri ülkelerin kültürel dirençlerini yok ediyor, insanların gönül ve fikir dünyalarını teslim alıyorlardı. Yerli işbirlikçiler de, uygarlaşma hayali ile sömürgecilere teslim olup kucak açıyorlardı.¹⁷¹

XV. yüzyılın sonlarına doğru Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfiyle başlayan ve Vasco dö Gama'nın Ümit Burnundan Hint denizine geçerek dünyayı dolaşması sonucu ortaya çıkan yeni süreçte Batılı gemiciler ve ticaret adamları artık Müslümanların topraklarından geçmek zorunda kalmadan rahat bir şekilde Asya ülkelerine gitmeye başlamışlardı. Bu şekilde Hıristiyan gezginler ve ticaret adamları, Müslümanların topraklarına ve limanlarına uğramaksızın okyanusları aşarak seyahat ve ticaret yapmaya başlayınca Batı ve Doğu arasındaki güç dengesi de yavaş yavaş tersine dönmeye başlamıştır.

Hatta Batı Hıristiyanlığını çepeçevre kuşatmış olan Müslümanlar, kendilerini gittikçe Batı Hıristiyanlığının kuşatmakta olduğunu hissediyorlardı. İşte söz konusu bu güç değişimiyle beraber, Müslümanlara yönelik Hıristiyan misyonerliği de hızlanmıştır.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Gündüz, "Misyonerlik", **DİA**, XXX, 196.

¹⁶⁹ Berk, a.g.m., s. 312.

¹⁷⁰ Hüseyin, a.g.e., s. 69-70.

¹⁷¹ Berk, a.g.m., s. 312.

¹⁷² Mahmut Aydın, a.g.e., s. 60.

İslam ülkelerine yönelik yoğun misyonerlik faaliyetleri aynı zamanda Batılı milletlerin sömürge faaliyetleriyle paralellik arz ediyordu. XVI. yüzyıldan itibaren başta Cizvitler olmak üzere Katolik kilisesi bünyesindeki Hıristiyan gruplara bağlı misyonerlerin Afrika ülkeleri, Hindistan, Uzakdoğu ve Ortadoğu'da yoğun bir çalışma yürüttükleri görülür. Özellikle İspanyol- Portekiz yayılcılığına bağlı olarak üçüncü dünya diye bilinen bölgelerde misyon faaliyetleri yoğunlaşmış, Güney ve Güneydoğu Asya ile Afrika'nın çeşitli bölgelerinde yapılan faaliyetlere zamanla Hindistan, Çin ve Japonya'daki etkinlikler eklenmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli Protestan kiliselerine bağlı misyonerler de İslam ülkelerinde faaliyetlere katılmışlardır.

İslam ülkelerinde ve üçüncü dünyadaki bu faaliyetlerde misyoner teşkilatları ve bunlara bağlı misyonerler bu yörelerde kurulu sömürge yönetimleriyle yakın ilişki içerisinde olmuşlar ve karşılıklı çıkar gözetmişlerdir. Sömürge yönetimleri misyonerler vasıtasıyla yöredeki idarelerini pekiştirmeyi ve yerli halkın inanç ve geleneklerinde kendi çıkarlarına bir asimilasyon gerçekleştirmeyi hedeflerken, misyonerler de sömürgeci güçlerin sağladığı ekonomik, askeri ve siyasal destekle yörede daha rahat faaliyet göstermişlerdir. Bu karşılıklı ilişkide bazılarının ifadesiyle misyonerler adeta emperyalizmin aktif ajanları olarak çalışmışlardır. Sömürgeci güçlerle misyonerlerin yardımlaşması köle ticareti gibi konularda da görülmektedir. Nitekim, "Morovian Kardeşliği" gibi bazı misyoner teşkilatları, Afrika köle ticaretine karşı çıkmamaları için köle tüccarlarının daha fazla desteğini sağlamışlardır.¹⁷³

Coğrafi keşiflerle başlayan Doğu ve Batı arasındaki güç dengesi değişiminin özellikle 1789 Fransız ihtilali ile başlayan ve I. Dünya savaşına kadar süren dönemde Batı lehine zirve noktaya çıkmasıyla Müslümanlara yönelik misyonerlik çalışmaları da hat safhaya ulaşmıştır. Çünkü söz konusu bu dönemde Müslüman ülkeleri tek tek Batılı devletlerin sömürgesi altına sokan sömürgecilikle birleşen Hıristiyan misyonerliği, Müslüman ülkelerde özellikle okullar açmak suretiyle Müslümanların çocuklarını kendi eğitim sistemlerine göre yetiştirmeye başlamışlardır.

Söz konusu bu misyonerlik okullarını kuran misyonerlik teşkilatlarının öncelikli hedefi, bu okullarda okuyan Müslüman öğrencileri Hıristiyan yapmak değil, onları

---

¹⁷³ Gündüz, "Misyonerlik", *DİA*, XXX, 196-197.

mümkün olduğu kadar kendi dinsel inançlarından ve kültürlerinden soğutarak gelecekte onları mensubu oldukları ülkelerin önemli kurumlarının başına getirerek kendi çıkarlarının korunmasını sağlamaktı. Böylece dolaylı olarak Müslüman ülkeleri Batılı Hıristiyan devletlerin sömürüsü altında tutmaya devam etmek istiyorlardı.¹⁷⁴

b. Oryantalizm

Oryantalizm din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyet olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁵

Oryantalistler, daha çok aralarında Müslüman halkın çoğunluğu oluşturduğu bazı Asya ve Afrika ülkelerinin din, inanç, kültür ve folklor gibi bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden ayıran, daha da önemlisi halkın yaşayışına, manevi hayatına ve düşüncelerine tesir eden faktörler üzerinde çalışırlar.¹⁷⁶

Oryantalizmi masum bir akademik disiplin olarak kabul edenler yanında, Hıristiyan misyonerliği ve sömürgecilikle iş birliği içerisinde değerlendiren görüşler de bulunmaktadır.¹⁷⁷

Başka bir ifadeyle, bir kısım araştırmacı düşünür, oryantalistleri tamamen “sömürgeciliğin keşif kolu” olarak değerlendirirken; bunun karşısında olanlar ise oryantalizmin, bilimsel bir araştırma çabasından ibaret olduğunu savunmaktadırlar. Ancak şurası bir gerçektir ki, oryantalizm ve onun temsilcileri olan oryantalistler, misyonerlere ve kilise mensuplarına önemli bilgi ve malzemenin sağlanmasında önemli ölçüde katkıda bulunmuşlar; onların hareket ve eylemlerinin verimli ve misyonlarına uygun hale dönüşmesinde her türlü enstrümanın kullanılmasına fırsat ve zemin hazırlamışlardır.¹⁷⁸

Aynı şekilde sömürgecilik, kendi maksatlarına hizmet ettirmek, hedeflerini gerçekleştirip, Müslüman ülkelerde hakimiyetini sağlamlaştırmak için bir grup oryantalisti

---

¹⁷⁴ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 61.

¹⁷⁵ Bulut, “Oryantalizm”, *DİA*, XXXIII, 428.

¹⁷⁶ Es-Sibâ’î, a.g.e., s. 12.

¹⁷⁷ Bulut, “Oryantalizm”, *DİA*, XXXIII, 428.

¹⁷⁸ Çetinkaya, a.g.m., s. 399.

kullanmayı başarmıştır.¹⁷⁹ Bu da oryantalist çalışmalarla sömürgeci ülkelerin emperyalist çıkarları arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır.¹⁸⁰

Bazı araştırmacılar, Hıristiyan Batı'da, oryantalizmin resmen ortaya çıkışını, 1312 yılında toplanan Viyana Konsili'nin, çeşitli Batı üniversitelerinde birkaç Arap Dili kürsüsünün kurulmasına dair karar çıkarmasıyla başlatıldığına işaret ediyorlarsa da, oryantalizmin başlangıcı için kesin bir tarih belirlemek güçtür. Söz konusu tarih ancak "Kilise Oryantalizmi"nin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Halbuki bu tarihten önce gayr-i resmi bir oryantalizmin bulunduğu da bir gerçektir.¹⁸¹

Oryantalizmin oluşumunda Kitab-ı Mukaddes incelemelerinin, Batılıların düşman olarak tanımladıkları Müslümanların güçlerinin nereden kaynaklandığını anlamak amacıyla İslam'ın temel kaynaklarını tercüme faaliyetlerinin, her iki konuyla da yakından ilişkili olarak gelişen filoloji çalışmalarının, yeni rakip (Müslümanlar) karşısında kendi birliklerini korumak için Müslümanlar hakkında oluşturulan karalama kampanyalarının ve negatif imajların, Hıristiyanlığı yaymaya yönelik misyonerlik faaliyetlerinin ve Avrupa'nın sömürgeci arzularının kuşkusuz çok önemli etkileri bulunmaktadır.¹⁸²

Batılıları oryantalizm çalışmalarına iten sebep, her şeyden önce dinidir. Nitekim oryantalizm ilk defa rahipler eliyle başlamış ve günümüze kadar da aynı şekilde rahipler eliyle devam ettirilmiştir. Özellikle Hıristiyan ruhbanların önem verdikleri tek konu İslamiyet'i tenkit ederek iyi taraflarını kötölemek, gerçeklerini tahrif etmektir. Böyle yapmalarının sebebi, her şeyden önce, dini liderlerine son derece bağlı olan Hıristiyan halka İslamiyet'in hak din olmadığını göstermek; Müslümanların ise kaba, cahil, kan dökmekten hoşlanan kimseler olduklarını, dinlerinin bedeni zevkleri telkin ve tavsiye etmekten, buna karşılık ruhu yüceltecek ahlaki hasletlerden uzaklaştırmaktan başka bir şey hedeflemediğini ortaya koymaktır. Hıristiyan din adamları, bunu yapmak zorundaydılar; çünkü Doğu çalışmalarının başladığı sıralarda Batılıların gözünde İslam, Hıristiyanlığın tek rakibi durumundaydı. Hıristiyanları İslam'dan uzak tutmak için, İslam'a hücumlarını artırmayı tek yol olarak görüyorlardı.

---

¹⁷⁹ Mahmud Hamdi Zakzuk, **Oryantalizm Veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı**, çev. Abdülaziz Hatip, Işık Yayınları, İzmir, 1993, s. 34.

¹⁸⁰ Bulut, "Oryantalizm", **DİA**, XXXIII, 436.

¹⁸¹ Zakzuk, a.g.e. s. 8.

¹⁸² Bulut, "Oryantalizm", **DİA**, XXXIII, 436.

Öte yandan Batılı Hıristiyan din adamları ilk İslam fetihlerinin, bunların ardından haçlı seferlerinin, daha sonra da Avrupa'daki Osmanlı fetihlerinin geride bıraktığı şiddetli bir İslam korkusunu ve Hıristiyan halkın Müslümanlara karşı nefretini gayet iyi biliyorlardı. Bu psikolojik ortamı çok iyi değerlendirdiler ve İslami konularda araştırma faaliyetlerine hız verdiler.

Her şeyden önce birer din adamı olan rahipler, İslam araştırmalarında misyonerlik hedeflerini de unutmadılar. İslam inancına fesat karıştırmak, İslam ilimlerine, kültür ve medeniyetine, İslami edebiyata, kısacası Müslümanların manevi miraslarına şüphe sokabilmek için İslam'a ait bütün değerleri kendi kültürleriyle yetişmiş Müslümanların gözünde küçük göstermeye başladılar.¹⁸³

Kendilerince Müslümanları Hıristiyanlaştırma çabalarının başarıyla sonuçlanması buna bağlıydı. Daha sonra uygulama alanına konulan bu kanaat, oryantlizmin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. O dönemlerde oryantlizmi misyonerlikten veya genel anlamıyla dini faktörden ayırt etmek kolay değildi. Çünkü oryantlizmin doğuşunda dini faktör ilk sırada yer alıyordu.¹⁸⁴

XIX. yüzyıl Batı dünyasının endüstri devrimini gerçekleştirdiği, siyasal ve ekonomik kurumlarını her yönüyle oturttuğu, sömürgeci yayılımını ve egemenliğini dünyanın geri kalan toplumları üzerinde kesinleştirdiği bir dönemdir. Batı, bu dönemde elde ettiği askeri ve ekonomik gücü, kültürel bir güce dönüştürmeyi amaçladı. Çıkarlarına uygun olarak ve yapay biçimde coğrafyayı yeniden şekillendirip dünya haritasını yeniden çizdi. Bütün bu kurgularını da elinde bulundurduğu askeri, siyasi ve ekonomik güç aracılığıyla dünyanın diğer toplumlarına kabul ettirdi.

Dünyayı sömürgeleştirme projesinde başarıya ulaşan Avrupa'nın eş zamanlı olarak egemenliği altında bulundurduğu toplumların dillerini, kültürlerini, geleneklerini, toplumsal yapılarını, inançlarını daha akademik bir düzlemde ve daha sistemli biçimde inceleyecek bir disiplin olarak akademik oryantlizmi oluşturması ve sürekliliğini sağlaması ancak bu yüzyılda gerçekleşebilmiştir.¹⁸⁵

---

¹⁸³ Es-Sibâ'î, a.g.e., s. 39.

¹⁸⁴ Zakzuk, a.g.e., s. 17.

¹⁸⁵ Bulut, "Oryantalizm", **DİA**, XXXIII, 436.

Oryantalizm, XIX. yüzyılın sonlarında bile, ilk defa kendisine kaynaklık yapan dinin; yani Hıristiyanlığın güdümünden çok az kurtulabilmiştir.

Oryantalizmin dini hedefi, başlangıcından beri birbiriyle paralel olarak faaliyet gösteren üç ayrı temayül halinde seyrediyordu. Bu temayüller:

1- İslamiyetle mücadele etmek, ondaki zaaf noktalarını araştırıp ortaya çıkarmak, bu dinin Hıristiyanlık ve Yahudilik'ten alındığını iddia etmek, böylece onu kıymetten düşürmek ve Peygamber'inin değerini azaltmak vs.

2- İslamiyet'in hakikatlerini kendi dindaşlarından gizlemek, onda olduğu iddia edilen kusur ve eksiklikleri gözler önüne sermek suretiyle Hıristiyanları ondan korumak ve bu dine teslim olmanın tehlikelerinden onları sakındırmak.

3- Misyonerlik; yani Müslümanları Hıristiyanlaştırmak.¹⁸⁶

Oryantalizm kültüründen misyonerlik gibi sömürgecilik de çok yararlanmıştır. Diğer taraftan Batının Doğu üzerindeki hakimiyeti, oryantalizmin durumunu güçlendirmiş, böylece oryantalizm, Avrupa'nın Doğudaki yayılcılığıyla doğru orantılı olarak, müessese ve muhteva bakımından büyük ilerlemeler kaydetmiştir

XIX. yüzyılda Batılı sömürgeciler, İslam dünyasının geniş bir bölümünü işgal etmişlerdir. 1857'de İngilizler Hindistanı hakimiyetleri altına alırken; Fransızlar da, 1830'dan beri işgal etmeye başladıkları Cezayir'i bütünüyle ele geçirmişlerdir. Hollanda ise daha önce, XVII. yüzyıl başlarında Hollanda-Hind Şirketi yoluyla, Doğu Hind adalarını (Endonezya) işgal etmişti. 1881 yılından sonra, Mısır ve Tunus da işgal edilmişti. Sömürgeciler, İslam dünyasını parça parça bölerek kendi hakimiyetleri altına almaya başlamışlardı. I. Dünya savaşından sonra, hemen hemen İslam Dünyasının tamamı, Batı sömürgesinin nüfuzuna boyun eğmiş oldu.

Sömürgeci güçler İslam ülkelerini işgal edebilmek ve daha sonra hakimiyetlerini sürdürebilmek için bazı oryantalistlerden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Böylece oryantalizmle sömürgecilik arasında resmî ve sağlam bir bağ oluşmuştur.

---

¹⁸⁶ Zakzuk, a.g.e. s. 64.

İlimlerinin, Müslümanların ezilip sömürülmesine, İslamiyet'in şan ve değerinin zayıflatılmasına vasıta yapılmasına razı olan birçok oryantalist, bu cereyana kendisini kaptırmıştır. Bu durum, insafı oryantalistler için bir utanç sebebi olmuştur.

Bu konuda çağdaş Alman oryantalist Stephan Wild, şunları söylemiştir:

“...Bundan daha çirkini, kendilerine oryantalist adını veren bir grup, İslamiyet ve İslam Tarihi hakkındaki bilgilerini, İslam'ın ve Müslümanların zayıflatılması yolunda kullandılar. Bu, misyonlarına samimiyetle bağlı oryantalistlerin samimiyetle itiraf etmeleri gereken acı bir gerçektir”.¹⁸⁷

Sömürgecilik görünüşte dini, gerçekte ise emperyalist savaşlar olan Haçlı Seferlerinin bir uzantısı sayılır. Arap ve İslam ülkelerini yeniden istila etmek, Haçlı Seferleri'nin mağlubiyetinden beri, Avrupalıların bir emel ve ideali olmuştur. Oryantalistler bu gayeyle, söz konusu bu ülkeleri, inanç, adet, ahlak ve zenginlikler gibi bütün özellikleriyle incelemeye yönelmişlerdir. Böylece onlardaki kuvvet noktalarını tanıyıp, bunları zayıflatmayı; zayıf yönlerini de tespit edip yararlanmayı amaçlamışlardır.¹⁸⁸

İşte, Müslümanların ülkelerini askeri ve siyasi istiladan sonra sömürgecilikle yardımlaşan oryantalizm, onların bünyelerindeki manevi ve hissi mukavemeti zayıflatmaya, onları inanç ve kültürleri hakkında şüpheyeye düşürmeye yönelmiştir. Böylece, sömürgeciliğe, Müslümanları tamamen Batı kültür ve medeniyetine boyun eğdirme imkanını vermeyi amaçlamıştır.¹⁸⁹

Bu noktada oryantalizm, İslam'ın yorumlanmasına yönelik yeni bir disiplin yaratmak için tasarlanmış bir sömürgeci stratejisi olarak kullanıldı. Amaç bu türden yorumlamalar sayesinde, bir kısım Müslümanların kafalarında şüpheler oluşturmak ve Müslümanların birbirine düşmesine, bölünmesine zemin hazırlamaktı. Bu bölünmeler, sadece İslam'a olan bağlılığı zayıflatmayacak, aynı zamanda, sömürgecilerin İslam ülkelerini daha kolay hakimiyetleri altına almalarına yol açacaktı.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ Zakzuk, a.g.e., s. 33-34.

¹⁸⁸ a.e, s.37.

¹⁸⁹ Aynı eser, s. 38.

¹⁹⁰ Hüseyin, a.g.e. s. 66.

Sömürgeciliğin oryantalist çalışmalardaki belirleyiciliğini ya da oryantalist çalışmaların Avrupalı ulusların sömürgecilik faaliyetlerinde ifa ettiği hizmetleri görmek için birkaç tarihi olaya bakmak yeterlidir.¹⁹¹

Sözgelimi, 1798 yılında Mısır'ı işgal etmek üzere sefere çıkan Napolyon'un, Mısır Enstitüsü görevlisi çok sayıda oryantalisti yanında götürmesi, en dikkat çekici örneklerden biridir. Napolyon bunu, İslam dünyasını kontrol altına almak amacıyla bu uzmanlardan faydalanmak için yapmıştı.¹⁹² Bu olay oryantalist çalışmalarla sömürgecilik faaliyetlerinin birlikteliğini simgelemektedir.¹⁹³

Hollanda sömürge idaresine uzun yıllar danışmanlık yapmış olan, kılık değiştirerek Abdülgaffar ismiyle Mekke'de ikamet edip Müslüman toplumunu gözlemleyen ünlü oryantalist C. Snouck Hurgronje (1857–1936) de bir başka örnektir. Hollanda sömürgelerinin nasıl daha iyi idare edilebileceğine ilişkin siyasetler geliştiren Hurgronje, İslam'ın yaşayan ve değişen bir gerçeklik olduğu sonucuna varmıştı. Ona göre zaman ve mekan değiştikçe Müslümanların İslam anlayışları da değiştiğinden Hollanda, sömürgelerindeki siyasetlerini bu gerçek ışığında yeniden düzenlemeliydi.

Oryantalist Louis Massignon(1883-1962), kültürler arası diyalog konusunun önde gelen temsilcilerinden biriydi. “Arap dostu” olarak tanınan ve temel eserlerini iki savaş arası dönemde yayımlayan Massignon, Fransa'nın Filistin ve Suriye yüksek komiser yardımcısı olarak inançlarını, yeteneklerini ve bilgilerini Fransız sömürge politikasının hizmetine sunmuştu. Bu yönüyle o, şahsında oryantalizm ile sömürgecilik arasındaki ilişkinin somutlaştığı ilgi çekici bir örnektir. Fransa'yı “Doğu'nun tartışılmaz öğretmeni” olarak gören Massignon, bu çabada güç kullanmanın yetersiz kaldığı noktalarda Fransız hükümeti tarafından “tutmak istemediği sözlerin güvencesi” olarak kullanılan bir figür olmuştu.¹⁹⁴

Bugün oryantalizm, birçok yönüyle meşruiyeti tartışılan bir disiplin haline gelmiştir. Araç, yöntem ve söylem düzeyinde değişiklikler geçirmiş olan oryantalizm, hala sıkı bir ilişki ağı içerisinde güçlü ve sistemli bir şekilde varlığını sürdürmektedir. 11 Eylül

---

¹⁹¹ Bulut, “Oryantalizm”, *DİA*, XXXIII, 436.

¹⁹² Karen Armstrong, *Hız. Muhammed*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayınları, İstanbul, 2006, s. 48.

¹⁹³ Bulut, “Oryantalizm”, *DİA*, XXXIII, 431.

¹⁹⁴ Bulut, “Oryantalizm”, *DİA*, XXXIII, 433.

olayları sonrasında özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde dillendirilen oryantalist çalışmalar yapan kurumların yetersizliğine ilişkin resmi eleştiriler aynı zamanda bu çalışmaların Batı dünyası için taşıdığı hayati önemi göstermekte, oryantalizmin genel yaklaşımları, araştırma araçları ve yöntemleri gibi konularda kendisini yenilemesi gerektiğine yönelik bir uyarı ve teşvik özelliği taşımaktadır.

Günümüzde çeşitli oryantalist dernekler ve kongreler çağın ruhuna uygun biçimde isimlerini değiştirmiş de olsalar, faaliyetlerini aynı hızla, fakat daha fazla uzmanlaşmış olarak sürdürmekte ve bu alandaki çalışmalarıyla tanınan pek çok enstitü Avrupa ve Amerikan üniversitelerinde varlığını korumaktadır. Emperyalizmin hala bütün dünyada olduğu gibi Doğu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle de Ortadoğu'da menfaatlerinin devamı için çalışması, bu münasebetle bölgenin devlet ve toplumları hakkında yapılacak araştırmaları ve araştırmacıları desteklemesi, oryantalizm açısından şartlara ve zamanın ihtiyaçlarına uyum sağlayan yenileyici ve diriltici bir işlev görmektedir.¹⁹⁵

Oryantalistlerin çok az bir kısmı ise, oryantalizmi sırf doğu milletlerinin dillerini, dinlerini, kültür ve medeniyetlerini öğrenmek istediği için, yani ilmi sebeplerle benimsemiştir. Böyleleri İslam'ı ve İslam'ın manevi mirasını anlamakta diğerlerine nispetle daha az hata yapmışlardır. Zira bunların İslamiyet'e iftira etmek, İslami değer ölçülerini kasten çarpıtmak, bunları yerine göre tahrif etmek gibi bir düşünceleri yoktur. Bu yüzden araştırmaları gerçeğe ve objektif ilmi metotlara, oryantalistlerin büyük çoğunluğunun araştırmalarından daha yakındır. Dahası, böyleleri arasında İslamiyet'i kabul ederek Müslüman olanları bile vardır.

Ancak, üzülererek ifade etmek gerekir ki, art düşünceden uzak bu tür oryantalistlerin araştırmaları, hem Batılı din adamları ve politikacılar arasında, hem de ilim çevrelerinde tutulmamıştır.¹⁹⁶

c. Sömürgecilik

“Bir devletin kendi sınırları dışında kalan genelde deniz aşırı toprakları askeri müdahale başta olmak üzere çeşitli yollarla ele geçirmesi ve orada hakimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayarak bunların her

---

¹⁹⁵ Bulut, “Oryantalizm”, *DİA*, XXXIII, 436.

¹⁹⁶ Es-Sibâ'î, a.g.e., s. 42.

türlü imkanlarını kendi menfaati için yağmalaması” şeklinde tarif edilebilen sömürgecilik; Antikçağ’dan modern zamanlara kadar gelen bir süreç içinde farklı şekillerde uygulanmış ve uluslararası ilişkilerin en kapsamlı anlaşmazlık ve çatışma konularından biri haline dönüşerek insanlık tarihini utanç verici sayfalarla doldurmuştur.

Tarzını ve görüntüsünü değiştirmiş olmakla birlikte günümüzde de devam eden sömürgeciliğin bütün yönleriyle sistemli bir şekilde uygulanması XVI. yüzyılın başlarına rastlamaktadır.¹⁹⁷

Sömürge dönemlerinde değişik kiliselere bağlı misyonerlik teşkilatları, dünyanın her tarafında faaliyette bulunmaya başlamışlardır. Ait oldukları ülkelerdeki devlet hakimiyetini tanıyan kiliseler, bu milletlerin hakimiyetinin yayılmasını ya da kolonilerde ve sömürge bölgelerinde devlet gücünün etki alanının genişlemesini, Hıristiyan hegemonyasının ve gücünün genişlemesi olarak değerlendirmişlerdir.¹⁹⁸

Sömürgecilerin de en önemli faaliyetlerinden biri, misyonerlerin desteğiyle Hıristiyanlığı sömürülen ülkelerin yerlilerine kabul ettirmeleridir. Bu anlamda en büyük desteği başta Katolik ve Protestan kiliseleri verirken, Anglikan kiliseleri ve diğerlerinin de bu konuya büyük katkıları olmuştur. Böylece Latin Amerika, Güney Asya ve Afrika’da misyonerler vasıtasıyla geniş kampanyalar yürütülerek Hıristiyanlık büyük bir hızla yayılmıştır. Cizvitler Çin, Hindistan ve Japonya’da hep ön planda olurken; Protestan papazları özellikle Madagaskar, Çin ve Havai’de etkili olmuşlardır. Hz. İsa’nın mesajını yayma bahanesiyle oralara giderken devletleri de onları ordularıyla tehlikelere karşı korumuştur. Amerika’da XVI. yüzyıl öncesinde hiç Hıristiyan nüfus yokken, bugün kıtada yaşayanların tamamına yakını Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Yine 1900’lerin başında Afrika kıtasında toplam 10 milyon civarında tahmin edilen Hıristiyanların sayısı bugün 1 milyarı aşmakta olan nüfus içinde 350 milyon civarındadır. Asya’daki misyonerlik faaliyetleri neticesinde Hıristiyan olanların sayısı 300 milyondan fazladır.¹⁹⁹

Haçlı seferleriyle askeri ve siyasi yönlerden istediklerini elde edemeyen Batılılar, İslamiyet’ten başka yollardan intikam almak fikrinden bir an olsun vazgeçmemişlerdir. Bunun için de ilk denedikleri yol, onu araştırmak ve tenkit etmek olmuştur. Ortaçağ

---

¹⁹⁷ Kavas, “Sömürgecilik”, *DİA*, XXXVII, 394.

¹⁹⁸ Gündüz, “Misyonerlik”, *DİA*, XXX, 195.

¹⁹⁹ Kavas, “Sömürgecilik”, *DİA*, XXXVII, 396.

boyunca oldukça taraftar bulan bu fikrin ışığında İslam ülkelerinin güç kaynaklarını zorla istila etmek fikri doğmuştur. İslam dünyasının siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yönlerden zayıflaması üzerine Batılılar, birbiri ardına bu ülkeleri istila etmeye ve sömürgeleştirmeye başlamışlardır.²⁰⁰

Sömürgecilik, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında yeni çatışma alanları açmıştır. İslam toprakları sömürgeci güçler tarafından işgal edilince, Batılı misyonerler, sömürgeleştirilen İslam ülkelerine gidip Müslümanların dinlerini değiştirme çalışmalarını başlatmışlardır.²⁰¹

Avrupalı sömürgeciler, diğer ırklardan daha üstün olduklarına ve kendilerinin Asya ve Afrika'daki barbar dünyayı uygarlaştırmak üzere Tanrı tarafından görevlendirildiklerine inanıyorlardı.²⁰²

Onlara göre Hıristiyan olmayan toplumlar, ehlileştirilmeye, hidayete ulaştırılmaya ve medenileştirilmeye ihtiyacı olan topluluklardı.²⁰³

Nitekim, pek çok batılı sömürgecinin kafasında buna benzer dini bir takım kanaatlerin olduğu görülmektedir. Örneğin, 1901 yılında Hollanda'nın başbakanı olan Abraham Kuyber, Endonezya'nın Tanrı tarafından kendilerine bahşedildiğine inanıyordu. Yine Filipinleri kontrol için Amerika ile İspanya arasındaki savaş sırasında Amerika başkanı William McKinley, Filipinlere yönelik kendi misyonunu şöyle ifade etmiştir: “Bizim için onların hepsini almaktan, Filipinlileri eğitmekten, kalkındırmaktan, medenileştirmekten ve dolayısıyla da Hıristiyanlaştırmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Tanrının inayetiyle, İsa'nın kendileri için öldüğü dostlarımız için yapacağımızın en iyisini yapıyoruz”.²⁰⁴

Misyonerler en başarılı çalışmalarını sömürgecilik devrinde gerçekleştirdikleri gibi²⁰⁵, oryantalistlerin önemli bir kısmı da birikimlerini misyonerler ve sömürgecilerin hizmetine sunmuştur.²⁰⁶

---

²⁰⁰ Es-Sibâ'î, a.g.e., s. 95.

²⁰¹ Hüseyin, a.g.e., s. 69.

²⁰² Armstrong, a.g.e., s. 49.

²⁰³ Çetinkaya, a.g.m., s. 399.

²⁰⁴ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 64.

²⁰⁵ Hüseyin, a.g.e., s. 74.

²⁰⁶ Zakzuk, a.g.e., s. 34

Sömürgecilerle oryantalist ve misyonerler arasındaki ilişkiyi gözler önüne seren birçok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden biri, Hindistan'daki İngiliz şirketinin idarecisi olan ünlü oryantalist Sir William Muir 'in, önce “The Rise and Decline of İslam” sonra da “The life of Muhammad from Original Sources” adlı dört ciltlik bir eser yazarak onları Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinde bulunan misyonerlik teşkilatlarının hizmetine sunmasıdır.

Zira söz konusu eserlerde Muir, çarpıtılmış İslam imajlarını aynen benimseyerek onun pek çok yanlışlar ihtiva eden ve kılıç zoruyla yayılmaya çalışılan bir din olduğunu iddia etmiştir. Yine o, Hz. Muhammed'in şehvi arzularını ön planda tutan biri olduğunu ve cinsi-şehvi sefahati teşvik ettiğini ve bundan dolayı da eksik yani yetersiz bir karaktere sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bütün bu çarpıtılmış imaj ve karalamaların ardından da Muir, İslam dinini “Hıristiyanlığa karşı tek maskesiz ve alt edilmesi gereken rakip-düşman” olarak niteleyerek, Hıristiyan misyonerlerini İslam'a karşı her türlü tedbiri almaya çağırmıştır.²⁰⁷

Hint alt kıtası, Afrika ve Orta-doğudaki pek çok Müslüman ülke XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında tamamıyla Batı Hıristiyanlığının sömürsü altına girmiş ve bu ülkelere yönelik yoğun misyonerlik faaliyetleri yürütülmüştür. Örneğin, Protestan kiliseleri tarafından Hindistan'da Kilise Misyonerlik Teşkilatı kurulmuştur. Bu kuruluşun en önemli misyoneri Lutheran mezhebine mensup ünlü Alman oryantalist C. Gottlieb Pfander'dir. Pfander, Hindistan'da yaygın Müslüman-Hıristiyan tartışmalarına katılarak İslam'a karşı Hıristiyanlığı savunmaya çalışmıştır. Bu bağlamda o, Mizan'ul Hakk (Hakikatin Ölçüsü) adlı bir eser yazarak Kitabı Mukaddes'in otantikliğini savunmaya, Hıristiyan hakikatlerini Müslümanlara açıklamaya ve Müslümanların Hz. Muhammed ve Kur'an'la ilgili düşüncelerini çürüterek İslam'ın bu iki olmazsa olmaz unsuru hakkında sadece Müslüman olmayanların değil, aynı zamanda Müslümanların da kalplerine şüphe düşürmeye çalışmıştır.²⁰⁸

Irak bölgesindeki en meşhur misyoner, 1902'de Amerikan Reform Kilisesi tarafından buraya gönderilen, John Van Ess idi. Van Ess'in İngilizlerle işbirliği yapmaktaki

---

²⁰⁷ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 61.

²⁰⁸ a.e., s. 62.

amacı, Iraklıları Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanları safına geçirmektir ve faaliyetleriyle bunu başarmıştır.²⁰⁹

Mısır'da faaliyette bulunan İngiliz misyonerler de Anglikan Kilisesi Misyonerlik Teşkilatını kurmuşlardır. Söz konusu bu teşkilatın en önemli misyoneri hiç kuşku yok ki İngiliz Temple Gairdner'dir (1873-1928). Bu teşkilatın dışında Amerikalı misyoner Samuel Zwemer'in katkılarıyla (1867-1952) Amerika Reform Kilisesi de Arap ülkelerindeki Müslümanlara yönelik Arap Misyon Teşkilatını kurmuştur.

Hem Gairdner hem de Zwemer Hıristiyan mesajının etkili bir şekilde eğitilmiş Müslümanlara anlatılması için Hıristiyan misyonerlerin Arapça'yı öğrenmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Zira onlara göre misyonerler Arapça'yı öğrenerek gazeteler çıkarmakla, çeşitli kitaplar ve broşürler hazırlamakla Hıristiyan mesajını Müslümanlara yaymaya çalışmalıdırlar.²¹⁰

Bu her iki misyoner de İslam'la ilgili çeşitli eserler kaleme alarak İncil'in mesajını Müslümanlara anlatmaya çalışmışlardır.

Söz konusu bu Protestan misyonerlik teşkilatları sömürgeci güçlerin de desteğini arkalarına alarak hatta onlarla işbirliği içinde aktif olarak Müslüman ülkelerde misyon faaliyetlerinde bulunurken Roma Katolik Kilisesi de boş durmayarak Müslümanlara yönelik yoğun misyonerlik faaliyetlerine girişmiştir. Bu bağlamda 1534 yılında Loyolalı İgnatius tarafından yedi kişinin kardeşliği olarak kurulan ve Papa III. Paul tarafından İsa'nın Toplumu (the Society of Jesus) olarak resmen onaylanan Cizvitler; dünyanın çeşitli bölgelerine dağılarak Müslümanlara yönelik misyon faaliyetlerine hız vermişlerdir. Yine bu dönemde Cezayir'deki Fransız Başpiskoposu Kardinal Lavigerie de, Afrika'da 1868 yılında Hıristiyanlığı tüm Afrika bölgesine yaymak için Beyaz Babalar (White Fathers) olarak adlandırılan Afrika Misyonerler Teşkilatını kurmuştur. Söz konusu bu teşkilat özellikle doğu ve kuzey Afrika'da oldukça başarılı olmuştur.²¹¹

---

²⁰⁹ Hüseyin, a.g.e., s. 71.

²¹⁰ Mahmut Aydın, a.g.e., s. 62.

²¹¹ a.e., s. 63.

Görüldüğü gibi bir kısım oryantalistler, batılıların “öteki” olarak gördüğü doğuluların kimliği, dili, kültürü ve dini hakkındaki engin bilgilerini, sömürgecilik döneminde siyasal bir misyon olarak kullanmıştır.²¹²

İslam ülkelerinin çoğu sömürge haline getirilince, İslamiyet hakkındaki birikimlerini sömürgeci güçlerin hizmetine sunmuşlar, böylece onların bu ülkelerdeki hakimiyet ve sömürü hedeflerine yardımcı olmuşlardır.²¹³

Böylece Doğu’ya yönelik hakimiyet alanının genişletilebilmesi noktasında bir kısım oryantalistler, sömürgeci oryantalizmin öncü misyonerleri olarak vazifelerini yerine getirmişlerdir.²¹⁴

6. II. Vatikan Konsili ve Hıristiyan-Müslüman İlişkilerine Etkisi

XX. yüzyılın başlangıcından itibaren dünyada meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerden diğer Hıristiyan kiliseleri gibi, Katolik Kilisesi de etkilenmiştir. Bundan dolayı Katolik Kilisesi, öncelikle kiliseler arasındaki birtakım anlaşmazlıkları ve düşmanlıkları giderebilmek, bazı alanlarda işbirliği yapabilmek için bir “konsil” toplamaya karar vermiştir.²¹⁵

Bu konsilin temel hedefi ise, XX. yüzyılın sonlarında Hıristiyanlıktan oldukça uzaklaşmış bulunan Hıristiyan dünyasını, yeniden Hıristiyanlaştırmanın çarelerini aramak olmuştur.

Bu bağlamda Katolik Kilisesi, kendi kendisini yeniden gözden geçirebilmek, Hıristiyanlığın uzun tarihi boyunca sergilemiş olduğu bir takım haksızlıkları ve yanlışlıkları sorgulayıp belki de tarihindeki en radikal değişikliklere imza atarak Hıristiyanlıkta ciddi bir yenilik yapmak düşüncesiyle²¹⁶ 25 Ocak 1959 tarihinde II. Vatikan Konsili’nin toplanmasına resmi olarak karar vermiştir. Katolik Kilisesinin Hıristiyanlık dışındaki dinler ve onların mensuplarıyla ilişkileri konusunda da önemli bir dönüm noktası olarak görülen II. Vatikan Konsili, 11 Ekim 1962 tarihinde Papa XXIII. John tarafından

---

²¹² Çetinkaya, a.g.m., s. 406.

²¹³ Es-Sibâ’î, a.g.e., s. 95.

²¹⁴ Çetinkaya, a.g.m., s. 407.

²¹⁵ Tümsek, a.g.m., s. 108-109.

²¹⁶ Suat Yıldırım, “Kiliseyi İslam İle Diyalog İstemeğe Sevk Eden Sebepler”, **Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri**, ed. Ö. Faruk Harman, Ensar Neşriyat, 2. Basım, İstanbul, 2005, s. 18.

açılmış ve 8 Aralık 1965 tarihine kadar devam etmiştir.²¹⁷ Konsile 141 ülkeden 2860 kadar temsilci katılmıştır.²¹⁸ Her yıl bir oturum olmak üzere toplam dört oturum düzenlenmiştir. Papa XXIII. John'a göre bu konsilin toplanmasının temel amacı, Kiliseyi tüm kurumlarıyla beraber modern dünyaya açarak, Kilisenin temel öğretilerini çağın gerekleriyle uzlaştırmaya çalışmaktır.²¹⁹

Papa, bunun gerçekleşebilmesi için kilisenin çemberini kırıp dışarıya açılması ve bütün insanlarla diyaloga girmesinin önemini vurgulamıştı. Bu çerçevede, 1962 yılında başlayan II. Vatikan Konsilinde kiliselerarası diyalog yanında, diğer din mensuplarıyla diyaloga girmenin önemi üzerinde durulmuş ve 1964 yılında “Hıristiyan Olmayanlar Sekreteryası” kurulmuştur. Bu sekreteryaya üst seviyede bir Kardinal başkanlık etmiştir.²²⁰

Konsilin ilk oturumundan sonra Papa XXIII. John ölmüş ve yerine VI. Paul papa olarak seçilmiştir.²²¹

II. Vatikan Konsili, Hıristiyanlar ve diğer din mensupları gibi, Müslümanlar açısından da önemli bir konsildir. Zira ilk defa bu konsilde Müslümanlardan, onların inanç ve ibadetlerinden söz edilmiştir. En önemlisi de, bu konuda olumlu ifadelerin kullanılmış olmasıdır.²²²

Bu ifadeler, II. Vatikan Konsilinin Hıristiyan olmayanlarla ilgili en önemli dokümanı olarak kabul edilen ve Latince metnindeki ilk iki kelimesinin bir araya gelmesiyle²²³, “Nostra Aetate” olarak bilinen “Kilisenin Hıristiyan Olmayan Dinlerle İlişkisi” ve “Lumen Gentium” olarak bilinen “Kilisenin Dogmatik Anayasası” adlı bildirilerinde geçmektedir.²²⁴

Bu konsilde toplam on altı doküman görüşülerek resmen kanunlaştırılmış ve yürürlüğe girmiştir. Şüphesiz ki bu dokümanların, Hıristiyan olmayan dinlerle ilgili en önemlisi Nostra Aetate'dir. Çünkü bu dokümana kadar Kilise resmi olarak Hıristiyan

---

²¹⁷ Mahmut Aydın, a.g.e., s.89.

²¹⁸ Tümsek, a.g.m., s. 109.

²¹⁹ Mahmut Aydın, a.g.e., s.90.

²²⁰ Tümsek, a.g.m., s. 109.

²²¹ Mahmut Aydın, a.g.e., s.90.

²²² Adam, a.g.e., s. 152.

²²³ II. Vatikan Konsilinde resmileştirilen dokümanlar orijinal Latince metinlerindeki ilk iki kelimeyle kısaca ifade edilirler (Bkz. Mahmut Aydın, a.g.e., s. 89, 45 numaralı dipnot).

²²⁴ Mahmut Aydın, a.g.e., s.89.

olmayanlarla diyaloga girme konusuyla ilgilenmemiş ve bu konuda da herhangi bir olumlu resmi doküman kaleme almamıştır.

Aslında konsilin başlangıcında Papa XXIII. John, Yahudilik hariç diğer Hıristiyan olmayan dinlerle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmayı düşünmüyordu. Çünkü o yıllarda Papa sadece kilise bünyesinde gelişen Yahudi düşmanlığıyla (antisemitizm) ilgileniyordu. Konsilin toplanma çağrısının yapılmasından sonra bazı Yahudi liderleri bu konsilin Yahudi düşmanlığını daha da artıracığından endişe ediyorlardı. Nitekim Yahudi bilginlerinden Jules Ishak bu endişeyi özel bir görüşmede Papa XXIII. John'a iletmmişti. Yahudilerin bu endişelerini dikkate alan Papa XXIII. John, Kardinal Bea'yı, Yahudilerin kim olduğunun ve Kiliseyle Sinagog arasındaki ilişkinin ne olduğunun ortaya konması için bir doküman hazırlamakla görevlendirdi.²²⁵ Ancak bu arada Papa XXIII. John öldü ve yerine Papa VI. Paul seçildi.²²⁶

Papa XXIII. John'un, Kardinal Bea'ya hazırlattığı doküman ise, "Hıristiyanların birliği üzerine" adlı dokümanın bir parçası olarak 19 Kasım 1963'de konsil kuruluna sunuldu. Fakat, Yahudilerle ilgili hazırlanan bu doküman Arap ve Asya ülkelerinden gelen piskoposların tepkisiyle karşılaştı. Bu bağlamda özellikle Arap ülkelerinden gelen bazı piskoposlar böyle bir dokümanın resmen onaylanıp yürürlüğe girmesini, Arap-İsrail çatışmasında İsrail devletine yönelik politik bir destek, hatta ve hatta İsrail devletinin Vatikan tarafından resmen tanınması yönünde önemli bir adım olarak görerek ona karşı çıktılar. Bunların dışında söz konusu bu dokümana karşı çıkanlar da temelde şu husus üzerinde ısrar ettiler: Eğer konsil, Hıristiyanları Yahudilere karşı daha olumlu bir tutum sergilemeye çağırıyorsa, o zaman aynı konsil Hıristiyanları Müslümanlara karşı da benzer bir tutum içinde olmaya teşvik etmelidir. Bütün bu itirazlar üzerine Yahudiler için hazırla-

---

²²⁵ Mahmut Aydın, a.e. s. 90.

²²⁶ Papa VI. Paul, 28 Eylül 1963 tarihinde, II. Vatikan Konsili'nin ikinci dönemini açış konuşmasında şöyle diyordu: "...Diğer taraftan, Katolik Kilisesi daha uzaklara, Hıristiyanlık ufğunun da ötesine bakıyor Tek, Yüce, Yaratici ve kaderlere hükmedici, hikmetli Tanrı mefhum ve manasını muhafaza eden diğer dinlere yöneliyor. O dinlerin mensupları, Tanrı'ya samimi duygularla ibadet ediyorlar." Papa konuşmasının devamında, bu dinlerde hatalar, noksanlar ve yetersizlikler bulunmakla birlikte, Katolik Kilisesi'nin onlarda mevcut iyi, doğru ve beşeri olan tarafları takdir ettiğini belirterek, tabiatıyla o dinleri olduğu gibi benimsemediğini de ifade ettikten sonra şöyle devam ediyordu: "Kilise onlara tekrar eder ki, modem toplumda dinin anlamını ve Tanrı'ya kulluğu -ki gerçek medeniyetin bir mecburiyeti ve ihtiyacıdır- kurtarmak için, bizzat Kilise, insanlar üzerinde Tanrı haklarının en kararlı savunucusu olarak yer alacaktır". Bu sözleriyle Papa VI. Paul de, selefi Papa XXIII. John gibi konsilin amacının Hıristiyanlık dışındaki dinlerin mensuplarıyla yakın ilişkiler kurmak olduğuna işaret etmiştir (Bkz Yıldırım, a.g.m., s. 19.)

nan metin daha fazla tartişılmak ve yeniden gözden geçirilmek için ertelendi. Papa VI. Paul, konsil komisyonundan Müslümanlara yönelik de bir metin hazırlanmasını istedi. Bunun üzerine Yahudilik ve İslam başta olan üzere Hinduizm ve Budizm'e de yer verilerek hazırlanan metin "Hıristiyan Olmayan Dinlerle İlişkiler Deklarasyonu" adı altında konsilin yedinci oturumunda görüşülerek 28 Ekim 1965'de oy çokluğuyla resmen kabul edilerek yürürlüğe girdi. Finlandiyalı teolog H. Ruokanen, Nostra Aetate'nin resmen yürürlüğe girmesi sürecinde bazı muhafazakar piskoposların, onun bütün dinleri eşit değerde görerek Kilisenin misyonerlik eylemlerine sekte vuracağını ileri sürdüklerini ve bu sebeple konsil kurulundan geçerek resmileştirilmesine teolojik olarak karşı çıktıklarını söyler.

Görüldüğü gibi II Vatikan Konsilinin en önemli ve en tartışmalı dokümanı olan Nostra Aetate, önceden yapılmış bir plan dahilinde değil, bazı Konsil üyelerinin konsilin Yahudilerle ilgili bir metin hazırlaması niyetine gösterdikleri tepki neticesinde ortaya çıkmıştır.²²⁷

Konsilde hazırlanan ve kabul edilen, İslamiyet'le ilgili iki metinden ilki, oldukça kısadır ve Lumen Gentium'da yer almaktadır. 21 Kasım 1964'de beşe karşı 2151 oyla kabul edilmiş ve 24 Kasım'da papa tarafından ilan edilmiştir.

Bu ilk metinde "... kurtuluş planı aynı şekilde yaratıcıyı kabul edenleri, başta İbrahim'in imanına sahip olduklarını kabul ederek bizimle beraber, bir olan, merhametli, insanları son günde yargılayacak Tanrı'ya tapan Müslümanları da kuşatır..." denilmektedir.

İlk metnin son şeklini almasından önce, konsilde bazı tartışmalar olmuştur. Konsile sunulan ilk metin "...İbrahim'i ata olarak kabul eden, O'nun Rabbine inanan İsmailoğulları, patriyarklara (Hz. Musa öncesi Peygamberlere) verilen vahye yabancı değildirler..." şeklinde idi. Konsile katılanların pek çoğu bu metne karşı çıktılar. Zira onlara göre bu metin, İslam ile İsmail ve Kitab-ı Mukaddes vahyi arasında bir bağ olduğunu ifade ediyordu.²²⁸ Uzun süren tartışmalardan sonra metin şu şekilde değiştirilmiştir:

"Kurtuluş planı, Yaratıcı'yı kabul edenleri de kapsar. Bunların başında Müslümanlar gelir. Onlar, İbrahim'in imanını paylaşırlar ve bizimle birlikte, tek ve bağışlayıcı, hüküm gününde insanları yargılayacak olan Tanrı'ya ibadet ederler".

---

²²⁷ Mahmut Aydın, a.g.e., s.90-91.

²²⁸ Harman, a.g.e., s. 121.

21 Kaşım 1964'de oylanarak kabul edilen Lumen Gentium'un bu son şeklinde, “İsmail soyu” ve “Müslümanların İbrahim'i baba olarak kabul ettikleri” ifadelerine yer verilmemiştir. Sadece, Müslümanların İbrahim'in imanını paylaştıkları belirtilmiştir. Lumen Gentium'daki bu bir cümlelik metin, daha sonra Nostra Aetate dokümanında biraz daha genişletilmiştir.²²⁹

Nostra Aetate'de yer alan ikinci metin, 15 Ekim 1965'de 242'ye karşılık 1763 oyla kabul edilmiş ve 28 Ekim 1965'de papa tarafından ilan edilmiştir.²³⁰ Bu metin ise, şöyledir:

“Kilise, Müslümanlara da büyük bir saygıyla bakar. Onlar; tek, hayatta olan, merhametli, müteal, göğün ve yerin yaratıcısı ve insana hitap eden Tanrı'ya ibadet ederler. Müslümanlar, kendi inançlarıyla derinden bağ kurdukları İbrahim'in Tanrı'nın planına teslim olması gibi, çekinmeden Tanrı'nın gizli emirlerine boyun eğmeye çalışırlar. Her ne kadar Tanrı olarak kabul etmeseler de, İsa'ya bir peygamber olarak saygı gösterirler. Aynı zamanda, onun bakire annesini de yüceltirler ve zaman zaman onu samimiyetle anarlar. Daha da ötesi, ölümden sonra dirilmeyi, takip eden hüküm gününü ve Tanrı'nın vereceği karşılığı beklerler. Bu nedenle onlar, dürüst yaşamaya oldukça değer verirler.

Tanrı'ya, özellikle dua, oruç ve sadaka yoluyla ibadet ederler. Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında, asırlar boyunca pek çok ayrılık ve düşmanlık meydana gelmiştir.

Vatikan Konsili taraflara, geçmişi unutmalarını, karşılıklı anlayışı sağlamak için samimi gayret göstermelerini; insanlığın menfaati için barışı, özgürlüğü, sosyal adaleti ve ahlaki değerleri birlikte koruyup ilerletmelerini tavsiye eder”.²³¹

Nostra Aetate dokümanı oluşturulurken de birtakım itirazlar ve değişiklikler olmuştur. Nostra Aetate'nin İslam'la ilgili bölümünde öncelikle, Allah inancı ve Allah'ın sıfatlarından, Müslüman ve Hıristiyanlarca müşterek olanları zikredilmiştir. Metnin ilk şeklinde, “Hay ve Kayyum” sıfatları yerine “şahıs olan (personel)” ifadesi varken, İslam'da “şahıs Tanrı” kavramı olmadığı için bu değiştirilmiştir. Allah'ın sıfatları arasında yer alan “insanlarla konuşan” ifadesinin “peygamberler vasıtasıyla insanlarla konuşan” şeklinde

---

²²⁹ Adam, a.g.e., s. 154.

²³⁰ Harman, a.g.e., s. 121.

²³¹ Adam, a.g.e., s. 155.

olmasına, konsile katılanlarca itiraz edilmiştir. Sebep olarak da, İslam ve Hıristiyanlıkta peygamberlik anlayışı ve peygamberlerin aynı olmaması gösterilmiştir.²³²

Görüldüğü gibi bu metinde de “İsmail soyu” ve “Müslümanların İbrahim'i baba olarak kabul ettikleri” ifadelerine yer verilmemiştir. İslam'ın “İbrahimi” bir din olduğu konusunda hüküm verilmekten kaçınılmıştır. Sadece, Müslümanların kendi inançlarıyla İbrahim'in inancı arasında derinden bağ kurduklarının belirtilmesiyle yetinilmiştir. Dolayısıyla Konsil, İslam'ın Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi bir İbrahimi din olduğunu belirtmekten kaçınmıştır.²³³

Konsildeki bu tür tartışmalardan Hıristiyanların, Hz. Muhammed ve İslam hakkında insafli ve ilmi bir yaklaşımda bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Halbuki Müslümanlar, Hz. İsa ve Hz. Meryem hakkında çok saygılıdır. Hıristiyan dinini, İlahi bir din saymakta, mensuplarını Ehl-i Kitap diye nitelendirmektedirler.

Onlar, Hıristiyanların elindeki İncil'in aslına da bir İlahi kitap olarak hürmet beslemektedirler.

Bazı Hıristiyan yetkililer, Hz. Muhammed'de Eski Ahid'deki peygamberlik niteliklerini bulurken, bazıları ise, tam aksine, bir takım haksız ve mesnetsiz iddialar öne sürmektedirler. Bu iddialarda, siyasi çatışmaların, yanlış ve maksatlı propagandaların ve subjektif peşin hükümlerin rolü olduğu açıktır. Bu ise ilmilik ve objektiflikle bağdaşmamaktadır.²³⁴

Konsilde kabul edilen ve “ Hıristiyanlık dışındaki dinlerle kilisenin ilişkileri hakkında açıklama” adını taşıyan bölümde de şöyle denilmektedir: İyice küçülmüş ve ilişkilerin yoğunlaştığı dünyamızın insanları, kalpleri alt üst eden beşeri fitrattaki bilmecelelere dinlerden cevap bekliyor: İnsan nedir? Hayatın anlamı ve gayesi nedir? İyi-kötü ve sevap-günah nedir? Elemin kaynağı ve gayesi nedir? Gerçek mutluluğa ulaşmanın yolu nedir? Ölüm nedir, ölümden sonraki hüküm ve işlerin karşılığını almanın anlamı nedir? Varlığımızı başından ve sonundan kuşatan sır nedir?” Dinlerin, kendilerine göre bu sorulara cevaplar vermeye çalıştıklarını, kilisenin bu dinlerde mevcut değerleri bir tarafa atmadığını bildirdikten sonra, konsil şu ifadeleriyle de Hıristiyanları, öteki dinlerin

---

²³² Harman, a.g.e., s. 122.

²³³ Adam, a.g.e., s. 155.

²³⁴ Harman, a.g.e., s. 122-123.

mensupları ile diyaloga teşvik etmektedir: “Kilise, Hıristiyanları, Hıristiyanca inanıp yaşamakla birlikte ihtiyat ve şefkatle, diyalog ve işbirliğiyle, diğer dinlerin mensuplarını tanımaya, himaye etmeye, o insanlarda bulunan ruhi, ahlaki ve sosyo-kültürel değerleri geliştirmeye teşvik eder.”²³⁵

Katolik Kilisesi, II.Vatikan Konsili dokümanlarındaki ifadeler çerçevesinde, Yahudilerle olduğu gibi Müslümanlarla da diyalogun alanlarını ve metotlarını belirlemek için çalışmalarını sürdürmüştür. Bu amaçla, şimdiki adı Papalık Dinlerarası Diyalog Konsili olan Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreteryası bünyesinde 1974 yılında kurulan “Katolik-Yahudi İlişkileri Komisyonu”yla birlikte bir de İslam komisyonu kurulmuştur. Ayrıca, 1979-1980 yıllarında Maurice Bomnans'a bir kılavuz kitap hazırlattırılmıştır. “Orientations pour un dialogue entre Chretiens et Musulmans” adını taşıyan kitap, “Guidelines for Dialogue Between Christians and Muslims” adı altında İngilizce'ye ve diğer birçok dile çevrilmiştir.²³⁶

Birçok üst düzey Katolik uzmanın denetiminden geçen kitapta, Katolik Kilisesi'nin İslam ve Müslümanlarla ilgili son görüşü hakkında bir kanaate varmak mümkündür. Kitapta, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında diyalogun imkanı ve yolları aranırken, ayrıca İslam'ın genel ilkeleri hakkında da bir takım yaklaşımlar sergilenmiştir.

Kitapta, İslam Tanrı anlayışının mutlak tek tanrıcılığa dayandığı belirtilmekte ve sadece Müslümanların inandığı şekliyle tasvir edilmektedir.

Böyle bir Tanrı inancının Müslümanları kurtuluşa ulaştırıp ulaştırmayacağı hakkında herhangi bir şey söylenmemektedir. Kur'an'ın Müslümanlar nezdindeki değeri hakkında bilgi verildikten sonra, Hıristiyanların Kur'an'da İncil paralelinde bazı mesajlar bulabileceği ve bunları gönülden kabulleneceği ifade edilmektedir. Bu konuda, kitapta şunlar ifade edilmektedir:

“Hıristiyan, Kur'an'ın içeriği konusunda bilgilendiği ölçüde, saygı ve açıklıkla, İncil'in verdiği mesaja benzeyen noktalarla karşılaşabileceği gibi, kendi kitabından farklı

---

²³⁵ Yıldırım, a.g.m., s. 19.

²³⁶ Tümsek, a.g.m., s. 111.

ifadeler de bulabilir. Hıristiyan, Müslümanın “Ulu Tanrı diyor ki” sözünü kabul edecek ve Kur'an'dan bir parça okunduğunda, reddedici sözcüklerden kaçınacaktır.”²³⁷

Kitapta, Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunda yine Müslümanların inancı verildikten sonra Hıristiyanlık açısından bu konuda şunlar söylenmektedir:

“Hıristiyanlar, Peygamber Muhammed'in hayatında ve faaliyetlerinde, yaşadığı zamanı ve çevreyi göz önüne alarak, otantik değerlerin bulunduğunu takdir etmeyi denemelidirler... Hıristiyanlar, Muhammed'in büyük bir edebi, politik ve dini deha olduğunu, onun çok kimseleri gerçek Tanrı'ya ibadet etmeye yöneltebilecek bir takım niteliklere sahip bulunduğunu kabul etmeye meyillidirler. Fakat aynı zamanda, onda kesin bir takım yanlışlıkların ve yanlış anlamların bulunduğuna da inanırlar. Onlar, Muhammed'de peygamberi işaretlerin farkındadırlar. Bağdat Patriği Timothy'nin zamanın halifesine dediği gibi Muhammed, peygamberlerin yolunu takip etmiştir.”²³⁸

Kitapta, Hz. Muhammed konusunda olduğu gibi, İslam'ın tanrı inancı, ibadet biçimleri ve Kur'an hakkında övücü ifadeler kullanılmıştır.

Fakat dolaylı olarak, Kur'an'ın, Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılar içerdiği belirtilmektedir. Bu nedenle, Müslümanların “Yüce Tanrı diyor ki ...” ifadesine karşı Hıristiyanların “Muhammed'in Kur'an'da dediği gibi” şeklindeki saldırgan ifadelerden kaçınması gerektiği telkin edilmektedir. Bununla birlikte, elbette bir Hıristiyan için Hz. İsa'nın Tanrı'nın nihai kelamı olduğu inancının değişmez inanç olduğu hatırlatılmaktadır.

Kitabın en önemli yanı ise, “Hıristiyanlar ve Diğerlerinin İnancı” bölümünde “kurtuluş” konusunda ileri sürülen düşüncelerdir.

Burada, özetle şunlar söylenmektedir: “Konsil ruhu içinde kurtuluşun gizemi üzerinde düşündüğümüzde, kurtuluşun, Tanrı Krallığı'nın gelişile ne kadar sıkı bir bağlantısının olduğunu görürüz. Bu tamamen, uzun zaman önce İsa Mesih'in Filistin'e gelişile meydana gelen şeydir. Tarih, milletlerin kurtuluş tarihinde nasıl rol oynadığını kaydetmemiş midir? İsa Mesih, kendisi hayatında diğerlerinin inancına ve bağlılığına saygı duymuştur. Bunu, ister günahkar, ister dürüst olsun, Samirilerin veya Galilelilerin, bir Romalı yüzbaşının veya bir Yehudalı Ferisinin, hiçbir kimsenin Tanrı Krallığı'na girmekten

---

²³⁷ Adam, a.g.e., s. 156.

²³⁸ Tümsek, a.g.m., s. 112.

alikonmayacağını ilan ederek göstermiştir.” Kitaptaki kurtuluşla ilgili bu son kısım, Konsil dokümanı Lumen Gentium'da yer alan “Kurtuluş planı, Yaratıcı'yı kabul edenleri de kapsar. Bunların başında Müslümanlar gelir” ifadesinden neyin kastedildiğini gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Müslümanların “Tanrı'nın evrensel kurtuluş planı” na dahil edilmeleri, onların kendi İslam inançları içinde kalarak kurtulabilecekleri anlamına gelmemektedir. Yani İslam, kurtuluş vasıtası olarak görülmemektedir. Fakat Müslümanlar, Hıristiyan inancına çağrılarak kurtarılması gereken halklar arasına dahil edilmektedir.²³⁹

II. Vatikan Konsili dokümanlarına göre kurtuluşun evrensel aracı (sakramenti), İsa Mesih'in bedenini temsil eden Kilisedir. Vaftiz olup kurtuluşun tek aracı İsa Mesihle ve dolayısıyla onun bedenini temsil eden Kilise ile birleşmeyen kimsenin kurtuluşu mümkün değildir. Başka bir ifadeyle, “**Kilise dışında kurtuluş yoktur**” öğretisinin geçerliliği devam etmektedir. Aziz Kipriyanus tarafından formüle edilen “Kilise dışında kurtuluş yoktur” öğretisi II.Vatikan Konsili'nde de aynen korunduğu halde, bazı Katolik teologlar II.Vatikan Konsili'nin Hıristiyanlık dışı dinlerle ilgili yaklaşımını pozitif bir gelişme olarak değerlendirmişlerdir.

Bunlardan Francis A. Sullivan'e göre, II. Vatikan Konsili'nde, birinci planda Tanrı'nın bütün insanların kurtuluşunu arzuladığı kabul edilmiş, kurtuluşun vasıtası olarak vaftiz ve Kiliseye üyelik ikinci plana itilmiştir. Fakat bu iki husus birbiriyle çelişki halinde değildir, aksine, birbirini tamamlamaktadır. Ayrıca bu Konsil'de, Hıristiyanlık dışındaki dinlerin ahlaki ve manevi değerleri de tanınmıştır.

Katolik Kilisesi'nin Yahudilere ve Müslümanlara bugünkü yaklaşımı, Sullivan'ın açıkladığı bu çerçeveye girmektedir. Katolik Kilisesi, II.Vatikan Konsili öncesinde ilkel olarak gördüğü Yahudiliğin ve İslam'ın müntesiplerini “Tanrı'nın evrensel kurtuluş planı”na dahil etmiştir. Bu dinlerin, bugün halen manevi fonksiyonlarının bulunduğunu kabullenmiştir. Fakat, Hıristiyanlığın tek gerçek kurtuluş dini olduğu iddiasından vazgeçmemiştir. Buna bağlı olarak, bütün insanların İsa Mesih'in bedenini temsil eden Kilise aracılığıyla kurtuluşa ulaşmasını sağlamak için misyonerlik faaliyetlerinin

---

²³⁹ Adam, a.g.e., s. 157-158.

sürdürülmesini kararlaştırmış, diğer taraftan bu dinlerin mensuplarıyla diyaloga girilmesini benimsemiştir.²⁴⁰

Bu durumda, Kilise ilahi vahyin yegane sahibi olarak kendini merkeze almış ve diğer inançları kendine özgü din tanımı ile farklı bir kategoriye yerleştirmiştir. Bu durumda Kilise'nin elinde bulunan hakikat ilahi vahiy mahsulü; diğer dinlerin elindeki hakikat ise bunun onlara ödünç verilmiş küçük parçalarıdır. Kilise yeni misyon anlayışını bu hakikat parçalarını tespit etme, restore etme, aslının Kilise'de olduğunu öğretme ve bunlar vasıtasıyla bütün insanları aslına dönmeye davet etme yöntemine dayandırmıştır. Bu noktada misyoner açısından öncelikli iş, diğer dinlerin mensuplarıyla yakın diyaloga girerek kültürel unsurlarını, değerlerini, kuvvetli ve zayıf yönlerini tanımak ve İncil'in mesajını hedef kitlenin kültürüne uygun tarzda adapte etmektir. Ayrıca böyle bir proje, küreselleşmenin beraberinde getirdiği kültürel dönüştürme projelerine de uygun düşmektedir.²⁴¹

Netice olarak Katolik Kilisesi, diyalog yaklaşımını misyonerlikle uzlaştırmıştır. Katolik inancını bütün insanların arasında yaymak için çağdaş ve insani ilişki biçimlerini vasıta olarak kullanmaktan çekinmemiştir.

Bu nedenle, Yahudilerin ve Müslümanların yanında Hinduizm ve Budizm gibi diğer dinlerin mensupları da Katolik Kilisesi'nin diyalog çağrılarına şüpheyle bakmaktadır. Bu şüphelerinde de son derece haklıdır. Katolik Kilisesi, bu şüphenin giderilmesi için diyalogla misyonerliği birbirinden ayırmalı, diyalogu misyonerlik amacıyla istismar etmeyeceğini açıklamalıdır. Bunu sadece sözde açıklamakla kalmamalı, Kilise öğretisi açısından da teolojik olarak temellendirmelidir.²⁴²

Hıristiyan- Müslüman ilişkileri tarihindeki gelişim aşamalarını ortaya koyan bilimsel çalışmalarda; ilişkilerdeki iki temel tavır dikkat çekmektedir. Birincisi, İslam'ın ortaya çıktığı dönemlerde Müslüman- Hıristiyan diyalogunun, Hıristiyanlık açısından tehdit teşkil etmemesi nedeniyle olumlu bir havada başlamış ve devam etmiş olmasıdır. İkincisi ise, daha sonraki dönemlerde İslam'ın hızla yayılması, Hıristiyanları rahatsız eder

---

²⁴⁰ Baki Adam, "Katolik Kilisesi'nin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslâm'a Bakışı", **A.Ü.İ.F.D.**, C. XLI, Ankara, 2000, s. 223-224.

²⁴¹ Güngör, a.g.m., s. 339-340.

²⁴² Adam, a.g.m., s. 224.

duruma gelmesi ve dolayısıyla ilişkilerin politik boyut kazanmasıyla söz konusu diyalogun olumsuz bir havaya bürünmesidir. Bu iki geleneksel tavır, XX. yüzyılın başlarında Kilisenin diğer din mensuplarına yönelik yaklaşımını gözden geçirmesi, günümüz şartlarına uygun yeni teolojik yaklaşımlar ortaya koymasıyla yerini yeni bir projeye bırakmıştır: Dinlerarası diyalog...²⁴³

Hıristiyan dünyasının, Müslümanlara karşı Haçlı Seferleriyle başlattığı ve Misyonerlik Faaliyetleriyle devam ettirdiği soğukluk ve düşmanlık; II. Vatikan Konsilinde bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.²⁴⁴

---

²⁴³ Güngör, a.g.m., s. 333.

²⁴⁴ Tümsek, a.g.m., s. 108.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMOFOBİ'NİN ANTI-İSLAMİZM'E DÖNÜŞMEŞİ VE BUNU TETİKLEYEN SEBEPLER

Bugün tüm dünyada çok yaygın bir düşünceye göre İslamofobi, 11 Eylül 2001 sonrasında ortaya çıkmış yeni bir fenomendir. Ancak bu düşünce, hem Anti-İslamizm'in Batı tarihinde geçmişe giden derin köklerini inkar etmek; hem de 11 Eylül'den bağımsız olarak var olan ırkçı ve İslamofobik eğilimlerin varlığını görmezlikten gelmek demektir.¹

Hiç kuşku yok ki, "öteki"ne yönelik algılama, önyargı, korku, kaygı, endişe ve takıntılar birden ortaya çıkmadığı gibi sebepsiz de değildir. Daha ziyade psikolojik olduğu düşünülen bu duyguların arka planında çok daha köklü sosyolojik bir temelin bulunduğu bilinmektedir. Batı dünyasında görülen İslamofobi de sosyal, siyasal, kültürel, tarihi, dini vb. çok çeşitli köklerden beslenmektedir.²

İslam'ın ortaya çıkışından itibaren Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında askeri, siyasi, ekonomik, dini ve sosyo-kültürel çekişmeler yaşanmıştır. Bu çekişmeler, tarihten gelen korkuları sürekli diri tutmakta ve yeni şartlar altında yeni korkuların ortaya çıkması noktasında önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Günümüzde ise, gerek tarihten gelen korkuların ve gerekse son yıllarda, -gerekçesi ne olursa olsun- yaşanan terör olaylarının, demokrasi ve insan haklarının beşiği olarak kabul edilen Batı dünyasında, Müslümanlara karşı var olan ön yargıları iyice pekiştirdiğini ve gün yüzüne çıkardığını görmekteyiz.³

---

¹ Kadir Canatan, "İslamofobi ve Anti-İslamizm-Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır, Eskişeni Yayınları, Ankara, 2007, s. 19.

² M. Ali Kirman, "İslamofobi'nin Kökenleri: Batılı Mı Doğulu Mu?" **İslami Araştırmalar Dergisi**, C. XXI, Ankara, 2000, S. 1, s. 24.

³ Tuba Er-Kemal Ataman, "İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", **U.Ü.İ.F.D.**, C. XXVII, S. 2, Bursa, 2008, s. 748.

Son yıllarda Batı'da İslam'a ve Müslümanlara yönelik artarak devam eden baskı ve sindirme politikalarının gerçek nedeninin İslam korkusu olduğu; bu korkunun da Batı insanında yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişinin bulunduğu bilinmektedir. Her toplumun olduğu gibi, Batı toplumlarının kolektif hafızasının temelinde de tarih olgusunun varlığı açıktır. Anlaşılan Batı toplumlarında Müslümanlara karşı artan İslamofobi ve buna paralel olarak zaman zaman ortaya çıkan saldırıların temel sebepleri arasında yüzyıllar öncesine uzanan Hıristiyanlık-İslam karşılaşmasıyla Batı insanında oluşan olumsuz İslam ve Müslüman imajı oldukça etkilidir. Bir diğer ifadeyle, Batı toplumlarında görülen İslamofobi'nin arka planında Hıristiyan kültürünün, Hıristiyan inanç ve değerlerini temsil eden din adamlarının tutum ve davranışlarının yer aldığı bilinmektedir.⁴

İslamofobi konusunda oldukça geniş bir literatür oluşmuştur. Bu literatürün önemli bir kısmı Batılılar, diğer bir kısmı ise Müslümanlar tarafından ortaya konmuştur. Batılıların zihninde İslamofobi'nin yüzyıllara dayanan bir geçmişinin bulunduğu, bir bilinçaltı problemi olduğu, bunun yaptıkları çalışmalara da açık veya kapalı bir şekilde yansıdığı bilinmektedir. Buna mukabil Müslümanlar tarafından yapılmış olan çalışmaların da genelde savunmacı bir yaklaşımla kaleme alındığı görülmektedir. Daha ziyade Batı'nın çokkültürlü bir geçmişi olmadığı, İslam'a karşı önyargılı olduğu, aslında çok köklü bir geçmişi olan bu korkunun 11 Eylül sonrası ısıtılarak suni bir gündem şeklinde tüm dünyaya servis edildiği, medyanın da bu bağlamda çok önemli bir rol oynadığı belirtilen bu çalışmalarda; Batı dünyasında gözlenen İslamofobi'nin mahiyeti ve ortaya çıkışı ile ilgili son derece aydınlatıcı bilgilere ve yorumlara yer verilmektedir.⁵

Özellikle yetmişli yıllara kadar Batı'da geleneksel olarak var olagelen önyargılar, sadece aşırı sağcı ve ırkçılar gibi marjinal bir kesim tarafından ifade edilirken; daha sonra Batı toplumunda İslamofobi ve Anti-İslamizm'in niçin hızla yayılmaya başladığı konusunda detaylı araştırmalar yapılmıştır.⁶

---

⁴ Kirman, a.g.m., s. 25.

⁵ Kirman, a.g.m., s. 25.

⁶ Er-Ataman, a.g.m., s. 756.

Bu çerçevede Batı’da yetmişli yıllarda başlayıp hızla yaygınlaşan İslamofobik düşünce, tutum ve davranışların ortaya çıkmasına sebep olan birtakım etkenler ve kırılma noktaları tesbit edilmiştir.⁷

A. BATI ÜLKELERİNDEKİ MÜSLÜMAN İŞGÜCÜ

Araştırmacıların çoğu, Avrupa’daki bu “yeni” İslamofobi’nin tarihinin, göç tarihiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu görüşündedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1980’e kadar olan ilk dönemde Müslüman göçü, Avrupa’da geçici bir olgu olarak görüldüğü için, Müslümanlar karşısında ciddi bir düşmanlık ve nefret söz konusu değildi. Hatta tam tersine “konuk işçilik” döneminde Avrupa’da Türk ve Arap işçiler, kötü koşullarda çalıştırılan zavallı insanlar olarak karşılanmıştır.⁸

Müslüman göçü, göç veren ülkeler tarafından değil, göç alan ülkelerin ihtiyaçları tarafından belirlendiği için, ilk işçi göçmenler düşmanlıktan ziyade, günümüzde pek de rastlanmayan, konukseverlikle karşılanmışlardı. Yetmişli yılların başında resmen durdurulmasına karşın göç, kaçak işgücü ve aile birleşimi gibi nedenlerle fiilen devam etmiştir. Buna rağmen, bu yasal olmayan göçe karşı o yıllarda yalnızca aşırı sağ ve ırkçı çevreler tarafından küçük çaplı bir direniş gösterilmiştir.

İslam sosyolojisi ve felsefesi konusunda uzmanlaşmış olan Ron Haleber bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Göçmenlerin Batı’da kalıcı olarak yerleşmesinin anlaşılmasından sonra, göçmenlerin varlığına yönelik direnişler artmaya başlamıştır. Bu olguya karşı yönelen olumsuz tepkilerin hedef noktasını, göçmenlerin beraberinde getirdikleri kültürel farklılıklar, özellikle de İslam oluşturmaktadır.

Batı ülkelerinde deri rengi gibi fiziksel özellikleri dışlama biçiminde tezahür eden ırkçılık, yasal olarak yasaklanmış olduğundan cezalandırılmaktadır. Bu sebeple özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana kültürel dışlama biçiminde karşımıza çıkan “modern bir ırkçılık” söz konusudur.⁹

---

⁷ Kirman, a.g.m., s. 27.

⁸ Canatan, a.g.m., s. 44.

⁹ Er -Ataman, a.g.m., s. 757.

Fransız siyaset bilimci Vincent Geissler de, bir çalışmasında -Fransa örneğinden hareketle- “İslam korkusunun temelinde yabancı düşmanlığının yattığını” belirtmiştir. Geissler, İngiliz tarihçi Norman Daniel’ e atfen, Hıristiyanların Müslümanlara karşı tarih boyunca sergilemiş olduğu önyargılı tutumların günümüzde de aynı şekilde sürdüğünü ifade etmiş ve İslamofobi’nin Müslümanlara karşı uygulanan “modern bir ırkçılık” olduğunu ileri sürmüştür. Geissler’in bu yaklaşımıyla göçmenlerin yanında yer aldığı gerekçesiyle bazı kesimler tarafından “gizli Müslüman” olmakla suçlanmış olması da ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve toplumsal dışlama (izolasyon) ile İslamofobi arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir.¹⁰

“Yeni-Modern ırkçılık” olarak ifade edilen olgunun söz konusu yıllarda henüz Anti-İslamizm olarak adlandırılmamış olması dikkat çekicidir. İrkçılık, bilindiği üzere ırk temeline dayalı bir ayrımcılık ideolojisidir. Eğer ayrımcılığın temellerinde ırktan kültüre doğru bir kayma söz konusu ise, bu yeni olgunun hala ırkçılık olarak adlandırılması doğru değildir. Burada yeni bir olgu ortaya çıkmıştır ve bu olgu artık eski kavramlarla veya eski kavramların uyarlanmasıyla ifade edilemez. Haleber ve Geissler’in “yeni ırkçılık” dedikleri şey, “Anti-İslamizm”den başka bir şey değildir. Burada ilginç olan şudur ki, ırkçılık ideolojisinin temel varsayımları ile Anti-İslamizm’in temel varsayımları birbirine oldukça benzemektedir. Şöyle ki, ırkçılık öncelikle “saf” ırklardan hareketle bir “üstün” ve bir de “aşağı” ırk tezine geçer ve oradan da aşağı ırkların üstün ırklar tarafından egemenlik altına alınmasını gerekli görür. Anti-İslamistler de benzer bir biçimde önce birbirinden farklı ve “saf” dinler ve kültürler varsayarak, bunları “aşağı” ve “üstün” biçiminde sınıflandırmakta ve bu ikisi arasındaki çatışmanın aşılması için birinin diğerine uyumunu şart koşmaktadırlar.

Ayrıca Ron Haleber haklı olarak yeni ırkçılığın (Anti-İslamizm’in) önce aşırı sağ ve ırkçı olarak bilinen marjinal gruplarla sınırlı iken, giderek geniş halk kesimlerine doğru yayıldığını belirtmektedir. Yani önce dar çevrelerde geçerli olan bir anlayış, daha sonra karşı-propaganda etkinlikleriyle geniş bir kesime yayılmaya başlamıştır. Demek ki, ilk aşamada Anti-İslamizm olarak başlayan süreç, daha sonra İslamofobi’yi doğurmaya

---

¹⁰ Kirman, a.g.m., s. 29.

başlamıştır. Başka bir deyişle temelde ideolojik ve politik olan bir tutum, sosyolojik bir olgunun şekillenmesine hizmet etmiştir.¹¹

Yetmişli yıllardan itibaren Müslümanların Batı’da “konuk işçi” statüsünde olmayı reddedip kendilerini buldukları ülkenin bireyleri olarak algılamaları, toplum içindeki görünürlüklerini artırmaları, kendi dünya görüşleri ve geleneksel yaşam tarzlarıyla Batı toplumlarının sosyal yapıları içinde kendilerine rol edinme çabaları; Batı’nın, özellikle de Müslümanlar söz konusu olduğunda, alışık olmadığı yeni ve fakat zorunlu bir birlikte yaşama tecrübesinin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmış ve Batılılarda bazı rahatsızlık ve endişelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹²

Batılıların “öteki” ile birlikte yaşama tecrübesi konusunda zengin bir deneyimi olmadığı için, farklı ve yabancı olanlara, topluma sonradan katılanlara sürekli kuşku ile bakılmıştır.¹³ Nitekim bu açıdan bakıldığında Avrupa tarihi “öteki” ile birlikte yaşama tecrübesi konusunda sorunlarla dolu olduğu kadar büyük trajedilere de sahne olmuştur. Örneğin Almanya’da Avrupa’nın çok önceden “öteki” olarak ilan ettiği Yahudiler, XX. yüzyılın en büyük soykırımına maruz kalmıştır. Avrupa’da zaman zaman nükseden Antisemitizm’i önlemek için yasal düzenlemeler getirilmiş, ancak bu konuda kitlesel bilinç değişikliği yeterli düzeyde olmadığı ve “öteki” ile birlikte yaşama kültürü yeterince içselleştirilemediği için, bugün bile Antisemitizm’in köklerinin tamamen kazındığı söylenemez. Bu yüzden İslamofobi’nin, Antisemitizm’in günümüzde farklı ve yeni bir versiyonu olduğu veya günümüzde onun yerini aldığı da ifade edilmektedir.¹⁴

B. İRAN İSLAM DEVRİMİ

Varlıkları Avrupa’da geçici görülen Müslüman kökenli göçmenlerin, kalıcı bir kitle olduğunun fark edilmesiyle hemen hemen aynı döneme denk gelen 1979 İran İslam Devrimi, Avrupa’da İslamofobi veya Anti- İslamizm’in çok daha net olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İslam Devrimi’nden sonra Batı dünyasında İslam aleyhtarı bir

---

¹¹ Canatan, a.g.m., s. 47.

¹² Er-Ataman, a.g.m., s. 748.

¹³ Göçmen çocukları, zamanla işçilik statüsünden vatandaşlık statüsüne yükselip, kanunların verdiği yetkiler çerçevesinde birtakım haklardan yararlanmaya başlayınca, aşırı sağ ve ırkçı çevreler tepki vermeye başlamışlardır (Bkz. Er -Ataman, a.g.m., s.757).

¹⁴ Kirman, a.g.m., s. 29.

“karşı-propaganda” dönemi açılmış¹⁵ ve İslam hakkındaki önyargılar ve ırkçı tavırlar aktif bir şekilde yeniden su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Dini temelde gerçekleşen ve etkileri itibariyle büyük bir coğrafyayı ilgilendiren bu devrim; bir taraftan tüm dünyada büyük bir şaşkınlık yaratırken, diğer taraftan Batı dünyasında İslam karşıtı tavırları harekete geçirmiştir. Bu bakımdan İran Devrimi, İslam’ın ve Müslümanların imajı açısından bir kırılma noktası olmuştur.¹⁶

Bu dönemde özellikle “İslam Fundamentalizmi” konusunda yazılan kitaplarda ve diğer yayınlarda ciddi bir artış gözlemlenmiş ve hatta kimileri bir “İslam Tehdidi”nden bahsetmeye başlamıştır.¹⁷

Yine bu dönemde Batı dünyasında Anti-İslamizm’in ve İslamofobi’nin güçlenmesine etki eden bazı münferit olaylar da olmuştur. 1989 yılında İngiltere’de baş gösteren Salman Rüşdi olayı ve aynı yıl Fransa’da yaşanan başörtüsü krizi, bu olaylardan ikisidir. Her iki olay da lokal ve ulusal bir olay olarak başlamış olmakla birlikte, kısa sürede tüm Avrupa’yı ve hatta dünyayı etkileyen bir uluslararası tartışmaya dönüşmüştür. Özellikle Avrupa’daki Müslüman göçmenler, Orta Doğu kökenli bu olaylarla ilişkilendirilerek, söz konusu dünyanın bir uzantısı olarak görülmeye başlanmıştır. Yetmişli yıllardaki “zavallı göçmen” imajının yerini; dışli ve tehdit edici bir niteliğe bürünen “militan Müslüman” imajı almaya başlamıştır.

Humeyni’nin Salman Rüşdi hakkında verdiği fetvayı sadece küçük bir grubun desteklemesine rağmen; tüm Müslümanlar ifade özgürlüğüne karşı Humeyni cephesinde yer almış ve Batılı değerlere sırtını dönmüş gibi değerlendirilmiştir. Yine başörtüsüne sahip çıkan Müslümanlar, fundamentalist İslam’ın bir temsilcisi ve “kadın aleyhtarı” olarak lanse edilmiştir.¹⁸

1980’li yılların sonunda, özellikle de Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesiyle “İslami Terör”, “Militan İslam” gibi kavramlar dünya siyasi literatürüne girmeye, İslam dini terörler birlikte anılmaya başlamıştır.¹⁹

---

¹⁵ Canatan, a.g.m., s. 45.

¹⁶ Er -Ataman, a.g.m., s. 757.

¹⁷ Canatan, a.g.m., s. 45.

¹⁸ Canatan, a.g.m., s. 47-48.

¹⁹ Haydar Gölbaşı-Ayhan Dever, “Medeniyetler Çatışması Teorisi Ve Dinler Çatışması-Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. VIII, S. 1, 2007, s. 58.

C. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN SONA ERMESİ

Her ne kadar Anti-İslamizm ve İslamofobi seksenli yılların başından itibaren kendini ifade etmeye başlamışsa da İslam'ın genel anlamda bir “(dış) düşman” olarak tarif edilmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Komünist Blok'un çözülmesinden sonra açık ve görünür bir hale gelmiştir.²⁰

Soğuk savaş sonrası bu dönemde bir “öteki” arayışına giren Batı için en elverişli alternatif olarak “İslam” gösterilmiştir. Bir diğer ifadeyle, “kızıl komünist tehlike”nin yerini “fanatik Müslüman imajı” almış ve böylece İslam ile Hıristiyanlık karşı karşıya getirilmeye çalışılmıştır.²¹

Dolayısıyla 1989 yılı Müslümanlar ile Batı arasındaki ilişkilerde kırılmanın yaşandığı önemli bir tarih kesitidir. Bu kırılmayı ideolojik olarak temellendiren ve muhtemel bir medeniyetler çatışmasından söz eden Amerikalı Profesör Samuel Huntington, 1993 yılının yaz aylarında “Foreign Affairs” adlı uluslararası bir dergide oldukça tartışmalı “The Clash of Civilizations (Medeniyetler Çatışması)” başlıklı bir makale yayınlamıştır. Samuel Huntington, özünde ırkçı olan bu makalesinde²² İslam'ı Batı için bir potansiyel düşman olarak lanse etmiştir.²³

Huntington'un bu makalesini gelecek yüz yılı en gerçekçi bir şekilde tahlil eden bir şaheser olarak kabul edenler olmakla beraber; bir kısım entelektüel de, makalede dile getirilen görüşlerin aslında gerçekçi gözlemlere dayalı bir analiz olmaktan çok kendi kendini gerçekleştirmeyi hedefleyen bir kehanet olarak algılaması dikkat çekicidir. Makalenin yayınlanmasından bu yana dünyada olup bitenler dikkate alındığında, ikinci

---

²⁰ Canatan, a.g.m., s. 48.

²¹ Kirman, a.g.m., s. 26.

Komünist Bloğun çökmesi ve Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra tek başına kalan süper güç, kendisine yeni bir “öteki-düşman” yaratma çabasına girmiştir. “Medeniyetler Çatışması” fikri de bu yeni “öteki” yaratma sürecinin en önemli unsuru olmuştur. Zaten yüzyıllardır mevcut olan karşılıklı önyargı ve Batı'nın İslam'a karşı olumsuz tavrı sayesinde bu yeni düşman kolaylıkla kabul görmüştür (Bkz. Ali Murat Yel, “Avrupa ve İslam”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, S. 262, s. 13-14).

²² Canatan, a.g.m., s. 48.

Huntington'a göre insanları biz ve ötekiler olarak ayıran asıl faktör dindir. O halde biz-ötekiler olarak nitelendirilen ve birbirini istemeyen, çekemeyen iki grubun birbirleri ile mücadeleleri dinsel inançlara göre şekil alacak ve ortaya çıkabilecek herhangi “biz-öteki” savaşının kaynağında din yer alacaktır. Medeniyetler Çatışması Teorisi, doğu-batı arasındaki biz ve ötekiler savaşının çıkmasını muhtemel olarak görmektedir ve bu savaşın temelinde de din yer almaktadır (Bkz. Gölbaşı- Dever, a.g.m., s. 59).

²³ Kirman, a.g.m., s. 23.

gruba mensup düşünürlerin haklılığı ortaya çıkmaktadır.²⁴ Sonuçta Huntington, Amerikalıdır ve genel kaniya göre Medeniyetler Çatışması tezi Amerika Birleşik Devletleri merkezli düşünülerek, düşman yaratmak üzerine hazırlanmış bir dış politika aracıdır.²⁵

Huntington'la eş zamanlı olarak Bernard Lewis ve Oriana Fallaci gibi yazarlar da, aslında bir “mit” veya “efsane” olmaktan öte geçmeyen “İslam tehdidi” söylemini sürekli gündemde tutmaya çalışıyorlardı.²⁶

Dönemin İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'in, 7-8 Haziran 1990'nda İskoçya'da toplanan NATO Zirvesinde kurduğu şu cümle, Batı'nın İslam'a neden bu şekilde davrandığının ispatı niteliğindedir: “Yeni Düşman İslam Dünyası”.²⁷

“İslam fundamentalizmi Avrupa için en büyük tehdittir” sözleriyle dikkatleri üzerine çeken eski NATO genel sekreteri Willy Claes de, Huntington'un söz konusu düşüncesinin NATO tarafından kabul gördüğünü dile getirmiştir.²⁸

Bu dönemde özellikle Müslüman göçmen işçilerin yaşadığı Avrupa ülkelerinde, İslam ve Müslümanlar hakkında olumsuz imajların oluşmasına yol açacak ve buna bağlı olarak İslamofobi'yi tetikleyecek bazı gelişmeler de yaşanmıştır. Sözelimi 1990 yılında “Muhammed Rasul” takma adıyla, Pakistan kökenli olduğunu söyleyen bir kişi “Hollanda'nın Çöküşü” adlı bir kitabı bu ülkede piyasaya sürerek İslam tehdidi efsanesine katkıda bulunmak istemiştir.²⁹

Yine aynı yılda Hollanda Liberal Partisi VVD'nin o zamanki lideri Bolkestein, Lozan'da Liberaller Konferansında yaptığı konuşmada, “Müslümanlar bize uymak zorundadırlar” şeklinde bir açıklama yaparak, Hollanda'da bir yılı aşkın bir süre ulusal entegrasyon tartışmasına neden olmuştur. Onun bu açıklamasının temelinde “uyumsuz Müslüman” ve “Batılı değerlere karşı Müslüman” tiplmesi önemli bir rol oynamaktadır.

---

²⁴ Bkz. Er-Ataman, a.g.m., s. 758, 10 numaralı dipnot.

²⁵ Deniz Altınbaş, “Avrupa'da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması”, **Stratejik Analiz**, Kasım 2006, S. 79 s. 54.

²⁶ Kirman, a.g.m., s. 23.

²⁷ Gölbaşı- Dever, a.g.m., s. 60.

²⁸ Er-Ataman, a.g.m., s. 758.

²⁹ Yazar bu kitapta, Müslümanların yakın gelecekte Hollanda'yı fethetmek üzere gizli bir planlarının olduğunu iddia etmektedir. Göç ve nüfus artışıyla belli bir güce ulaşan Müslümanlar, Hollanda kültürünü çökertip yerine kendi kültürel değerlerini yerleştirecekler. Daha sonra Müslümanların Hollanda'ya daha fazla göç etmesini teşvik ederek 2050 yılında Hollanda'yı ele geçirmiş olacaklar (Bkz. Canatan, a.g.m., s. 20-21).

Hollanda’da daha sonra ırkçı bir partinin başına geçerek siyasete soyunacak olan Pim Fortuyn, haftalık bir dergideki köşesinde İslam hakkında şunları söylemiştir: “Dünya barışı için en büyük tehdit İslam’dan geliyor. Burada liberal İslam ile fundamentalist İslam arasındaki ayırım oldukça nispidir.” Bu açıklamada dikkat çekici olan sadece İslam’ın dünya için bir tehdit olarak görülmesi değil; liberal İslam ile fundamentalist İslam arasında bir ayırım yapmadan İslam’ı toptan karşısına almasıdır. Oysa aynı kişi, 1997 yılında yazdığı “Kültürümüzün İslamlaşmasına Karşı” adlı kitabında İslam’a değil, İslam’ın belirli bir formu olan fundamentalist şekline karşı olduğunu söylemişti.

Kamuoyunu oluşturan ulusal ve uluslararası aktörlerin açıklamaları üst düzeyde yapılan spekülâtif (kurgusal) açıklamalar olarak kalsaydı, bu elbette pek problem oluşturmuyacaktı. Fakat Batı dünyasında yapılan araştırmalar gösteriyor ki, bu tür açıklamalar kamuoyunun dünya algısını ve İslam’la ilgili imajlarını derinden etkilemiştir.³⁰

Bu dönemde Anti-İslamizm ile İslamofobi arasındaki ilişki paralel yürümektedir. Anti-İslamistler İslam’ı dünya çapında yeni bir düşman olarak tanımlarken; bu yeni düşmana karşı uyarı yapan liderler, halk tarafından destek görmeye başlamıştır. Müslüman göçmenlere yönelik politikalarda da ciddi bir katılma dönemi başlamıştır. Seksenli yıllarda entegrasyon siyaseti liberal ve kısmen çokkültürcü özellikler taşıırken; bu dönemde entegrasyon tek yönlü bir süreç olarak daha çok azınlıkların egemen topluma ve kültüre uyum süreci olarak tarif edilmiştir. Bunun sağlanması için bir yandan göç sınırlandırılırken, diğer yandan da entegrasyonu artırıcı önlemler alınmıştır.³¹

D. 11 EYLÜL OLAYLARI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

11 Eylül 2001, Batı dünyasında İslamofobi’nin bir başka kırılma noktası ve belki de zirve noktasını oluşturmaktadır.³² Bu tarihe kadar yapılan Anti-İslamist açıklamalar ve İslam’a karşı ilan edilen soğuk savaş, her şeye rağmen halk arasında fazla yankı bulmamıştı. Sözde, İslam adına ikiz kulelere karşı yapılan saldırılar, Batı’da Anti-İslamistlere büyük bir fırsat oluşturmuş ve halkı ikna etme gücünü de artırmıştır. Bu

³⁰ Canatan, a.g.m., s. 49-50.

³¹ Canatan, a.g.m., s. 51.

³² Bazı araştırmacılar 11 Eylül’ü, var olan bir sürecin (İslam düşmanlığı, Doğu’nun kaynaklarını ele geçirme, Haçlı seferlerini devam ettirme, sömürgeciliği hızlandırıp kalıcı hale getirme, silah ticaretini geliştirme, savaşı Batı’nın sınırları dışında devam ettirme) geliştirilip daha da ileri götürülmesi şeklinde değerlendirmektedir. (Bkz. Nihat Uzun, “Batı Medyasında Müslüman Algısı”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, S. 262, s. 18).

anlamda, birçok kişinin söylediği gibi ikiz kulelere saldırı yapanlar, aslında İslam'a karşı da Haçlı savaşının startını vermişlerdir.³³

11 Eylül 2001 Amerika'nın şoka girdiği bir tarihtir. Çünkü bu tarihte Amerika, tarihinde ilk kez kendi toprakları üzerinde yabancı bir saldırıya şahit olmuştur. Üstelik ABD'nin kendi yetiştirdiği kişi(ler) tarafından Dünya kapitalizminin kalbi olan İkiz Kuleler uçakla vurulmuş ve yaklaşık 3500 kişi hayatını kaybetmiştir.³⁴

11 Eylül olayları, Amerika Birleşik Devletleri'nin iç ve dış politikasında temel değişikliklere gidilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu değişimin birincil muhatabı ise Müslümanlar olmuştur. Amerikan yönetimi, 11 Eylül olaylarından "İslami terörizm"i sorumlu tutarak hem Amerika'daki hem de Amerika dışındaki Müslümanlara karşı "kuşku", "baskı" ve "şiddet"e dayalı bir politika geliştirmeye başlamıştır.³⁵

İslam korkusu ve hatta karşıtlığı açısından 11 Eylül 2001 tarihi oldukça önemlidir. Zira bu tarihten sonra tüm dünyada güvensizlik havası oluşturulmuş ve bir anlamda korku iktidarı kurulmaya çalışılmıştır. Tüm dünyada oldukça geniş bir alana yayılmış olan bu korkunun daha ziyade "ötekine", "yabancıya", "göçmene", "azınlığa", "İslam'a", "bizden olmayana" karşı duyulduğu gözlemlenmiştir. Bu korku, siyaset ve medya öncülüğünde Batı toplumunun bilinçaltına kazınmaya çalışılmıştır.³⁶

Nitekim bu olaydan sonra birçok Batılı siyasetçi, soğukkanlı düşünmek ve halkı teskin etmek yerine, yangına körükle gitmeyi tercih etmiştir.

³³ Er-Ataman, a.g.m., s. 758-759.

³⁴ Gölbaşı- Dever, a.g.m., s. 62.

³⁵ Ejder Okumuş, "ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm:11 Eylül Öncesi ve Sonrası", **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, (ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır), Eskişen Yayınları, Ankara, 2007, s. 240.

³⁶ Kirman, a.g.m., s. 23. Batı'da siyasal alanda sistematik bir İslam karşıtlığı mevcuttur. Bu karşıtlığın çıkış noktası herhangi bir korku veya kaygıyla değil, bir üstünlük iddiasıyla ilgilidir. Dünyayı "gelişmiş- az gelişmiş ülkeler" gibi kategorilere ayırıp kendi üstünlüğünü ortaya koyma iddiası, karşıtlığa dönüşmüş ve bu paralelde politikalar izlenmiştir. Medya üzerinden yapılan işlem ise, halkın soyut ve vehme dayalı bir kısım kaygılarını, somut bir korkuya dönüştürmektir. (Bkz. Mehmet Görmez, "Başyazı", **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, S. 262, s. 1.

11 Eylül saldırısı direkt olarak Müslümanlarla ilişkilendirilmiştir. Daha sonra medyada sürekli olarak İslam ve terör arasındaki özdeşliği vurgulayan imajlar boy göstermiştir. Öfkeli yüz ifadeleri, silahlar, yeşil bayraklar, tüm terör sembolleri medyada kesintisiz olarak yer almıştır (Bkz. Mustafa Tekin, "İmajla Gerçek Arasındaki Mesafe: Medyada İslam İmajı", **Diyanet Aylık Dergi**, Ağustos 2012, S. 260, s. 38).

Bu siyasetçiler arasında Amerika Devlet Başkanı Bush'un dünyaya: "Ya bizden yana ya da terörden yana olacaksınız" şeklindeki kategorik açıklamasının yanında, İtalyan Devlet Başkanı Berlusconi'nin açıklaması da ilginçtir. Söz konusu saldırılardan iki gün sonra Berlusconi İslam hakkında şunları söylemiştir: "Değer ve normlarımızla, refahımızla, insan haklarına ve din özgürlüğüne saygımızla Batı uygarlığının üstünlüğü konusunda bilinçli olmalıyız. Bu saygı İslam dünyasında kesinlikle bulunmamaktadır..." Oysa bugün pek çok insan, Batı'da Müslümanlara karşı yapılanlara bakınca, Batı uygarlığının din özgürlüğü konusunda hiç de saygılı olmadığı sonucuna varmaktadır.

Hollandalı ırkçı lider Pim Fortuyn ise, ekim ayının sonunda şu tarihi açıklamasını yapmıştır: "İslam, dünya barışı için büyük bir tehlikedir. İslam'ın dünyada önemli rol oynamadığı hiç bir çatışma alanı yoktur. İster iç çatışmalar şeklinde olsun, ister ülkeler arasındaki çatışmalarda olsun... Komünizm'in rolünü İslam üstlenmiştir. Hür Batıda komünist partileri ve örgütleri nadiren yasaklama yoluna gitmiştik. Bu, kuvvetli olmanın bir işaretidir. Fakat onları iyi takip ediyorduk ve arkadan bakılınca da, bunun doğru olduğunu görüyoruz. Şimdi aynı şeyi ülkemizdeki tüm cami ve İslam örgütlerine karşı yapmalıyız..."³⁷

Amerikan ve Avrupa siyasetçi ve medyasının ürettiği bir mit olarak İslami tehdit, sürekli gündemde tutulmuştur.³⁸ 11 Eylül olaylarından sonra izlenen politikanın bir gereği olarak İslam ve Müslümanlar, sürekli olarak ve eskisinden daha sıkı bir şekilde terörle birlikte zikredilmeye başlanmıştır. Bu süreçte İslam'ın şiddet ve terör dini olduğunu ya doğrudan vurgulayan ya da dolaylı olarak ima eden bir politika izlenmiştir. Bu politikanın bir boyutu olarak medya gücü ve onun büyük, yıkıcı propagandasının etkisiyle şiddete ve

---

³⁷ Canatan, a.g.m., s. 52.

³⁸ İslam korkusunu tetiklemede basın ve medya büyük rol oynamıştır. Müslümanlar çoğunlukla gazetelerin ve haber bültenlerinin manşetlerini oluşturmuşlardır. Örneğin bir suçu Müslüman olmayan biri işlediğinde dinine veya etnik kökenine vurgu yapılmadan sadece "suçlu" olarak nitelendirilirken, aynı suçu bir Müslüman işlediğinde haber ilk sayfadan veya manşetten verilip İslam dinine olan aidiyetine vurgu yapılmıştır. Bu durum, Batı medyasının çifte standartlığını ortaya koymaya yetmektedir.

Özellikle 11 Eylül ikiz kule saldırılarından sonra Müslümanlar medyada daha geniş yer almışlardır. Müslümanlar "terörist" gibi gösterilip "İslami terör" kavramına sürekli vurgu yapılmıştır. (Bkz. Müşerref Yardım, "Avrupa'nın İslam ve Müslüman Korkusu", **Diyanet Aylık Dergi**, Haziran 2013, S. 270, s. 30).

teröre dayalı bir İslam imajı oluşturulmuştur.³⁹ İslam’la ilgili popüler Batı imajında, maalesef İslam, artık bir şiddet ve barbarlık dinidir.⁴⁰

Bu gelişmeler şüphesiz ki Batı dünyasında İslamofobi’nin görünmez yüzünü oluşturan tarihsel ve kültürel önyargıların yeniden dirilmesine sebep olmuş, bu ülkelerde yaşayan Müslümanların toplumdan dışlanmalarını ve ayrımcılığa maruz kalmalarını da beraberinde getirmiştir. Başından beri toplumsal ve ekonomik konumu zaten iyi olmayan Müslümanlar, 11 Eylül’ün yarattığı sosyal, psikolojik ve siyasal iklimde daha da kötü bir konuma itilmişlerdir.⁴¹

İslam’ın şiddet ve terör dini olarak sunulması ve “İslami şiddet”, “İslami terörizm” gibi ifadelerle İslam’la şiddet ve terörün buluşturulması; bazı bilim adamlarının sözde bilimsel çalışmalarıyla da desteklenmiştir. Nitekim ünlü İslam ve Ortadoğu uzmanı Bernard Lewis’in çalışmaları bunun en iyi örneklerindedir. Lewis, The New Yorker adlı dergide 2001 yılında yayınladığı bir makalesine dayanarak yazdığı ve 2003’de yayınlanan “The Crisis of İslam, Holy War and Unholy Terror” adlı kitabında, İslam’la ilgili Amerikan resmi ve sivil yetkililerini tahrik edici bir biçimde, bilimsellik kisvesi altında fakat hiç de bilimsellik arz etmeyen ifadeler kullanmış, bir tür dil oyunu yaparak İslam’ı terörizmle ilişkilendirmeye çalışmıştır.⁴²

Aslında Müslümanlar hakkındaki negatif görüşlerini daha da geriye götürebileceğimiz Bernard Lewis özellikle 11 Eylül’den sonra, Bush yönetiminin Ortadoğu politikalarının fikir babalarından biri olmakla kalmamış; verdiği demeçlerle İslamofobi’nin Batı’daki baş körükleyicilerinden biri haline gelmiştir. 28 Temmuz 2004’te Alman Die

---

³⁹ Özellikle Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezinde Hıristiyanlığa rakip olarak İslam dinini göstermesi ve Batılıların İslam’a her zaman tavır takınması, İslam ve terörün bir arada kullanılmasına sebep olmuştur (Bkz. Gölbaşı-Dever, a.g.m., s. 60).

⁴⁰ Okumuş, a.g.m., s. 241.

⁴¹ Canatan, a.g.m., s. 53.

⁴² Lewis söz konusu kitabında şu ifadeleri kullanmaktadır:

Müslümanların çoğu fundamentalist değildir, çoğu fundamentalist de terörist değildir; fakat bugünkü teröristlerin çoğu Müslümandır ve bunlar, kendilerini övünerek böyle tanımlamaktadırlar. Müslümanların, medya terörist hareket ve eylemlerden “İslami” diye bahsettiğinde şikayet etmeleri ve medyanın neden benzer biçimde İrlanda ve Bask terörist ve terörizmlerini “Hıristiyan” olarak nitelendirmediğini sormaları, anlaşılır bir şeydir. Ancak cevap basit ve açıktır: Onlar kendilerini böyle tanımlamıyorlar. Müslümanların şikayeti anlaşılır, fakat haber edenlere değil, yapanlara yöneltilmelidir (Bkz. Okumuş, a.g.m., s. 242).

Welt dergisine verdiği röportajda Şunları söylemişti: “Yüzyılın sonuna kadar Avrupa’ya İslam hakim olacaktır. Avrupa, Arap batısının, Magrib’in bir parçası haline gelecektir.”⁴³

Batı dünyasında yaşayan azınlık Müslümanları bir “iç tehdit” olarak gösterme çabaları zaman zaman basında da kendini hissettirmiŐtir.⁴⁴

2007’nin başında Almanya’da Berliner Zeitung gazetesi, Başbakan Merkel’i baŐörtülü, SPD lideri Kurt Beck’i de sakallı olarak gösterdiği bir resimde: “Böyle devam ederse Almanya’da 50 yıl sonra Hıristiyanlar azınlıkta kalacak” iddiasında bulunmuŐtur. Gazete, son bir yılda dört bin Alman’ın İslam dinine geçmesine dikkat çekerek, yakında Almanya’nın bir İslam ülkesi haline gelebileceğini yazmıŐtır.⁴⁵ Yoğun göç ve doğum oranları dikkate alındığında 50 yıl sonra Almanya nüfusunun 100 milyonu geçeceği belirtilen haberde, Müslüman-Hıristiyan nüfusunun neredeyse eşit düzeye geleceği belirtilmiştir. Gazeteye yorumda bulunan Bernard Lewis ise, XXI. yüzyılın içinde Avrupa nüfusedeki Müslüman dengesinin ağır basabileceğini söylemiştir. Bir süre sonra bir başka Alman dergisi Der Spiegel, “Mekka Deutschland- Die stille İslamisierung (Mekke Almanya- Sessizce İslamileŐtirme)” başlıklı yazısında, daha önce sayısal verilerle ortaya koyduğu konuları toparlayarak, Alman toplumunu, hukuksal ve siyasi arenada gizlice yürütölen İslamileŐtirme politikaları hakkında duyarlı olmaya çalışmıştır.⁴⁶

11 Eylül 2001’de gerçekteŐtirilen saldırıyla Amerika ve Avrupa’da yükselmeye başlayan İslam korkusu; El-Kaide terör örgütünün üstlendiği 15 ve 20 Kasım 2003 İstanbul, 11 Mart 2004 Madrid ve 7 Temmuz 2005 Londra saldırılarıyla daha da artmıştır. Bütün bu gelişmeler zaten tedirgin olan Batı insanının endişe ve kaygılarının artmasına ve kontrolsüz korkular geliŐtirmesine sebep olurken, sorumluluk makamında olan kişiler tarafından dile getirilen “Medeniyetler çatiŐması”, “Haçlı seferleri” gibi çatiŐma doğuracak söylemler de korku ve endiŐeleri arttırmıŐ, medyanın da kışkırtmasıyla Müslümanların kötü imaj kazanmalarına neden olmuştur.⁴⁷

---

⁴³ Er-Ataman, a.g.m., s. 759.

⁴⁴ Canatan, a.g.m., s. 54.

⁴⁵ Er-Ataman, a.g.m., s. 759.

⁴⁶ Canatan, a.g.m., s. 54-55.

⁴⁷ Kirman, a.g.m., s. 26.

Tarihten gelen ve bilgisizlikten kaynaklanan kırgınlıklar, korkular ve düşman ilan etmeler, bu olaylarla birlikte tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Terörist saldırılar, eski önyargıları pekiştirmiş ve İslam karşıtı seslere de destek olmuştur.⁴⁸

Müslümanların sorumlu tutulduğu bu olaylar, Amerika ve Avrupa'nın, kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanlara şüpheyle bakmasını beraberinde getirmiştir. Bu olaylara karışan kimselerin o zamana kadar genelde şüphe uyandıran kimseler olmaması, görünürde topluma entegre olmuş bir hayat sürdürmeleri ve bu yöndeki vurgunun basın tarafından sıkça gündeme getirilmesi; terörle hiçbir ilişkisi olmayan Müslüman komşuya şüphe ile bakma sonucunu da doğurmuştur. Müslümanlar, dünyanın herhangi bir, failleri bilinen ya da bilinmeyen, İslam adına yapılan bütün eylemlerin sorumlularymış gibi psikolojik baskı altına alınmışlardır.⁴⁹

Müslümanlar, Batı'nın yeni "ötekileri" olarak, yaşadıkları ülke vatandaşlığına geçmiş olsalar bile "içerdeki tehdit ve düşman" olarak algılanır olmuş ve çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır.⁵⁰

Nitekim 11 Eylül 2001'den sonra ABD, artık eski ABD değildir. Demokrasinin ve özgürlüklerin beşiği olan Amerika Birleşik Devletlerinde 11 Eylül olaylarından itibaren kendini gösteren İslamofobi ve Anti-İslamizm'in etkisiyle Müslümanlar hedef alınarak alınan kararlar, yapılan düzenlemeler, ortaya konulan tepkiler hakaretler, saldırılar, sınırlandırmalar, zorlaştırmalar, baskılar, vatandaşlıktan çıkarmalar, tehditler, korkutmalar, sindirmeler, yaralamalar, öldürmeler vs., Müslümanlar için bu ülkeyi adeta çekilmez hale getirmiştir. İslamofobi ve İslam karşıtlığı, ABD'de elbette 11 Eylül 2001'den önce de mevcuttu; fakat 11 Eylül 2001'den sonra bu olgu doruk noktasına ulaşmıştır.⁵¹

11 Eylül'den sonra Müslümanlar, ABD ve Avrupa ülkelerinde sivil hakları kısıtlayan ciddi baskılarla karşı karşıya kalmışlardır. ABD ve bazı Avrupa ülkeleri Müslümanlara yönelik politikalarında baskıcı bir yol izlemiştir. Örneğin ABD'de 11 Eylül'den hemen sonra 1200 Müslüman, terör olaylarına karıştıkları iddiasıyla gözaltına

---

⁴⁸ Er-Ataman, a.g.m., s. 760.

⁴⁹ Hasan Polat, "Federal Almanya'da Müslümanlar ve Baden-Württemberg Eyaletinde Alman Vatandaşlığına Geçişte Uygulanan Testin Oluşum Hikayesi", **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, (ed. Kadir Canatan-Özcan Hıdır), Eskiye Yeni Yayınları, Ankara, 2007, s. 349.

⁵⁰ Kirman, a.g.m., s. 29.

⁵¹ Okumuş, a.g.m., s. 235.

alınmış, mahkemeye çıkarılmadan aylarca tutukevlerinde kalan bu Müslümanların şiddet eylemleri ile bağlantısı olmadığı anlaşılınca tümüne yakını serbest bırakılmıştır.

Benzer şekilde İngiltere’de 400 Müslüman gözaltına alınmış, ancak bunlardan sadece ikisi tutuklanmıştır. ABD ve Avrupa ülkeleri yeni anti- terör yasaları çıkarmak suretiyle sivil özgürlükleri kısıtlayan ve güvenlik güçlerine geniş yetkiler veren bir politika izlenmiştir. Örneğin Fransız polisine mahkeme izni olmadan ev ve işyeri arama yetkisi tanınırken, Almanya’da polisin telefon dinlemesi daha da kolaylaştırılmıştır.⁵²

Bu noktada bir başka ilginç örnek de Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki “fişleme”lerdir. Avrupa dışından gelerek yerleşen yabancıların “içerideki tehdit ve düşman” olarak algılanması neticesinde Avrupa Birliği Aralık 2001’de terörle mücadeleye yönelik önlemler kapsamında “Common Positions and Framework” adında bir belgeyi kabul etmiş, üye ülkeler de bunu kendi yasalarına yansıtarak bir takım düzenlemeler yapmıştır. Bu çerçevede istihbarat birimleri “içerideki yabancı düşmanları” dini profil kullanarak fişlemeye başlamıştır. İngiltere, Danimarka, Norveç ve Almanya gibi ülkelerde Müslüman öğrenciler dahi potansiyel tehdit oluşturdukları gerekçesiyle fişlenmiştir. Zamanla fişlemenin kapsamı genişletilmiş ve Müslüman iş adamları, sivil toplum kuruluşları, dernekler ve cami cemaati mensupları da izlenmeye başlanmıştır.⁵³

Müslümanlar hakkında zaman zaman bazı iddialar ortaya atılarak “İç tehdit -iç düşman” algısı ayakta tutulmaya çalışılmış, ne yazık ki bazı olaylar bahane edilerek ustaca yaygınlaştırılmıştır. Bu olaylardan birisi, dünya çapında bir tartışmanın ortaya çıkmasına sebep olan Danimarka’daki karikatür krizidir.⁵⁴

Danimarka’da Jyllands Posten adlı bir gazetenin 30 Eylül 2005 tarihli nüshasında Hz. Muhammed ile ilgili yayınlanan karikatürlerle başlayan bu kriz, daha sonra Norveç’e sıçramış oradan da tüm dünyaya yayılmıştır.⁵⁵

Provokasyon amaçlı bu tür olayların basit bir senaryosu bulunmaktadır: Önce İslam’a karşı veya Müslümanların duyarlı olduğu bir konuda aşağılayıcı bir yayın yapılmakta, sonra da Müslümanların gösterdiği tepkiler gerekçe gösterilerek saldırganlar

---

⁵² Nihat Uzun, **Avrupa’da İslamofobi İngiltere Örneği**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, 1. Basım, s. 120

⁵³ Kirman, a.g.m., s. 30.

⁵⁴ Canatan, a.g.m., s. 56.

⁵⁵ Kirman, a.g.m., s. 23.

kendi tezlerini “kanıtlamış” olmaktadır. Bu tür senaryolar farklı sahnelerde değişik adlar altında daha sonra da sahnelenmiştir. Bir zamanlar “Şeytan Ayetleri” kitabıyla tüm İslam alemi üzen ve bu konuda şiddetli protestolara sebep olan Salman Rüşdi’ye İngiliz Hükümeti tarafından Haziran 2007’de verilen şövalyelik madalyası da benzer bir örnektir. İslam dünyası yine bu madalya ile kışkırtılmış ve pek çok hararetli protestolar meydana gelmiştir. Daha sonra da öfkeli Müslümanların bu protestoları örnek gösterilerek Batılıların “Müslümanların ne kadar ilkel, barbar ve asabi oldukları” tezinin bir ispatı haline getirilmiştir.⁵⁶

Din eksenli bu tür provokasyonlarda din adamlarının rol alması ise çok daha üzüntü verici olmuştur. Bu bağlamda Papa seçilmeden önce Kardinal Ratzinger sıfatıyla İslam hakkında birtakım olumsuz ifadeler kullanan XVI. Benedictus; Papa seçildikten sonra 11 Eylül olaylarının 5. yıldönümünde (12 Eylül 2006 tarihinde) Almanya’nın Bavyera eyaletinde Regensburg Üniversitesi’nde yapmış olduğu konuşmasında sarf ettiği sözlerle de Hıristiyan dünyasının İslam’a bakışını en yetkili ağızdan ortaya koymuş ve bu sıkıntılı süreçte İslam aleminin tepkisini çekmiştir.⁵⁷ Bu tutumuyla Papa XVI. Benedictus, 11 Eylül 2001 tarihini Huntington’un Medeniyetler Çatışması Tezinin geçerlilik kazandığı, din adına savaşların başladığı, Bush’un deyimiyle “Tanrı tarafından adaleti yaymak için seçilen ulusun bu kutsal(?) görevi yerine getirmek için seferber olduğu bir dönüm noktası olarak görenlerle aynı düşüncede olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁸

İslam ve Müslümanlar aleyhine sergilenen hakaret ve tahrik içerikli tutum ve davranışlar zaman zaman büyük infiallerin yaşanmasına sebep olmuştur. Karikatür krizinden sonra İslam’a ve İslam’ın kutsal değerlerine karşı sergilenen “İslamofobik” tutum ve davranışlar arasında İsviçre’de 2009 yılında yeni minare yapımına yasak getiren referandum, Almanya’da uygulanmak istenen sünnet yasağı, Fransa’daki başörtüsü yasağı ve “Müslümanların Masumiyeti” filmi sayılabilir.⁵⁹

---

⁵⁶ Er-Ataman, a.g.m., s. 760.

⁵⁷ Papa’nın bu konuşması iki temel iddiaya dayanır. Bu iddialardan ilki, İslam akla değer vermeyen, hatta akli yok sayan bir dindir. İkincisi ise İslam kılıç dinidir, Hz. Muhammed yeni bir şey getirmemiş, inancını şiddet ve savaş yoluyla yaymıştır (Bkz. Kirman, a.g.m., s. 30-31).

⁵⁸ Gölbaşı-Dever, a.g.m., s. 64.

⁵⁹ M. Ali Kirman, “Müslümanları İslamofobi İle İmtihani”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, sayı 262, s. 5.

Kısacası 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı ve ardından Londra, İstanbul ve Madrid gibi dünya şehirlerine yapılan saldırılar neticesinde başta ABD olmak üzere tüm dünyada bir güvenlik problemi ortaya çıkmıştır. Terörle mücadele adına asimetrik güç kullanan Batı, Müslümanları ve İslam'ı “terör ve şiddet” kavramlarıyla beraber anmaya başlamış ve netice itibariyle terörün yayılmasına ve küreselleşmesine yol açmıştır.⁶⁰

Amerikan yönetimi, bu olaylardan “İslami terörizm”i sorumlu tutarak Müslümanlara karşı kuşku, baskı ve şiddete dayalı bir politika izlemiştir.

Yine bu olaylar, Batı dünyasında İslamofobi'nin görünmez yüzünü oluşturan tarihsel ve kültürel önyargıların yeniden dirilmesine sebep olmuş, ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanların toplumdan dışlanmalarını ve ayrımcılığa maruz kalmalarını da beraberinde getirmiştir.

13-15 Kasım 2006 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen ve Medeniyetler İttifakı⁶¹ girişiminin nihai taslağının kamuoyuna açıklandığı toplantının sonuç raporunda da belirtildiği gibi; Batı ve İslam dünyası arasındaki bu gerilimin temelinde ağırlıklı olarak politik unsurlar bulunmaktadır.

Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bazı aydınlar, İslamofobi'nin, Batı dünyasının Ortadoğu ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarını ele geçirme planlarında politik bir malzeme haline getirildiğini belirtirken; bu amaçla gerçekleştirilen operasyonların da, dünya barışının tehlikeye girmesi ve küresel ölçekte çatışmaların meydana gelmesi sonucunu doğuracağı yolundaki endişelerini dile getirmişlerdir. Nitekim ABD'nin, 11 Eylül saldırılarından, bazı ülke ve grupları sorumlu tutarak Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi, İran ve Suriye üzerinde uluslararası baskıyı artırması ve daha sonra Ortadoğu'da

---

⁶⁰ Kirman, a.g.m., s. 26.

⁶¹ Medeniyetler İttifakı fikri ilk olarak İspanya Başbakanı Luis Rodríguez Zapatero'nun 21 Ekim 2004'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada ortaya atılmıştır. Başbakan Luis Rodríguez Zapatero ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başlattığı, BM'nin desteğini alan Medeniyetler İttifakı projesi çerçevesinde ilk toplantısını 27-29 Kasım 2005 tarihlerinde İspanya'nın Palma de Mallorca kentinde gerçekleştirmiştir. Eylül 2005'de, inisiyatifin çerçevesini belirlemeleri amacıyla çeşitli ülkelerden bilim adamı ve devlet adamlarından oluşan Üst-Düzy Akil Adamlar Grubu oluşturulmuştur. İkinci toplantı 25-28 Şubat 2006 tarihleri arasında Katar'ın Doha kentinde, üçüncü toplantı ise Mayıs 2006'da Dakar'da gerçekleştirilmiştir. 13-15 Kasım 2006 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen dördüncü toplantıda ise, Medeniyetler İttifakı girişiminin nihai taslağı kamuoyuna açıklanmış, sonuç raporunda Batı ve İslam dünyası arasındaki gerilimin dini değil politik olduğunun altı çizilmiştir. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Medeniyetler_İttifakı, 08.07.2013.

meydana gelen gelişmeler; söz konusu aydınların görüşlerinin doğruluğunu ve endişelerinin haklılığını ortaya koymaktadır.⁶²

---

⁶² Gökmen, a.g.tz., s. 69.

SONUÇ

1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanan, ancak 11 Eylül 2001 tarihinden sonra popülerlik kazanan İslamofobi, İslam'a karşı kin, nefret ve düşmanlık besleme, Müslümanlardan nefret etme ve hoşlanmama şeklinde kendini gösteren irrasyonel bir korkudur. Anti-İslamizm ise, aydın çevrelerin bilinçli İslam karşıtlığını ifade etmektedir. Bu bakımdan İslamofobi sosyolojik, Anti-İslamizm ise ideolojik ve politik bir tavrıdır.

Anti-İslamizm ile İslamofobi arasında kronolojik ve nedensel bir bağ kurulacak olursa, ilkinin sebep, ikincisinin ise bir sonuç olduğu görülecektir. Eğer bilinçli, maksatlı ve organizeli olarak yürütülen Anti-İslamizm olmasaydı, bugün Batı dünyasında bu çapta bir İslamofobi olmayacaktı.

Bugün tüm dünyada çok yaygın bir düşünceye göre İslamofobi, 11 Eylül 2001 sonrasında ortaya çıkmış yeni bir fenomendir. Ancak bu düşünce, hem anti-İslamizm'in Batı tarihinde geçmişe giden derin köklerini inkar etmek; hem de 11 Eylül'den bağımsız olarak var olan ırkçı ve İslamofobik eğilimlerin varlığını görmezlikten gelmek demektir.

Batı dünyasında görülen İslamofobi, tarihi bir arka plana sahiptir ve sosyal, siyasal, kültürel, dini vb. çok çeşitli köklerden beslenmektedir. Batı'nın İslam'a karşı olan önyargı, dışlama ve düşmanlığı, bu iki medeniyetin ilk karşılaşmalarına kadar geri götürülebilir. Hıristiyan Batılılar, pek çok sebepten dolayı İslam'a ve Müslümanlara karşı negatif düşünelere sahiptirler. En önemli sebep ise; Hıristiyanlığın, İslam'ı kendisi için bir rakip olarak görmesidir.

Tarih boyunca Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında askeri, siyasal, ekonomik, dini ve sosyo-kültürel çekişmeler yaşanmıştır. Bu çekişmeler, tarihten gelen korkuları sürekli diri tutmakta ve yeni şartlar altında yeni korkuların ortaya çıkması noktasında önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Batı toplumlarında Müslümanlara karşı artan İslamofobi ve buna paralel olarak zaman zaman ortaya çıkan saldırıların temel sebepleri arasında yüzyıllar öncesine uzanan Hıristiyanlık-İslam karşılaşmasıyla Batı insanında oluşan olumsuz İslam ve Müslüman imajı oldukça etkilidir. Bir diğer ifadeyle, Batı toplumlarında görülen

İslamofobi'nin arka planında Hıristiyan kültürünün, Hıristiyan inanç ve değerlerini temsil eden din adamlarının tutum ve davranışlarının yer aldığı bilinmektedir.

İslam'ın gelişine kadar, dünyada Hıristiyanlık rakipsiz evrensel dini ve siyasi bir güçtü. VII. yüzyılda ortaya çıkan İslam, VIII. yüzyıldan itibaren hızla yayılmış ve çok geniş bir coğrafi alana hükmetmeye başlamıştır. Daha önceleri Hıristiyanlığın yaygın olduğu birçok ülkenin İslam yurdu haline gelmesi, hatta Hıristiyanlığın kendi kutsal mekanını (Filistin'i) dahi koruyamayıp İslam'a teslim etmesi; özellikle Hıristiyan din adamlarını, İslam ve Müslümanlar hakkında tamamen olumsuz söylem ve davranışlara sevk etmiştir.

Ortaya çıkış yıllarından itibaren Hıristiyan dünyası İslam'a, genelde teolojik ve pratik olmak üzere iki yoldan karşı koymaya çalışmıştır. Teolojik olarak karşı koyma, İslam ve Hz. Peygamber hakkında asılsız bilgilerin yayılması ve Hıristiyan inancının savunulmaya çalışılması şeklinde tezahür ederken; pratik olarak karşı koyma ise, tarihte "Haçlı Seferleri" olarak kendisini göstermiştir.

Görünüşe göre dini, gerçekte ise birer sömürgecilik savaşı olan Haçlı seferleri, Haçlı ordularının yenilgisiyle sona erince Hıristiyan Batılılar, İslam ülkelerini yeniden işgal etme ümitlerini hiçbir zaman kaybetmemişler, emellerini gerçekleştirebilmek için her devirde farklı yöntemler kullanmışlardır. Nitekim Hıristiyanlığı yaymaya yönelik misyonerlik faaliyetleri ve düşman olarak tanımladıkları Müslümanların, güçlerinin nereden kaynaklandığını anlamak amacıyla geliştirdikleri Oryantalizm; Batının yüzyıllardır kurduğu hayallerini gerçekleştirme yollarından iki tanesidir. Arkasında Kilisenin olduğu misyonerlik faaliyetleri ve oryantalizmin, sömürgecilikle çok yakın ilişkileri söz konusudur.

II. Vatikan Konsili'nden sonra Kilise, diğer din mensuplarına yönelik yaklaşımını gözden geçirmiş, günümüz şartlarına uygun yeni teolojik yaklaşımlar ortaya koyarak "Dinlerarası Diyalog" projesini uygulamaya geçirmiştir. Böylece Hıristiyan dünyasının, Müslümanlara karşı Haçlı Seferleriyle başlattığı ve Misyonerlik Faaliyetleriyle devam ettirdiği soğukluk ve düşmanlık; II. Vatikan Konsili'nde bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı Müslüman ülke vatandaşları çalışmak üzere Batı Avrupa ülkelerine gitmişlerdir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Batı Avrupa ülkelerinde

Müslüman nüfus her geçen yıl artmaya başlamıştır. Önceleri “geçici işçi”, olarak algılanan Müslüman göçmenlerin, kalıcı olduklarının anlaşılmasından sonra, Batılılarda bazı rahatsızlık, endişe ve tepkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu olumsuz tepkilerin hedef noktasını, göçmenlerin beraberinde getirdikleri kültürel farklılıklar, özellikle de “İslam” oluşturmaktadır.

Bu dönemde gerçekleşen İran İslam Devrimi ise, Avrupa’da İslamofobi veya Anti-İslamizmin çok daha net olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İslam Devrimi’nden sonra Batı dünyasında İslam aleyhtarı bir “karşı-propaganda” dönemi açılmış ve İslam hakkındaki önyargılar ve ırkçı tavırlar yeniden su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Komünist Blok’un çözülmesinden sonra bir “öteki” arayışına giren Batı; “kızıl komünist tehlike”nin yerine “fanatik Müslüman imajı”nı koymuş ve böylece İslam ile Hıristiyanlık karşı karşıya getirilmeye çalışılmıştır.

İslam korkusu ve hatta karşıtlığı açısından 11 Eylül 2001 tarihi oldukça önemlidir. Bu olay ve sonrasında yaşananlar, Batı dünyasında İslamofobi’nin görünmez yüzünü oluşturan tarihsel ve kültürel önyargıların yeniden dirilmesine sebep olmuş, ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanların toplumdan dışlanmalarını ve ayrımcılığa maruz kalmalarını da beraberinde getirmiştir.

11 Eylül saldırısıyla Amerika ve Avrupa’da yükselmeye başlayan İslam korkusu; El-Kaide terör örgütünün üstlendiği 15 ve 20 Kasım 2003 İstanbul, 11 Mart 2004 Madrid ve 7 Temmuz 2005 Londra saldırılarıyla daha da artmıştır. Bütün bu gelişmeler zaten tedirgin olan Batı insanının endişe ve kaygılarının artmasına neden olmuştur. Tarihten gelen ve bilgisizlikten kaynaklanan kızgınlık, korku ve düşman ilan etmeler, bu olaylarla birlikte tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Terörist saldırılar, eski önyargıları pekiştirmiş ve İslam karşıtlığı daha da artmıştır. Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar, Batı’nın yeni “ötekileri” olarak, yaşadıkları ülke vatandaşlığına geçmiş olsalar bile “içerdeki tehdit ve düşman” olarak algılanır olmuş ve çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır.

ABD liderliğinde Batılı müttefiklerin, iki Müslüman ülke olan Afganistan ve Irak’ı, 11 Eylül olaylarından dolayı işgal etmesi ise, Batı dünyası ile Müslüman dünya arasındaki ilişkileri derinden sarsmış ve ilişkilerin kötüleşmesine sebep olmuştur.

Kısacası, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Batı ülkelerinde birtakım huzursuzlukların ortaya çıkmasına sebep olan, hatta İslam ve Hıristiyanlık gibi dünyanın iki büyük dininin mensuplarını karşı karşıya getiren ve dolayısıyla dünya barışını tehdit eden İslamofobi ile mücadele etmek kaçınılmazdır.

İslamofobi tarihi bir arka plana sahiptir ve sosyal, siyasal, kültürel, dini vb. çok çeşitli köklerden beslenmektedir.

Müslümanlara karşı İslamofobik söylem ve davranışların yaygın olduğu Batı ülkelerinde, genellikle düşünüldüğü gibi İslamofobi, Müslümanlardan kaynaklanan bir problem olmayıp, söz konusu toplumların kendi “Müslüman” algılarının bir sonucudur.

Hıristiyanlık, Batı Medeniyetinin temel unsurlarından birisi olduğundan, Batı toplumlarında görülen İslamofobi ve İslam karşıtlığının arka planında, Kilise'nin temsil ettiği Hıristiyan kültürünün, Hıristiyan inanç ve değerlerinin büyük pay sahibi olduğu bir gerçektir.

Farklı kültürlerin bir arada yaşamalarının zorunluluk haline geldiği günümüzde, barış içerisinde yaşayabilmek için, öncelikle geleneksel önyargıların terk edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, Müslümanlara karşı İslamofobik söylem ve davranışların yaygın olduğu Batı ülkelerinde, toplumun önde gelen siyasetçileri, aydınları ve özellikle de din adamları; İslam ve Müslüman karşıtlığını ifade eden söylem ve davranışlardan uzak durmalı; medya organları da İslamofobi'yi körükleyecek yayınlardan kaçınmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Adam, Baki, “Katolik Kilisesi’nin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslâm’a Bakışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2000, cilt: XLI.
- Adam, Baki, **Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler**, Pınar Yay. 1. Basım, İstanbul, 2002.
- Adam, Baki, **Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler**, Pınar Yay. 1. Basım, İstanbul, 2002.
- Armstrong, Karen, **Hız. Muhammed**, çev. Selim Yeniçeri, Koridor yayınları, İstanbul, 2006.
- Aydın, M. Zeki-Yardım, Müşerref, “Belçika’da İslamofobi ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılıklar”, **C.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi**, XII/1-2008.
- Aydın, Mahmut, **Monologdan Diyaloga**, Ankara Okulu yayınları, 1. Basım, Ankara, 2001.
- Aydın, Mahmut, “Hıristiyanlık”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, ed. Şinasi Gündüz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Aydın, Mehmet, **Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2012.
- Aydın, Mehmet, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007.
- Berk, İbrahim, “Sömürgeciliğin Üçlü Sacayağı: Misyonerlik, Oryantalizm ve Reformizm”, **II. Din Şûrası Tebliğ Ve Müzakereleri (23 - 27 Kasım 1998)**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
- Bulut, Yücel, “Oryantalizm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXXIII., İSAM Yayınları, İstanbul, 2007.

- Canatan, Kadir “İslamofobi ve Anti-İslamizm - Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan - Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2007.
- Cevizci, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 3. Basım İstanbul, 1999.
- Çetinkaya, Bayram Ali, “Misyonerlerin Epistemolojik Kaynağı Olarak Oryantalizm”, **İslâmî Araştırmalar**, 2007, 20 (4).
- Demirci, Kürşat “Hıristiyanlık”, **DİA**, C. XVII, İstanbul, 1998.
- Er, Tuba-Ataman, Kemal “İslamofobi ve Avrupa’da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine”, **U.Ü.İ.F.D.**, C. 17, S. 2, Bursa, 2008.
- Es-Sibâ’î, Mustafa, **Oryantalizm ve Oryantalistler - Yararları, Zararları-** çev. Mücteba Uğur, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993.
- Gasque, W. Ward, “Kilise Büyüyor: Kudüs’ten Roma’ya”, **The History of Christianity - Hıristiyanlık Tarihi**, çev. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Gölbaşı, Haydar - Dever, Ayhan “Medeniyetler Çatışması Teorisi Ve Dinler Çatışması- Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. VIII, S. 1, 2007.
- Görmez, Mehmet, “Başyazı”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, S. 262.
- Güç, Ahmet, **Dinlerde Mabet ve İbadet**, Düşünce Kitabevi Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2011.
- Gündüz, Şinasi, “Misyonerlik”, **DİA**, C. XXX, İstanbul, 2005.
- Gündüz, Şinasi, **Hıristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Güngör, Ali İsra, “Müslüman-Hıristiyan Diyaloguna Güncel Yaklaşımlar”, **Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları**, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2004.

- Hafez, Farid, “Avusturya Özgürlük Partisi FPÖ’nün Sağcı Popülizminin Bir Aracı Olarak İslamofobi”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan - Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2007.
- Harman, Ö. Faruk, “Hıristiyanların İslam’a Bakışı”, **Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri**, ed. Ö. Faruk Harman, Ensar Neşriyat, 2. Basım, İstanbul, 2005.
- Hıdır, Özcan, “Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm - Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan, - Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2007.
- Hüseyin, Asaf, **Batının İslamla Kavgası**, çev. Mesut Kardeşhan, Pınar Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2006.
- Jacob, Xavier, **İsa Kimdir? İncil’e Göre**, Ohan Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1992.
- Kalın, İbrahim, **İslam ve Batı**, İSAM Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2008.
- Kavas, Ahmet, “Sömürgecilik”, **DİA**, C. XXXVII., İstanbul, 2009.
- Kirman, M. Ali “İslamofobi’nin Kökenleri: Batılı Mı Doğulu Mu?” **İslami Araştırmalar Dergisi**, 2010, C. 21, S. 1.
- Kirman, M. Ali, “Müslümanları İslamofobi İle İmtihani”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, S. 262.
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)** Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009.
- Okumuş, Ejder , “ABD’de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan - Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2007.
- Özdemir, Mehmet , “Endülüs Tecrübesinde Şiddet”, **Dini Araştırmalar**, C. VII, S. 20, Ankara 2004.
- Özdemir, Mehmet Endülüs’ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar, **A.Ü.İ.F.D.**, C. XXXVI, Ankara, 1997 .
- Özdemir, Mehmet , “İspanya Krallığı’nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası”, **A.Ü.İ.F.D.**, C. XXXV, Ankara, 1996.

- Polat, Hasan, “Federal Almanya'da Müslümanlar ve Baden-Württemberg Eyaletinde Alman Vatandaşlığına Geçişte Uygulanan Testin Oluşum Hikayesi”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan - Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2007.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Isparta, 2002.
- Smith, Michael A., “Pavlus”, **The History of Christianity - Hıristiyanlık Tarihi**, çev. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sönmez, Zekiye, **İslam’ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadasında Hıristiyanlık**, Ank. Ü. Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.
- Tekin, Mustafa, “İmajla Gerçek Arasındaki Mesafe: Medyada İslam İmajı”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ağustos 2012, S. 260.
- Tümsek, Abdullah, “Dinler Arası Diyalog Süreci ve Etkenleri”, **Diyanet İlmi Dergi**, C. XXXVI, S. 2 Nisan-Mayıs-Haziran 2000.
- Uzun, Nihat, **Avrupa’da İslamofobi İngiltere Örneği**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012.
- Uzun, Nihat, “**Batı Medyasında Müslüman Algısı**”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, S. 262.
- Watt, Montgomery, **İslam Avrupa’da**, çev. Hulusi Yavuz, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Watt, Montgomery, **Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık**, çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Yardım, Müşerref , “Avrupa’nın İslam Ve Müslüman Korkusu”, **Diyanet Aylık Dergi**, Haziran 2013, S. 270.
- Yaşar, Hüseyin, **Batı’nın Kur’an Algısı**, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2010.
- Yavuzcan, İsmail H., “Almanya’da İslamofobi”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, ed. Kadir Canatan - Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2007.
- Yel, Ali Murat, “Avrupa ve İslam”, **Diyanet Aylık Dergi**, Ekim 2012, S. 262.

Yıldırım, Suat, “Kiliseyi İslam İle Diyalog İstemeğe Sevk Eden Sebepler”, **Asrımızda Hıristiyan - Müslüman Münasebetleri**, ed. Ö. Faruk Harman, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Zakzuk, Mahmud Hamdi, **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı**, çev. Abdülaziz Hatip, Işık Yayınları, İzmir, 1993.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Medeniyetler_İttifakı 08.07.2013.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Mustafa Arif		Ayık
Doğum Yeri ve Yılı	Çamlıdere-Ankara		02.04.1967
Bildiği Yabancı Diller	Almanca		
ve Düzeyi	İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1978	1985	Adapazarı İmam-Hatip Lisesi
Lisans	1985	1989	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2011	2013	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.Diyanet İşleri Başkanlığı	1988		
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	mustafaarifayik@msn.com		
	Tarih	19.07.2013	
	İmza		
	Adı Soyadı	Mustafa Arif AYIK	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Mustafa Arif Ayık
Tez Adı	Batı'da İslamofobi ve Kilise
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Dinler Tarihi
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 19.07.2013

İmza: